

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1924:15
FINANSDEPARTEMENTET

DET SVENSKA TOBAKSMONOPOLET

EN UNDERSÖKNING
AV DESS VERKSAMHET

1915—1922

AV

M. MARCUS

STOCKHOLM

1924

Statens offentliga utredningar 1924

Kronologisk förteckning

1. Angående ordnandet av statens kommersiella informationsverksamhet. Promemoria, avgiven av chefen för utrikesdepartementets speciella handelsavdelning. Marcus. 28 s. **U**.
2. Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 2. Bokföringsåren 1920—1921 och 1921—1922. Av L. Nannesson. Meddelande från Kungl. Lantbruksstyrelsen nr 247 (nr 6 1923). Svanbäck. (6), 107 s. **Jo**.
3. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 12. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Kopparbergslän. Beckman. 47 s. 2 kart. **Jo**.
4. Supplement nr 2 till Sveriges familjenamn 1920. Stat. Repr.-anst. 10 s. **Ju**.
5. Betänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Eklund. vij, 208 s. **E**.
6. Utredning rörande ny vattenväg mellan Östersjön och Vänera, Göta kanal, jämte bibang, innefattande preliminär utredning rörande vattenväg mellan Hjälmaren och Vänera, Svea kanal. Meddelande från Kungl. Kanalkommissionen. Nr 4. Hægström. 173 s. 3 kart. **K**.
7. Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek. Uppsala, Almqvist & Wiksell. xj, 511 s. **E**.
8. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 13. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Västmanlands län. Beckman. 36 s. 2 kart. **Jo**.
9. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 14. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Värmlands län. Beckman. 52 s. 2 kart. **Jo**.
10. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 11. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Blekinge län. Beckman. 32 s. 2 kart. **Jo**.
11. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 15. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Jämtlands län. Beckman. 32 s. 2 kart. **Jo**.
12. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 18. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Gotlands län. Beckman. 18 s. 1 karta. **Jo**.
13. Förslag till lönereglering för befattningshavare vid rikets allmänna läroverk samt vid folk- och småskolor m. fl. läroanstalter. Tullberg. 413 s. **E**.
14. Iakttagelser rörande socialiseringen i Österrike 1918—1922. Av Nils Karleby. Tiden. vijj, 111 s. **Fi**.
15. Det svenska tobaksmonopolet. En undersökning av dess verksamhet 1915—1922. Av M. Marcus. Tiden. vijj, 106 s. **Fi**.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgör begynnelseskriften till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, **Jo**. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars ytre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

DET SVENSKA
TOBAKSMONOPOLET

1915—1922

DET SVENSKA TOBAKSMONOPOLET

EN UNDERSÖKNING
AV DESS VERKSAMHET

1915—1922

AV

M. MARCUS

STOCKHOLM
BOKFÖRLAGS-A.-B. TIDENS TRYCKERI
1924.

DET SVENSKA
TOBAKSMONOPOLIET

Utarbetad på uppdrag av Socialiseringsnämnden.

STATISTISKA

BERÄKNINGAR

ÖVER DEN SVENSKA TOBAKSINDUSTRIN

1911

FÖRORD.

Socialiseringsnämnden överlämnar härmed till offentligheten en undersökning av det svenska tobaksmonopolets verksamhet.

Nämnden har ansett erforderligt att såsom ett grundläggande material för bedömande av till nämndens prövning hänskjutna spörsmål utföra och sammanställa utredningar rörande dels ekonomiska företag av olika typer, dels olika näringsområden. Från de för nämndens arbete givna utgångspunkterna har det därvid varit av särskild vikt att studera nu befintliga, från den privata företagstypen väsentligt avvikande, i olika hänseenden mer "allmänna" företag. Nämnden har fördenskull gått i författning om utarbetande av specialutredningar rörande statens och kommuners affärsverk samt rörande kooperativa företag.

Att nämnden ägnat tobaksmonopolet särskild uppmärksamhet, därtill var nämnden anledning given redan genom direktivet vid nämndens tillsättande. Det anfördes nämligen då av statsministern bl. a.:

"Den tekniska och ekonomiska ledningen av den samhälleliga affärsverksamheten har hittills mestadels varit lagd i händerna på en ämbetsmässigt organiserad förvaltning. Att även andra former kunna komma till användning är genom vissa exempel från senaste tid ådagalagt. Jag erinrar om tobakstillverkningsen, som bedrivs såsom monopol för statens räkning men i den friare formen av aktiebolag."

*

Undersökningen av tobaksmonopolet för nämndens räkning har varit anförtrodd fil. d:r M. Marcus, vilken om sitt arbete meddelar följande:

”Föreliggande utredning har på uppdrag av Socialiseringsnämnden utarbetats på grundval av de källor, som i texten citeras samt de upplysningar, som, efter anmodan av nämnden, meddelats av tobaksmonopolets ledning. I allt väsentligt förelåg utredningen fullbordad i slutet av år 1922, men har sedermera kompletterats med de i styrelseberättelsen för nämnda år tillgängliga siffror. Den i förhållande till föregående år avsevärda förbättring av vinstresultatet, som kännetecknat år 1922, har emellertid ej kunnat mera ingående analyseras i denna utredning, liksom ej heller verkningarna av den från nämnda år målmedvetet bedrivna omläggningen av cigarrproduktionen från manuell till mekaniserad drift kunnat närmare prövas. Vidare bör framhållas, att enär utredningen omfattar en tidsperiod, vars flesta år utmärkts av i ekonomiskt hänseende ytterligt instabila och onormala förhållanden, giltigheten av i arbetet förekommande uttalanden och slutsatser måste bedömas med hänsyn därtill.”

*

Programmet för undersökningen har framgått ur överläggningar inom nämnden. Författaren har i övrigt ensam haft att bestämma över redogörelsens innehåll.

Stockholm i mars 1924.

SOCIALISERINGSNÄMNDEN.

INNEHÅLL.

	Sid.
I. <i>Monopolets tillkomst</i>	1
1. Utredningsarbetet	1
2. Monopolsystemets motivering	4
3. Riksdagsbehandlingen	7
4. Monopolförordningen och monopolets omfattning	10
5. Monopolets konstitution	12
6. Avtalet mellan staten och monopolbolaget	13
II. <i>Monopolet såsom fiskalt organ</i>	17
III. <i>Monopolet såsom ekonomiskt företag</i>	22
1. Statens andel av bolagskapitalet	22
2. Bolagsformens betydelse	24
3. Statskontrollen av bolaget	25
4. Nettovinst och utdelning	30
5. Prissättning	32
6. Varukvaliteten	40
7. Företagarvinsten	47
IV. <i>Monopolbolagets driftkoncentration</i>	53
1. Tillverkningen	53
2. Fabriker	57
3. Personal	59
4. Råtobaksinköp och tobaksodling	75
5. Distribution	77
V. <i>Monopolbolaget och handeln</i>	80
1. Den fria handels omfattning	80
2. Engroshandeln	83
3. Detaljhandeln	84
4. Importhandeln	92
VI. <i>Slutanmärkning</i>	102

I.

MONOPOLETS TILLKOMST.

1. *Utredningsarbetet.*

Då frågan om finansieringen av den vid 1913 års riksdag beslutade pensionsförsäkring anmäldes för Kungl. Maj:t, hänvisade finansministern (Adelswärd) för täckande av däri- genom eventuellt uppkommande budgetsbrister till en dittills i jämförelsevis ringa grad utnyttjad skattekälla. Han förordade nämligen införandet av en effektiv tobaksbeskattning, varigenom med det beskattningssystem, som lades till grund för beräkningarna, statsverket skulle kunna tillföras en så småningom till 12 miljoner kronor om året uppgående inkomstökning. Riksdagen gjorde i sitt uttalande i ämnet¹⁾ icke någon erinran mot det sålunda ifrågasatta rationellare utnyttjandet av tobaken såsom skatteobjekt.

I 1914 års statsverksproposition upptogs också av finansministern (Adelswärd) bland beräknade statsinkomster för år 1915 tobaksskattemedel till ett belopp av 6 miljoner kronor. Det tillkännagavs därvid, att förslag till reglering av tobaksbeskattningen framdeles skulle föreläggas riksdagen.

Den nye finansministern (Vennersten), som kort tid därefter tillträdde ämbetet, fann icke anledning frångå vad hans företrädare föreslagit angående det belopp, som borde uttagas av tobaksskattemedel. I juli 1914 framlade han sedermera proposition till riksdagen med förslag till förordning angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket.

---

¹⁾ Skrivelse den 28 maj 1913 n:r 160.

Framläggandet av detta förslag hade föregåtts av omfattande, under ett tiotal år av olika kommittéer och sakkunniga bedrivet utredningsarbete.

Det första förslaget utarbetades av en år 1903 för ändamålet tillsatt kommitté, vars uppdrag emellertid icke omfattade undersökning av frågan angående införandet av statsmonopol. Kommittén föreslog i sitt år 1904 avgivna betänkande, att tobaksbeskattningen skulle ordnas genom en blandad tull- och accisbeskattning, varigenom tullsatserna å råttobak och tobaksfabrikat höjdes samt en accis stadgades för inom riket odlad tobak. Enligt kommitténs beräkningar skulle statsverket härigenom tillföras en inkomstökning av 2,5 miljoner kronor årligen.

Förslaget föranledde emellertid, måhända på grund av dess ur statsfinansiell synpunkt mindre tillfredsställande bärkraft, icke någon regeringsåtgärd. I stället igångsattes år 1909 en ny utredning, vilken anförtroddes åt fyra inom finansdepartementet tillkallade sakkunniga.¹⁾ Dessa sakkunniga avgävo år 1911 betänkande i ämnet, innefattande alternativa förslag dels till införande av statsmonopol och dels till tobaksbeskattningens reglerande utan statsmonopol genom stämpelskatt å cigarretter och cigarrettobak samt höjda tullar å tobak och tobaksfabrikat ävensom accis å inom landet odlad tobak. Det förra alternativet förutsatte statsmonopolisering av tillverkningen och importen av tobak och tobaksvaror, och denna verksamhets indragande under ett helt av staten ägt och drivet monopol, medan såväl odlingen av tobak som handeln med tobaksfabrikat lämnades fria. Den årliga inkomstökningen för staten, under förutsättning av i stort sett oförändrade prislägen å tobaksvarorna, beräknades till omkring 15 miljoner kronor, varifrån dock borde för visst antal år avdragas ränta och amortering å det för monolets införande erforderliga kapital. Ett antagande av det senare alternativet åter beräknades med de av

¹⁾ Dåvarande byråchefen A. Hammarström, ordf., direktören Th. Jeansson, dåvarande ledamoten i bankinspektionen A. F. Lambert-Meuller och ingenjören P. Nordenfelt.

kommitterade förordade stämpel- samt tull- och accissatserna, vilka bestämts så, att de torde ha närmat sig gränsen för tobakens statsfinansiellt möjliga skattebelastning på denna väg, tillföra staten en ökad årlig inkomst av omkring 6,5 miljoner kronor.

I slutet av år 1911 erhöles två av de senaste anlitade sakkunniga¹⁾ av finansministern uppdrag att utarbeta ytterligare ett förslag till reglering av tobaksbeskattningen. Detta uppdrag föranleddes närmast av det förändrade läge, vari den svenska tobaksindustrien då kommit genom omläggning mot trustbildning och stordrift. Efter förberedelser under år 1911 bildades nämligen år 1912 Aktiebolaget Förenade Svenska Tobaksfabriker såsom en sammanslutning av omkring 40 företag inom näringen. Det nya förslaget åsyftade införande av stämpelskatt för alla inom riket tillverkade samt dit importerade tobaksfabrikat och beräknades förslaget kunna tillföra statsverket en ökad inkomst av omkring 12 miljoner kronor om året. För sin tillämplighet fordrade förslaget enligt förslagsställarnes mening på grund av de ingående och kostsamma anordningarna ifråga om kontrollen över skattens behöriga utgörande, en fullt genomförd koncentration av tobaksindustrien till ett enda eller ett fåtal större, i ekonomiskt hänseende bärkraftiga fabriksföretag. Emellertid visade det sig, att det nyssnämnda stora tobaksbolaget icke kom att representera en dylik omfattande koncentration. Mer än halva antalet av de inom riket befintliga företagen föredrogo att stanna utanför sammanslutningen och åtskilliga nya företag tillkommo, så att antalet tobaksfabriker hade en tendens snarare att ökas än att minskas.

Det blev därför nödvändigt att söka utfinna andra vägar än fabrikskattesystemets för lösning av tobaksindustriens beskattningsfråga, och trädde nu frågan om införande i en eller annan form av statsmonopol åter i förgrunden. Finansministern (Adelswärd) uppdrog då åt de senast tillkallade båda sakkunniga att uppgöra förslag till ordnandet av frågan genom

¹⁾ Lambert-Meuller och Nordenfelt.

en kombination av statsmonopol och fabrikatsbeskattning. Det var detta förslag, som fanns utarbetat vid 1914 års början, och lades det med vissa ändringar och modifikationer till grund för regeringens förslag till riksdagen. Dess grundtanke angavs av finansministern vara, att, sedan staten genom monopollagstiftning bragt tobakstillverkningen i sina händer och sålunda åstadkommit den för tillämpning av fabrikatskattesystemet nödvändiga koncentrationen, detta beskattningssystem skulle läggas till grund för uttagandet av den inkomst, som staten ville erhålla ur tobaksfabrikationen. Statsmonopolets utövande skulle anförtros åt ett enskilt, av staten kontrollerat bolag, vilket hade att till staten redovisa den skatt, som staten kunde finna skäligt att uttaga ur tobaksproduktionen. I detta bolag skulle staten själv ingå såsom delägare, och skulle vinstfördelningen ordnas så, att, sedan de enskilda aktieägarna och därefter staten erhållit viss skälig ränta å insatt kapital, återstående till utdelning disponibel årsinkomst skulle fördelas mellan staten och de enskilda aktieägarna på så sätt, att staten alltid erhöi utdelning efter högre procenttal än de privata aktionärerna.

2. *Monopolsystemets motivering.*

Det kan i detta sammanhang vara av intresse att anföra något av vad de kommittéer och sakkunniga, som haft utredningsarbetet i denna fråga om hand, yttrat angående monopolsystemet och dess företräden i förhållande till andra beskattningsformer.

1904 års kommitté uttalade som sin uppfattning,¹⁾ att det icke behövde särskilt framhållas att på monopolbeskattningens väg ojämförligt större inkomster skulle kunna beredas statskassan än vid vilken annan skatteform som helst. Endast därigenom kunde man dessutom åstadkomma en efter konsumenternas skatteförmåga fullt avpassad och sålunda fullt rättvis beskattning. Till förmån för monopolet talade ytterligare, att

¹⁾ Betänkande och förslag ifråga om ökad beskattning å tobak och tobaksfabrikat, avgivna den 26 januari 1904 av särskilt utsedda kommitterade, Stockholm 1904, sid. 172 ff.

tobakshandlingens samlande i en hand beredde tillfälle till genomförande av besparingar i driften, vilka eljest icke vore tänkbara. Inköpen av den utländska råtabaken kunde ske i så stor skala, att redan därå en avsevärd vinst vore att påräkna. De agenter av olika slag, som vore nödvändiga för de privata fabrikanternas affärsverksamhet, komme att försvinna, varigenom de högst avsevärda belopp, som åtgått till provisioner och resekostnader, inbesparades till vinst för statskassan. På samma sätt förhölle det sig med de reklamkostnader av olika slag, som vid enskild drift icke kunde undvikas på grund av den starka konkurrensen. Vidare vore en monopolförvaltning icke utsatt för att åsamkas förluster genom köparens iråkade obestånd, enär monopolet icke behöfde sälja på kredit. Slutligen påpekades ock, att skatten under ett monopol kunde uttagas mera direkt hos konsumenten än vid andra arter av konsumtionsbeskattning.

I samma riktning uttalade sig också 1909 års sakkunniga, vilka bland annat framhöllo,¹⁾ att monopolet redan på grund av dess allmänt erkända effektivitet, då det gällde att rationellt och på ett för statsfinanserna förmånligt sätt utnyttja tobaken såsom skatteobjekt, måste erhålla en framträdande plats vid varje utredning angående det lämpligaste sättet för tobaksbeskattningens ordnande.

Denna mening delades också av finansministern år 1909 (Swartz), vilken till statsrådsprotokollet såsom sin åsikt uttalade, att ett fullt tillvaratagande av skattekraften hos tobaken säkerligen icke stode att vinna annorledes än genom monopol-lagstiftning.

Den finansminister (Vennersten), som år 1914 framlade monopolförslaget, ansåg²⁾ visserligen åtskilliga olägenheter före-

¹⁾ Betänkande och förslag angående reglering av tobaksbeskattningen, avgivna den 2 sept. 1911 av särskilt utsedda kommitterade. Del I, Stockholm 1911, sid. 51.

²⁾ Utdrag ur statsrådsprotokollet den 20 juli 1914, bil. till proposition nr 254. Bil. till senare riksdagens protokoll 1914, 1 saml. 176 häft., sid. 46 ff.

nade med statsdrift inom en stor industri. Staten kunde i sin verksamhet icke begagna sig av lika fria former som den enskilde näringsutövaren, och kunde knappast anpassa sig lika smidigt som denne efter konsumenternas krav. Där det personliga intresset för ett företags utveckling förminskades, försvagades nog ofta de skiftande impulserna, initiativet och arbetsintensiteten. Härtill komme, att det ur statens synpunkt icke kunde anses önskligt, att staten på sätt som tänkts i 1911 års förslag, inträdde såsom ensam arbetsgivare och producent inom en stor industrigren och sålunda kanske mot sin vilja såsom part intvingades i sociala stridigheter, vilka staten i sådan egenskap helst borde hålla sig utanför. Men även om man ej kunde förbise dessa olägenheter, fann sig finansministern likväl i huvudsak kunna instämma i ovan återgivna uttalanden angående monolets företräden. Därutöver framhöll han, att statsmonolet jämväl i den modifierade form, vari det nu upptagits, ägde den nödiga elasticitet, som möjliggjorde en successiv stegring av avkastningen i mån av statsverkets behov av ökade inkomster. Det besutte ur skatteteknisk synpunkt jämväl den fördelen framför andra beskattningsformer, att det för samma utgift från den konsumerande allmänhetens sida för tobaksförbrukningen lämnade staten den största inkomsten. Vid ett statens monopol förefunnes ock i vida högre grad än vid varje annat beskattningssystem möjlighet att till den konsumerande allmänhetens förmån reglera priserna å tobaksvaror eller, om monolet icke utövades av staten sjäiv, i varje fall tillfälle att genom normerande bestämmelser till allmänhetens tryggande influera på prissättningen, så att priserna på tobaksvaror icke sattes oskäligt höga. Även pekades på den fara, som ansågs hota från den engelsk-amerikanska tobakstrustens sida, mot vilken monolet erbjöde det effektivaste skyddet och förhindrade att genom varornas fördyring allmänhetens skatteförmåga i strid mot statens intresse minskades. På grund av den för monolet valda formen, avseende att genom monopollagstiftning möjliggöra uttagande av skatt beräknad i visst förhållande till fabrikatets saluvärde, bleve det enligt finansministerns

mening möjligt icke blott att undvika den med det av staten själv drivna monopolet förenade olägenheten av en statens direkta företagareverksamhet på ett stort industriområde, utan kunde man även på ett vida mer effektivt sätt, än om den för skattesystemets tillämpning nödiga koncentrationen åstadkommits på privat väg, till statens bästa utnyttja det privata initiativet och det personliga affärsintresset. Med monopolets föreslagna upplåtande till enskilt bolag vore därjämte förenad den fördelen, att statens kapitalanskaffning för monopolets genomförande — för ersättnings- och inlösningsändamål samt rörelsekapital — icke behövde taga så stor omfattning som om monopolet utövats genom statsdrift, utan kunde inskränkas till det nominella beloppet av de stamaktier staten förutsattes skola övertaga i bolaget. Utdelningen å dessa aktier kunde förväntas räcka till ränta och amortering å det i bolaget bundna statskapitalet.

3. *Riksdagsbehandlingen.*

Från riksdagsbehandlingen av monopolförslaget äro närmast att anteckna några motionsvis framförda yrkanden av principiellt intresse. Sålunda föreslog hr Röing (f)¹⁾ avslag på propositionen och antagande av ett av honom framburet förslag till fabrikatbeskattning (banderollskatt), vilket skulle giva samma skatteresultat som monopolet. Hr R. ansåg nämligen dels monopolförslagets ersättnings- och inlösningsgrunder "fullständigt felaktiga" dels ock att tillgripandet av en sådan åtgärd som tobaksnäringsens monopolisering icke borde ske förr, än det visat sig omöjligt att på annan väg nå samma skattesyfte. Hr Hildebrand (h)²⁾ yrkade även avslag och i stället till nästa riksdag förslag till tobaksbeskattning, byggt på fabrikatkatteprincipen. Han fann nämligen, att det framlagda monopolförslaget "skulle medföra mycket stor nationalekonomisk skada dels genom de förluster eller den ekonomiska ruin, som skulle

¹⁾ Motion i A. K. n:r 255, Bil. t. senare riksd. prot. 1914 4 saml. 114 häft.

²⁾ Motion i A. K. n:r 261, Bil. t. senare riksd. prot. 1914 4 saml. 118 häft.

tillfogas enskilda näringsidkare och dels genom den nedtryckande och skadliga inverkan, som monopoliseringen skulle utöva på andra industrier, vilka kunde befara att en gång drabbas av liknande statsåtgärder. Den sålunda uppkommande skadan kunde icke ens tillnärmelsevis uppvägas av den nationalekonomiska vinst, som möjligen skulle uppkomma på grund av fabrikationens koncentrerings och eventuella förbilligande, icke ens om man härtill lade statens vinst av monopoliseringen.”

I annan riktning gingo de likalydande motioner, som framlades i Första kammaren av hr Steffen (s)¹⁾ och i Andra kammaren av hr Palmstierna (s)²⁾ m. fl. Dessa önskade visserligen monopoliseringens genomförande men med en avsevärt starkare anknytning till staten. Ett lämpligt organiserat och på lämpligt sätt infört statsmonopol å tobakstillverkningen utgjorde enligt motionärernas mening den vida bästa lösningen av tobaksbeskattningsfrågan samt ävenledes, rent nationalekonomiskt och socialt sett, den bästa lösningen av tobaksproduktionens organisationsproblem överhuvud. Monopolet vore mera givande och ägde större utvecklingsmöjligheter än något annat skattesystem. Därjämte tillförde ett monopol, utövat av staten själv, statskassan en högst avsevärd företagsledarevinst eller affärsvinst. Denna stannade helt eller delvis i enskildas fickor, såväl då monolets utövande lämnades åt ett med staten samarbetsande enskilt bolag, som då näringen alldeles vore överlämnad åt de enskilda. Något bärande skäl för statsmonolets upplåtande åt ett enskilt bolag existerade icke, men väl åtskilliga avgörande skäl mot ett sådant förfarande. En sådan åtgärd tillhörde ett statshushållningens omogenhetsstadium, som för länge sedan borde vara övertunnet.

I anslutning till dessa åsikter, enligt vilka monolet borde erhålla form av rent statsmonopol, föreslogo motionärerna att den finansiering av företaget, som enligt propositionen skulle

¹⁾ Motion i F. K. n:r 106, Bih. t. senare riksd. protokoll 1914. 3 saml. 55 häft.

²⁾ Motion i A. K. n:r 263, Bih. t. senare riksd. protokoll 1914. 4 saml. 119 häft.

anförtros åt ett bankkonsortium, skulle överlämnas åt riksbanken och riksgäldsfullmäktige. Vidare skulle verkställande direktören väljas av styrelsen i dess helhet — icke, såsom enligt propositionen föreslagits, av den av preferensaktieägarna valda styrelsehalvan. Även måste arbetarnas ställning ordnas på motsvarande sätt som inom statsförvaltningen med avseende på löner, pension, semester, sjukhjälp o. s. v. Slutligen borde — utom vissa ändringar ifråga om ersättning till arbetare som bleve arbetslösa, samt angående bestämmande av den inhemska råttobakens pris — åtgärder vidtagas, så att tobakshandeln genom lag organiserades antingen genom stadganden om viss provision eller genom handelsidkarnas statsanställning såsom agenter och utgivande av ersättning till dem, som ej kunde fortsätta sin näring.

Det riksdagens särskilda utskott, till vilket ärendets behandling överlämnades, avvisade tanken på genomförande av ett fabrikatskattesystem enligt hr Röings eller andras förslag på grund av vunnit övertygelse om de hart när oöverbärliga svårigheterna att, så länge tobaksindustrien vore splittrad i en massa företag, kunna åstadkomma den effektiva kontroll som ett dylikt system förutsatte.¹⁾ Det vore ock enligt utskottets mening ovedersägligt, att statsmonopolet ur såväl statsfinansiell som statsekonomisk och till en viss grad även nationalekonomisk synpunkt ägde betydande företräden framför varje annat beskattningssystem. I sådant sammanhang ansåg sig utskottet böra framhålla, att det föreliggande monopolförslaget icke egentligen avsåge att bringa i statens händer företagarevinsten inom den dåvarande tobaksindustrien, utan att avsikten därmed vore att för staten möjliggöra genomförandet av en tobaksbeskattning av tillräcklig elasticitet för att medgiva uttagandet av de ökade inkomster, varav statsverket bleve i behov. I valet mellan det rena statsmonopolsystemet och den av regeringen föreslagna modifierade formen därav hade utskottet stannat vid det senare alternativet. Detta vore fullt naturligt,

¹⁾ Särskilda utskottets n:r 3 utlåtande n:r I, sid. 11 ff. Bih. till senare riksdagens protokoll 1914, 11 saml., 3 avd., 1 häft.

så mycket hellre som de viktigaste anmärkningar, vilka riktats mot 1911 års monopolförslag, gällde statsdriften såsom form för monopolets utövning samt grunderna för dessa anmärkningar väsentligen bortfallit i regeringens nu föreliggande förslag.

Utskottet tillstyrke sålunda i huvudsak detta förslag och vidtog endast vissa jämkningar i ersättningsbestämmelserna¹⁾ samt tillfogade stadganden angående bland annat prissättning å inhemsk råtabak.

Riksdagen beslöt i väsentlig överensstämmelse med utskottets förslag.

4. *Monopolförordningen och monopolets omfattning.*

Ehuru riksdagens nu nämnda beslut fattades den 9 september 1914, dröjde det åtskilliga månader innan det bragtes till genomförande. I samband med framläggande av propositionen hade finansministern träffat avtal med ett bankkonsortium, enligt vilket detta skulle övertaga såväl det tilltänkta monopolbolagets hela preferenskapital å 17 miljoner kronor som ett för dess finansiering dessutom erforderligt obligationslån å 20 miljoner kronor. Före den slutliga riksdagsbehandlingen utbröt emellertid världskriget och konsortiet anmälde då, att det med anledning av de ändrade förhållandena på penningmarknaden måste frånträda det med finansministern träffade avtalet. Förhandlingar i frågan återupptogs emellertid efter några månader och ett nytt avtal kom till stånd den 11 december. Kort därefter eller den 15 december 1914 utfärdades den av riksdagen antagna förordningen angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket, vilken skulle träda i kraft den 1 juni 1915, ävensom den förordning, som reglerade ersättningsförordandet. Stiftelseurkund för monopolbolaget, *Aktiebolaget Svenska Tobaksmonopolet*, upprättades samma dag, varefter

---

¹⁾ Hela ersättningsfrågan lämnas i denna framställning i huvudsak utanför, enär den icke berör de spörsmål, som här i främsta rummet skola upptagas till behandling.

företaget den 23 december konstituerades och registrering beviljades den 19 januari 1915. På extra bolagsstämma den 26 januari 1915 bemyndigades bolagets styrelse att underteckna kontrakt med staten, varigenom den enligt monopolförordningen staten tillkommande monopolrätten uppläts till bolaget.

Här först några ord om monopolförordningens innehåll, d. v. s. monoipolets omfattning.

Enligt förordningen tillkommer rätten att i riket *tillverka* eller *låta tillverka* tobaksvaror uteslutande staten, vilken kan upplåta denna rätt åt "monoipolets utöware" (1 §).

Odling av tobak kan äga rum såväl av monoipolet som av enskilda. Den som vill verkställa dylik odling skall ingiva anmälan härom till kontrollstyrelsen med uppgift å den till odling avsedda jordens storlek och belägenhet samt rörande de lokaler, som bestämts för tobakens förvaring och torkning. Kontroll över tobaksodlingen utövas av kontrollstyrelsen och betalas av monoipolet. Skördad tobak får, där den ej exporteras, försäljas endast till monoipolet och prissättes av en särskild prisnämnd, bestående av en av Kungl. Maj:t utsedd ordförande och fyra ledamöter, bland vilka två företräda tobaksodlarnas intressen och två utses av monoipolet (10—13 §§).

Import av råtobak tillkommer uteslutande monoipolet. Vad däremot importen av färdiga tobaksvaror beträffar, är denna, utom i mindre kvantiteter för från utrikes ort ankommande resande, tillåten ej blott för monoipolet utan ock för handlande med tobaksvaror. Denna skall dock för sina importvaror utom tull erlægga en licensavgift, som utgöres av den å varan belöpande tobaksskatten med tillägg av ett belopp, motsvarande vad monoipolet pålägger tobaksvaror med samma priskurantpris för täckande av sina omkostnader och vinst. Till omkostnader hänföres i detta avseende alla utgifter, som monoipolet får vidkännas för rörelsen med undantag beträffande egna fabrikat av råmateriallets värde och arbetslöner och beträffande importerad vara av inköpspris, frakt och tull. Priskurantpriset bestämmes av monoipolet till det belopp, importören önskar erhålla för varan och skall licensavgiften inberäknas i priskurant-

priset (21—22 §§). Därest det emellertid skulle visa sig att det av importören föreslagna priset är uppenbart för lågt, bestämmas licensavgiften med ledning av det värde varan av monopolen anses äga i detaljhandeln.

Handeln med färdiga tobaksvaror är eljest enligt monopolförordningen fri (§ 5). Såsom i det följande (jfr sida 83) skall närmare visas, upphörde emellertid under år 1916 den fria engroshandeln med tobaksfabrikat, så att sedan dess endast detaljhandeln utövas av enskilda.

Specialmaskiner och specialverktyg för tillverkning av tobaksvaror liksom cigarrettpapper och cigarretthylsor få införas eller tillverkas i riket endast med Kungl. Maj:ts tillstånd eller för monopolens räkning (6—7 §§).

5. *Monopolens konstitution.*

Enligt Aktiebolaget Svenska Tobaksmonopolens bolagsordning skall aktiekapitalet utgöra lägst 17 och högst 51 miljoner kronor. Aktierna äro dels preferens-, dels stamaktier. De förra kunna ägas endast av svenska staten eller av svensk undersåte, de senare endast av svenska staten eller av svensk undersåte, som därtill erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd. Preferensaktiekapitalet skall utgöra 17 miljoner kronor och skola alla andra aktier vara stamaktier. Rätt till teckning av stamaktier, vare sig vid bolagets bildande eller vid ökning av aktiekapitalet, tillkommer endast svenska staten. Preferensaktierna skola framför stamaktierna medföra företrädesrätt till årlig utdelning av bolagets vinst intill 6 procent å preferensaktiebeloppet, ävensom rätt att, därest under ett eller flera år sådan utdelning ej lämnats, av följande årens vinster bekomma vad däri brustit, innan utdelning å stamaktierna utdelas intill 6 procent. Giver bolagets rörelse utdelningsbar vinst utöver 6 procent å aktiekapitalet, skall den överskjutande vinsten sålunda fördelas, att för varje $\frac{7}{8}$ procent, som härav tillfaller stamaktie, $\frac{1}{8}$ procent skall tillfalla preferensaktie, intill dess varje preferensaktie erhållit tillhoppa 7 procent, varefter återstående vinst fördelas så,

att för varje $\frac{9}{10}$ procent å stamaktie $\frac{1}{10}$ procent skall tillfalla preferensaktie. Upplöses bolaget, skall innehavare av preferensaktie ha företrädesrätt framför stamaktiernas ägare till erhållande ur bolagets tillgångar av aktiens nominella värde jämte 6 procents utdelning, i den mån sådan ej guldits.

Bolagets styrelse skall bestå av sex eller åtta ledamöter med en suppleant för varje styrelseledamot. Kungl. Maj:t utser halva antalet styrelseledamöter jämte suppleanter för dem och skall av de sålunda utsedda en tillika vara jourhavande direktör. Övriga styrelseledamöter jämte suppleanter för dem väljas av preferensaktieägarna, och skall bland sistnämnda ledamöter en av bolagets styrelse¹⁾ utses att tillika vara bolagets verkställande direktör. Såväl ledamöter som suppleanter väljas för tre år i sänder, och kunna de avgående återväljas. Styrelsen är beslutför, när minst två tredjedelar av styrelsens ledamöter, däribland minst två av de kungavalda eller deras suppleanter, äro närvarande. Ordförande vid styrelsesammanträde skall alltid vara en av de kungavalda ledamöterna. Årligen utses fyra revisorer jämte lika många suppleanter och välja resp. Kungl. Maj:t och preferensaktieägarna halva antalet vardera. Ersättningarna till kungavalda styrelseledamöter och suppleanter samt revisorer bestämmas av Kungl. Maj:t. Vid å bolagsstämma förrättade val av styrelse och revisorer må rösträtt utövas endast för preferensaktierna.

Efter utgången av år 1924 må aktiekapitalet nedsättas genom preferensaktiernas inlösen till nominella värdet med tillägg av den å aktierna belöpande vinst för sista räkenskapsåret.

6. *Avtalet mellan staten och monopolbolaget.*

Det ovan berörda, mellan staten och bolaget avslutade kontraktet ingicks den 12 februari 1915 och innehåller följande viktigare bestämmelser:

¹⁾ Denna anordning betecknar den av riksdagen beslutade kompromissen mellan regeringsförslaget och de socialdemokratiska motionerna.

§ 1.

Mom. A. Staten upplåter till bolaget för den tid, detta kontrakt gäller, den jämlikt förordningen angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket staten tillkommande rätten:

att inom riket tillverka tobaksvaror,

att till riket införa tobak och tobaksvaror,

att till riket införa specialmaskiner och specialverktyg för tillverkning av tobaksvaror liksom cigarrettpapper och cigarretthylsor,

att inom riket tillverka dylika specialmaskiner och specialverktyg samt cigarrettpapper och cigarretthylsor,

att innehava tobak i annan form än såsom färdig tobaksvara,

samt *att* innehava omförmälda specialmaskiner och specialverktyg,

allt med iakttagande av de undantag och de begränsningar, som i nyssnämnda förordning stadgas.

Mom. B. Staten överlåter till bolaget den egendom, som staten förvärvar i enlighet med förordningen om vad iakttagas skall vid införande av statsmonopol å tobakstillverkningen i riket.

§ 2.

För vad staten enligt § 1 upplåter och överlåter erlägger bolaget likvid med belopp, motsvarande vad staten på grund av bestämmelserna uti den i § 1 mom. B. angivna förordning får utbetala i inlösen, ersättning och understöd så ock i kostnader för de i förordningen omförmälda kommissionernas arbete ävensom vad staten får vidkännas i kostnader för bolagets bildande, samt för inkassering av de varufordringar, varom i 4 § 6 mom. nämnda förordning sägs.

I likviden skall ingå stamaktier till parikurs till ett belopp av 18,000,000 kronor; dock att, där hela likvidsumman överstiger 40,000,000 kronor, staten skall vara skyldig att ytterligare mottaga stamaktier till parikurs för det belopp, varmed likvidsumman överstiger 40,000,000 kronor. Den övriga likvidsumman skall erläggas kontant, i den mån som utbetalning från statsverket ägt rum.

§ 3.

För fullgörande av den i § 2 omförmälda kontanta likvid upptager bolaget ett obligationslån å 20,000,000 kronor, löpande med 5 procents årlig ränta. Lånet skall kunna konverteras efter 10 år och skall amorteras under 20 år, räknat från den tid, konverteringsrätten börjar. Skulle staten begagna sin i § 14 stadgade rätt att uppsäga detta kontrakt, skall staten övertaga betalningsansvaret för obligationslånet från och med dagen för kontraktets utlöpande.

-----

§ 5.

Bolaget förbinder sig att noggrant uppfylla de förpliktelser, som enligt förordningen angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket åligga monopolets utövare.

-----

§ 6.

För alla de tobaksvaror, vare sig inom riket tillverkade eller importerade, vilka av bolaget försäljas eller eljest utlämnas, ävensom för alla tobaksvaror, som enligt 22 § i förordningen angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket importeras för försäljning eller för vilka enligt 43 § i samma förordning licensavgift skall till bolaget erläggas, skall bolaget till staten erlägga skatt till belopp, motsvarande de enligt nämnda förordning å varje tid gällande procentsatser.

Före utgången av varje månad skall bolaget till statskontoret inleverera de skattebelopp, som belöpa å de tobaksvaror, vilka bolaget under nästföregående månad levererat, eller för vilka bolaget uppburit den i 22 eller 43 § i nyssnämnda förordning stadgade licensavgift.

Skattebeloppen uträknas med ledning av bolagets böcker, och skall varje inleverering till statskontoret vara åtföljd av på nämnda böcker grundad uträkning av skattebeloppen, vilken skall vara å bolagets vägnar av verkställande direktören avgiven samt till riktigheten styrkt av den utav Kungl. Maj:t utsedda jourhavande direktören och en av de utav Kungl. Maj:t utsedda revisorerna i bolaget.

§ 7.

Det åligger bolaget för vinnande av största möjliga besparing i omkostnader att å alla områden av dess verksamhet anordna driften på det mest rationella och effektiva sätt ävensom att vid fastställande av tobaksvaras priskurantpris iakttaga, att den belastning, som avser att lämna vinst å rörelsen, kommer att vila i möjligaste mån jämt å alla varuslag.

§ 8.

Utdelning till aktieägarna må ej ske, innan nedan stadgade avskrivningar och avsättning ägt rum.

Å byggnader skall årligen avskrivas 2 procent och å inventarier 10 procent.

Till reservfonden skall årligen avsättas 10 procent av årsvinsten. Sedan reservfonden uppgår till 10 procent av aktiekapitalet, skall vidare avsättning till reservfond ej äga rum.

Till pensionsfond må genom bolagsstämmas beslut avsättning äga rum av vinstmedel, som återstå, sedan till aktieägarna utdelats 6 procent.

I övrigt skall avsättning till fonder ej äga rum.

Å det värde, till vilket de i § 1 mom. A. omförmälda rättigheter i bolagets ingående balanskonto upptagits, skall avskrivning ej äga rum.

Skulle den enligt nu angivna regler till utdelning tillgängliga årsvinst ej förslå till $4\frac{1}{2}$ procent utdelning å bolagets preferensaktiekapital, skall staten vara förpliktad att av de enligt § 6 influtna skattemedel före ordinarie bolagsstämma tillhandahålla bolaget så stort belopp, som erfordras, för att utdelning å preferensaktierna av $4\frac{1}{2}$ procent må kunna ske.

-----

§ 11.

Det åligger bolaget att anordna fullt tillfredsställande sifferrevision.

§ 12.

Skulle tvist uppstå mellan staten och bolaget rörande rätta tolkningen av detta kontrakt, skall dylik tvist avgöras enligt gällande lag om skiljemän. Skiljemännen skola vara tre till antalet och tillsättas på det sätt, att vardera parten utser en och överståthållareämbetet i Stockholm den tredje.

§ 13.

De rättigheter, som på grund av detta kontrakt tillkomma bolaget, må icke utan statens samtycke å annan överlätas.

§ 14.

Detta kontrakt gäller till utgången av år 1924 samt förlänges sedermera för tio år i sänder, där ej från statens sida uppsägning sker. Uppsägning skall ske minst 6 månader före kontraktets utlöpande.

Från bolagets sida är kontraktet ouppsägbart.

§ 15.

Begagnar staten sin rätt att uppsäga kontraktet, skall staten vara skyldig att vid kontraktstidens utgång inlösa samtliga preferensaktier i bolaget till nominella värdet med tillägg av den å aktierna belöpande vinst för sista räkenskapsåret.

II.

MONOPOLET SÅSOM FISKALT ORGAN.

Det svenska tobaksmonopolet karakteriserades, såsom ovan nämnts, av förslagsställarna såsom en kombination av fabrikkatteskattesystem och rent monopol. Det var först sedan man kommit till den övertygelsen, att en verkligt effektiv beskattning kunde vinnas endast genom en skatteläggning av den färdiga produkten, men att ett dylikt skattesystem förutsatte driftens monopolisering, som man beslöt sig för det sedermera genomförda monopolförslaget.

I den finanspolitiska litteraturen synes numera i allmänhet enighet råda om den uppfattningen, att det skattetekniska kravet på den lämpligaste och säkraste beskattningen av tobaken förutsätter, att skatten drabbar konsumtionsförmågan och därigenom även skatteförmågan så jämt som möjligt. Denna fordran fylles bäst genom en anordning, som låter skatten smidigt anpassa sig efter den kostnad konsumenten nedlägger på varans anskaffande. Skatten bör sålunda uttagas möjligast nära den punkt i omsättningen, där varan övergår till konsumenten. Härigenom vinnes också, att förbrukningen icke belastas med mera än skattebeloppet — beskattas varan vid ett tidigare led i produktionen, ökas belastningen vanligen proportionellt med räntor, handelsvinst och dylikt. Vad åter angår beskattningens säkerhet, medför ökad skattebörda på en vara krav på, att ej endast det färdiga fabrikkatet utan också råvarorna kunna noga kontrolleras under tillverkningen och omsättningen.¹⁾

¹⁾ Jfr Betänkning afgiven af den ved Kgl. Anordning af 20 Dec. 1917 nedsatte Tobakskommission, Köpenhamn 1921, sid. 11 ff. Betänkandet innehåller en utförlig karakteristik av tobaksbeskattningens olika former i en lättläst och vederhäftig framställning.

Dessa dubbla fordringar på tobaksskatten leda till ett framhållande av fabrikatskattesystemets överlägsenhet över andra skatteformer, men tillika till övertygelsen, att detta system kan tillämpas helt utan invändning, endast om tobaksindustrin i ett land koncentrerats i ett enda företag. Tanken på en fabrikatskatt inom en fri näring ansågs i Sverige praktiskt ogenomförbar på grund av oöverstigliga kontrollsvårigheter och, då det privatmonopol, som man trodde vara på väg att skapas med bildandet av Aktiebolaget Förenade Svenska Tobaksfabriker, icke lyckades omfatta mer än en del av industrien, syntes statsmonopolet kvarstå såsom den enda farbara vägen.¹⁾

Någon mera ingående motivering för monolets överlägsenhet såsom skatteform har knappast hos oss presterats före dess genomförande. Det har ansetts vara en självklar sak, att det erbjöde den bästa lösningen av detta fiskala problem. Huruvida denna uppfattning är teoretiskt ostridig, äger i detta sammanhang mindre intresse — säkert är, att monolet på ett effektivt sätt fyller de anspråk, som ur fiskala synpunkter ställas därpå.

Av ett visst praktiskt värde kan emellertid vara att anställa en jämförelse mellan skatteresultatet för det allmänna i vårt land under monolets tid och motsvarande förhållanden i ett land med fri näring. Några siffror till belysande av denna fråga skola här anföras, varvid Danmark valts till jämförelseobjekt.

Det svenska statsverkets inkomster av tobaksskatt och tobakstull uppgingo 1916—1921 till de i tablån å nästa sida angivna beloppen. Statens utdelning å aktierna i monopolbolaget har, ehuru den självfallet representerar en av monolet föranledd särskild statsinkomst, här icke medtagits, då jämförelsen endast gällt det rena beskattningsresultatet. Däremot har av skäl, som närmare utvecklats i samband med beräkandet av

¹⁾ Den i Danmark sedermera helt genomförda fabrikatskatten visar, att problemet med dylik beskattning inom en fri näring dock icke är olösligt.

monopolbolagets företagervinst (jfr sida 47), till skatten förts mono-
polets andel av den för importvara utgående licensavgiften.

Tobaksskatt och tobakstull i Sverige.

Å r	Tobaksskatt 1,000 kr.	Tobakstull 1,000 kr.	Summa 1,000 kr.
1916.....	16,319	5,700	22,019
1918.....	33,624	5,250	38,874
1919.....	47,706	7,200	54,906
1920.....	51,573	9,100	60,673
1921.....	47,431	8,300	55,731

Danmark har en mångfald av olika tobaksskatter, vilka under
samma år inbragte följande summor.

Tobaksskatt och tobakstull i Danmark.¹⁾

Å r	Tobakstull 1,000 kr.	Stämpel- avgift på cigarretter m. m. 1,000 kr.	Omsättn.- avgift på cigarrer och cigarr- cigarretter 1,000 kr.	Tobaks- odlings- avgift 1,000 kr.	Summa 1,000 kr.
1916.....	4,935	1,358	—	19	6,312
1918.....	4,458	4,643	8,402	70	17,573
1919.....	7,461	8,115	11,853	571	28,000
1920.....	8,601	11,173	16,182	58	36,014
1921.....	7,409	7,506	11,154	16	26,085

Omräknade i förhållande till folkmängd och konsumtion te
sig dessa siffror i enlighet med tablån nedan, varvid i kal-
kylerna cigarrer beräknats väga 6, cigarrcigarretter 2 och cigar-
retter 1 kg. per 1,000 st.

¹⁾ Dessa och följande siffror angående Danmark ha hämtats ur det
danska kommittébetänkandet och ha av förf. kompletterats vid i Köpen-
hamn verkställda undersökningar, varvid alla upplysningar med största
beredvillighet och tillmötesgående ställts till förfogande av inspektören
i "Inspektoratet for Tobaksbeskatningen" *Helge Smith*.

*Jämförelse mellan svenska och danska inkomster av tobaks-
skatt och tobakstull.*

Å r	Skatt och tull per individ, kronor ¹⁾		Skatt och tull per kg. vara, kronor ¹⁾	
	Sverige	Danmark	Sverige	Danmark
1916.....	3,88	2,15	2,71	1,06
1918.....	6,70	5,81	4,10	3,58
1919.....	9,89	9,26	4,80	3,74
1920.....	10,27	11,81	5,72	5,12
1921.....	9,86	7,98	5,74	4,06

Sedan Danmark från och med år 1918 genomfört omsättningsavgiften på cigarrer och cigarrcigarretter, ha, såsom av dessa siffror framgår, dess inkomster av skatt och tull å tobak starkt stegrats och uppgå, beräknade per individ, för år 1919 ungefärligen till motsvarande svenska tal — för år 1920 till ej oväsentligt mera — för att år 1921, då omsättningen av inhemsk vara föll häftigare än i Sverige, nedgå under den svenska siffran. Däremot var denna belastning, mätt i förhållande till varans vikt, genomgående för alla år högre i Sverige än Danmark. Likaså visar det sig, att, om jämförelsen utsträcker sig till avse skattebelastning i förhållande till varupriset i detalj, denna var större i Sverige än i Danmark. Skatt och tull utgjorde nämligen åren 1918—1921 resp. 28,5, 28,7, 30,8 och 31,8 procent av tobaksvarornas detaljpris i Sverige, men endast resp. 18,1, 18,5, 20,8 och 19,4 procent av motsvarande pris i Danmark. Samtidigt var emellertid tobakskonsumtionens pris per kg. högre i Danmark, beroende på att denna förbrukning i vida högre grad än hos oss består av de dyrare varorna cigarrer, cigarrcigarretter och röktoak, samt endast i ringa utsträckning av det relativt billiga snuset. Mot ett genomsnittsvärde å konsum-

¹⁾ Hänsyn har i detta sammanhang icke ansetts böra tagas till ländernas olika valutaställning.

tionen år 1918 i Danmark av kr. 19:48 per kg. och kr. 32:44¹⁾ per individ svarade i Sverige resp. kr. 14:42 och 23:48. År 1921 voro motsvarande tal för Danmark kr. 20:93 och 41:10 samt för Sverige kr. 18:06 och 29:41.

I stort sett kan sålunda sägas, att denna jämförelse visat, att medan belastningen av skatt och tull i förhållande till varans vikt och pris i Sverige är högre än i Danmark, den likväl icke inbringar mera per individ av befolkningen. Ehuru vittgående slutsatser ingalunda kunna dragas härav, bland annat på grund av tobakskonsumtionens väsentligt olikartade sammansättning i de båda länderna — Sveriges betydande snuskonsumtion har ingen motsvarighet i Danmark — ävensom den olika valuta-ställningen, torde dessa omständigheter likväl icke kunna anföras såsom stöd för uppfattningen, att statens intäkt av tobaksskatt och tobakstill nödvändigtvis måste bli större och tynga mindre med monopol än utan anlitande av detta beskattningssystem.

Mot en dylik åskådning talar även den kända omständigheten, att England med sin höga viktullbeskattning lyckats nå en mycket hög statsinkomst — den utgjorde år 1913, sista fredsåret, kr. 6:71 per individ och kr. 6:58 per kg. vara.

Tyvärre erbjuda de uppgifter, som i detta avseende föreligga från de stora europeiska tobaksmonopolen, de franska, österrikiska och italienska, intet material, som kan användas för en jämförelse av denna art. I olikhet med det svenska monopolet redovisa dessa såsom statliga ämbetsverk drivna företag endast en total vinstsumma, i vilket det är omöjligt att särskilja skatteutbytet från en eventuell drifts- eller företagarevinst. Av sådan anledning är varje jämförelse med dessa monopols vinstsiffror i detta sammanhang av ringa eller intet värde.

---

¹⁾ Se sid. 20, not I.

III.

MONOPOLBOLAGET SÅSOM EKONOMISKT FÖRETAG.

1. *Statens andel av bolagskapitalet.*

Det med avseende på det svenska monolets organisation karakteristiska är, att det icke drives av staten själv utan av ett enskilt bolag, åt vilket den lagstadgade monopolrätten upplåtits.

Till tjänst för staten har detta bolag övertagit all med tobakshandlingen förenad särskild skatteuppbörd med undantag för tullarna. Ehuru importhandeln med färdiga tobaksfabrikat och inrikeshandeln i detalj äro fria näringar, utkräves även för förstnämnda gren av handlingen dess speciella tobaksskatt, licensavgiften, genom monolets försorg.

Monolets fiskala företräden torde emellertid vara oberoende av, huruvida det drives av staten själv eller icke. Ett av motiven för valet av den privata företagsformen var i stället, att denna förutsattes skola medföra kapitalbesparing för staten. Det var ursprungligen avsett, att av monopolbolagets aktiekapital å 35 miljoner kronor endast stamaktiekapitalet eller 18 miljoner kronor skulle representera statens engagemang, under det att preferensaktiekapitalet å 17 miljoner kronor skulle garanteras av det vid bolagets bildande medverkande bankkonsortiet och sålunda tecknas av enskilda. De svårigheter, som uppkommo i själva starten och vilka gällde huvudsakligen kapitalanskaffningen, hävdades därigenom, att pensionsstyrelsen befanns villig övertaga 12 miljoner kronor preferensaktier, var-efter endast 5 miljoner kronor av preferensaktiekapitalet åter-

stodo att via bankerna placera hos privata tecknare. Staten kom sålunda direkt eller indirekt att från början äga 30 miljoner eller 86 procent av aktiekapitalet. Vid den slutliga uppgörelsen av ersättningskostnaderna för monolets genomförande visade det sig, att dessa kostnader slutade på 51,13 miljoner kronor, varav det ålåg staten att genom övertagande av stamaktier i bolaget svara för 11 miljoner kronor utöver redan i motsvarande avräkning mottagna 18 miljoner kronor.¹⁾ Aktiekapitalet ökades av sådan anledning genom beslut vid bolagsstämma den 29 december 1917 med 11 miljoner kronor i stamaktier, räntelöpande från och med år 1918, och äger sålunda staten från nämnda tid 29 miljoner kronor i stamaktier och — indirekt — 12 miljoner kronor i preferensaktier i bolaget eller sammanlagt 41 miljoner kronor, det vill säga 89 procent av det totala, till 46 miljoner kronor uppgående aktiekapitalet.

Bolagets övriga rörelsekapital har anskaffats genom upplåning i marknaden och utgöres för närvarande huvudsakligen dels av tidigare omhandlade 5 procent obligationslån av 1915 å 20 miljoner kronor, dels av ett nytt, år 1918 upptaget obligationslån å 10 miljoner kronor, löpande med 5½ procent ränta. Till säkerhet för dessa lån ha pantförskrivits förlagsinteckningar i bolagets i sådant fall ifrågakommande egendom.

Det anförda visar, att privatkapitalets medverkan för finansiering av bolagets eget kapital kommit att bliva relativt obetydlig och att äganderättsförhållandena i fråga om monopolbolagets aktiekapital närmast skulle i och för sig motivera ett betecknande av bolaget såsom ett staten tillhörigt företag. Därmed skulle sålunda rätt nära ha förverkligats de önskemål angående

¹⁾ Sedan den 1 juni 1920 fem år förflutit efter monolets införande kunna ersättningar enligt monopolförordningen icke vidare ifrågakomma. Det är sålunda nu möjligt att exakt angiva totalkostnaden för hela inlösnings- och ersättningsförfarandet. Dessa kostnader utgöra 51,498,297 kronor. Härav komma på materiella tillgångar 13,172,074 och på immateriella (goodwill) eller de s. k. monopolkostnaderna 38,326,223 kronor. Av detta sistnämnda belopp ha jämt 38,000,000 kronor enligt monolets kontrakt med staten bokförts såsom bolagets tillgång på monopolrättens konto, under det att återstoden efter samråd med vederbörande myndigheter bokförts såsom omkostnader. (Styrelseberättelsen år 1920, sid. 1.)

monopolets organisation, som uttalades av de socialdemokratiska motionärerna vid frågans riksdagsbehandling (jfr sid. 8).

2. *Bolagsformens betydelse.*

Sannolikt är den nu anförda synpunkten emellertid icke den avgörande. Det är visserligen sant, att den åsyftade investeringen av väsentliga belopp av enskilt kapital icke kunde genomföras trots valet av den enskilda företagsformen. Men i motiveringen för denna form lade man en väsentlig vikt vid även andra omständigheter. Man förväntade sig av denna fördelar med avseende på möjligheten att "utnyttja det privata initiativet och det personliga affärsintresset" samt undvikande av "olägenheten av statens direkta företagareverksamhet på ett stort industriområde". Det torde icke kunna bestridas, att förhoppningar av denna art bättre infriats. Visserligen kan någon omedelbar jämförelse ej ske mellan förhållandena sådana de gestaltat sig under det nuvarande monopolets verksamhetstid och sådana de skulle ha blivit, om detta organiserats såsom statens affärsdrivande verk eljest hittills inrättats i vårt land. Men goda skäl tala för, att bolagets ställning såsom ett enskilt företag möjliggjort ett friare och kanske även effektivare genomförande av dess ekonomiska och tekniska koncentration — en av huvudförutsättningarna för driftsresultatets gynnsamma gestaltning —, ett mjukare anpassande efter marknadens växlande krav såväl ifråga om inköps- som försäljningsverksamhet, samt förande av en lönepolitik i närmare anslutning till de former och villkor, som eljest gällt inom svenskt näringsliv. Statsmyndighetens, ämbetsmannens bundenhet av riksdags- och regeringsbeslut, av instruktion, form och tradition har hos det såsom privatbolag arbetande företaget ersatts av styrelsens, dess verkställande ledamots och dennes närmaste medarbetares frihet att handla i främsta rummet såsom företagsledare och köpmän, mindre beroende av på förhand givna direktiv än av skyldighet att taga och fullfölja egna initiativ och risker och bära därav följande ansvar.

Det bör även framhållas, att den ställning monopolet erhållit i Sverige — i motsats till i Frankrike, Österrike och Italien, de viktigaste äldre monopolländerna, där monopolet, såsom tidigare antytts, drives såsom ämbetsverk med statsanställda tjänstemän och arbetare — möjliggjort ett kvarhållande av skatteintäkter från industrien hos ett stort antal av de kommuner, för vilka denna näring i detta avseende tidigare varit av betydelse.

Representanter för monopolbolagets ledning ha också förklarat sig anse, att den för monopolets utövande valda formen ur här berörda synpunkter varit lycklig och att denna form, icke den större eller mindre anparten av statsmedel i företagets kapital, varit utslagsgivande för gestaltningen såväl av bolagets yttre ställning som av dess inre arbete.

3. Statskontrollen av bolaget.

Statens kontroll över det väsentligen av staten ägda och sålunda i huvudsak för statens räkning arbetande bolaget utövas av de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna och revisorerna, vilka uppgå till halva antalet av resp. uppdragsinnehavare. Enär pensionsstyrelsen allt sedan bolagets första tid innehaft majoriteten av preferensaktierna, kan det emellertid sägas, att staten åtminstone indirekt ägt möjlighet att utöva avgörande inflytande även på valet av preferensaktiernas styrelsehalva och revisorer. Detta har emellertid icke i större utsträckning blivit fallet. Med undantag av ett par personbyten under de första månaderna av år 1915 — före monopolets ikraftträdande — har styrelsens sammansättning under bolagets hela verksamhetstid hittills icke undergått annan förändring än att en av de av preferensaktieägarna valda styrelseledamöterna år 1918 ersatts av en direkt representant för pensionsstyrelsen (en byråchef i verket). De båda av preferensaktieägarna valda revisorerna ha däremot successivt åren 1917 och 1918 utbytts mot av pensionsstyrelsen utsedda personer (bägge byråchefer i verket).

Värkställande direktörsposten i bolaget har under hela verksamhetstiden sedan monopolets ikraftträdande innehafts av samma person. Så har även varit fallet med befattningen, såsom jourhavande direktör. Denne är den egentliga statskontrollanten av företagets löpande arbete. Han skall enligt sin instruktion "göra sig noga underrättad om bolagets förhållanden samt med uppmärksamhet följa bolagets verksamhet, i synnerhet i vad den kan ha inflytande på statens trygghet för att skattebelopp vederbörligen debiteras och inbetalas samt att bolagets förbindelser mot staten i övrigt bli vederbörligen uppfyllda eller på allmänhetens intresse därav, att tobaksvaror ej obehörigen fördyras". Det åligger honom därvid särskilt bland annat "att granska uppgörandet av kalkylerna rörande bolagets fabrikat samt fastställandet av priskurantpris och licensavgifter". Han äger "ta del av bolagets samtliga handlingar och räkenskaper samt inspektera dess förråd och tillhörigheter" samt "bör i regel vara tillstädes å bolagets huvudkontor under den dagliga kontorstiden". Finner han "under utövning av sin befattning någon vidtagen eller tillämnad åtgärd sådant föranleda, äger han hos styrelsens ordförande göra framställning om utlysande av styrelsesammanträde".

Ur den generella instruktionen för samtliga av Kungl. Maj:ts utsedda styrelseledamöter, bland vilka jourhavande direktören befinner sig, må eljest anföras, att det åligger dem tillse bland annat "att för vinnande av största möjliga besparing i omkostnader driften å alla områden av bolagets verksamhet anordnas på det mest rationella och effektiva sätt, att vid fastställande av tobaksvarornas priskurantpris sådana grunder tillämpas, att den konsumerande allmänheten skyddas mot obehörig fördyring av varorna och att den belastning, som avser att lämna vinst å rörelsen, fördelas i möjligaste mån jämt å alla varuslag, att bolagets tillverkning sålunda bedrives, att den konsumerande allmänhetens smak och vanor behörigen må kunna tillgodoses, att endast med nödig varsamhet samt med tagen hänsyn till återförsäljares berättigade intressen sådana ändringar i försäljningsförhållanden vidtagas, som äro erforder-

liga för en rationell skötsel av bolagets rörelse, att sådana rabattförmåner lämnas återförsäljare, att, i vad på bolaget beror samt med behörig hänsyn till rådande förhållanden inom tobakshandeln, återförsäljare må äga möjlighet att förvärva skälig inkomst av sin rörelse, samt att i förekommande fall gentemot de hos bolaget anställda arbetarna och övrig personal förfares med den särskilda hänsyn, som betingas av bolagets ställning såsom ensam arbetsgivare inom tobaksindustrien." Finner kungavald styrelseledamot något av bolaget eller styrelsen fattat beslut strida mot monopolförfattningarna eller avtal mellan staten och bolaget eller anser han eljest, att något i förvaltningen förekommit, som bör påkalla Kungl. Maj:ts uppmärksamhet, skall han ofördröjligen anmäla saken för finansministern.

Det är sålunda ett ingalunda ringa ansvar, som pålægges de kungavalda styrelseledamöterna och särskilt den jourhavande direktören. Kungl. Maj:t har på sådant sätt berett sig tillfälle att utöva en fortlöpande kontroll över bolagets verksamhet i alla viktigare hänseenden och kan jämväl tänkas få anledning att direkt ingripa i företagens skötsel, därest någon styrelseledamots anmälan befinnes beröra förhållande, där rättelse anses vara av nöden. Enligt vad som från bolagets ledning upplysts har dylik åtgärd emellertid hittills icke förekommit — någon anmälan till finansministern från jourhavande direktören eller annan kungavald styrelseledamot lär överhuvud icke ha gjorts. Samarbetet inom styrelsen mellan de båda styrelsehalvorna förklaras ha varit det bästa och icke givit anledning till divergenser av allvarligare art.

Instruktionen för styrelseledamöterna kan eljest, liksom avtalet med staten, betecknas såsom ett officiellt program för bolagets verksamhet. Såväl i fråga om pris och kvalitet å dess tillverkning som angående dess förhållande till handeln och arbetarna. Det bör särskilt antecknas, att styrelsen anmanas vaka över att den konsumerande allmänheten skyddas mot varornas obehöriga fördyring och ojämna skattebelastning samt över att återförsäljarnes intressen i görligaste mån tillgodoses

ävensom att arbetarne ej må känna trycket av bolagets ställning såsom fackets ende arbetsgivare. Den visserligen relativt allmänt hållna men likväl tydliga uppmaning till ett varsamt, på visst sätt konservativt handhavande av monopolets maktställning, som talar ur denna instruktion,¹⁾ har sannolikt utövat ett viktigt inflytande på styrelsens och därmed även på företagsledningens verksamhet. Såsom i det följande skall visas, kan den måhända ej helt frikännas från ansvaret att ha hämmat ett skäligt utnyttjande av bolagets ekonomiska position.

Vissa restriktionsbestämmelser binda monopolbolaget jämväl i fråga om kapitalavkastningen. Dessa, som tillkommit närmast för att skydda preferensaktieägarnas rätt, men jämväl ha intresse för staten, återfinnas i de i avtalet mellan staten och bolaget inrymda föreskrifterna angående maximigränser för de årliga fondavsättningarna. Sålunda får reservfonden årligen mottaga jämt det i aktiebolagslagen föreskrivna minimum av 10 procent, men skall vidare avsättning till fonden upphöra sedan den uppnått ett belopp motsvarande 10 procent av aktiekapitalet. Pensionsfonden skulle visserligen teoretiskt kunna mottaga avsättning till obestämt belopp, men sedan numera tjänstemännen pensionsförsäkrats i Sveriges privatanställdas pensionskassa och arbetarne i pensionsstyrelsen, har denna avsättningsfråga för framtiden minskad betydelse. Andra avsättningar få ej äga rum. Å byggnader och inventarier skola avskrivas de inom industrien sedvanliga beloppen, men å övriga aktiva, framför allt den till 38 miljoner kronor upptagna "monopolrätten", få inga avskrivningar ske. Sannolikt har emellertid monopolbolaget, liksom alla andra företag med ett betydande lager, varav en stor del är underkastad världsmarknadens prisinflytande, tvingats att göra nödvändiga avskrivningar å detta konto i varje bokslut. Likaså har bolaget varit i tillfälle att göra nödvändiga avskrivningar å fastigheter för att bringa nybyggnadernas värde i paritet med normala kostnader.

De oerhört starka fluktuationer, för vilka rå tobakspriser:

¹⁾ Daterad den 26 februari 1915 och kontrasignerad av dåvarande finansministern Vennersten.

varit föremål under krisåren, ha dessutom föranlett bolaget att för denna tillgång genomföra en särskild bokföringsanordning, som kunnat föranleda till antagandet, att synnerligen betydande belopp av årsvinsten tagits i anspråk för avskrivningar härav. Såsom av de i styrelseberättelserna publicerade balanssammandragen framgår, förekommer nämligen från och med år 1918 i bokslutet en anmärkningsvärt stor post under rubriken "Huvudkontorets skulder till diverse personer". Den uppgick för nedanstående år till följande summor:

År	1,000 kr.
1915	1,815
1916	7,088
1917	9,752
1918	28,300
1919	37,867
1920	36,192
1921	18,135
1922	15,201

Det har legat nära till hands att antaga, att här vore att söka en dold fondering, åstadkommen genom överförda vinstmedel. Enligt vad från bolagets ledning upplysts, är emellertid så icke förhållandet. I den mån beloppen icke beteckna verkliga skulder till leverantörer etc., motsvaras de av uppskrivningar av lagerposter till samma belopp. Lagret av råttobak har vid kalkylering av varornas fabrikspris värderats efter gällande marknadspris och då detta på grund av prisrörelsen under 1918—19 i regel var högre än inköpspriset, har lagervärdet därigenom höjts över detta. Enär man emellertid förutsåg en snar omsvängning i konjunkturutvecklingen, förde man motsvarande differens till ett lagervärderegleringskonto bland passiva under ovan berörda rubrik. När omslaget kommit under 1921, måste vissa lagertillgångar upptagas under inköps- eller tillverkningskostnad och i samband därmed avfördes motsvarande belopp från skuldsidan — dennas siffra i bokslutet gick också avsevärt

ned, såsom förestående uppgifter visa. Genom dessa grunder för kalkylationen har bolaget sålunda vid bokföringen gjorts så att säga oberoende av råvarumarknadens fluktuationer och har dess likviditet skyddats för därmed sammanhängande överraskningar.

4. *Nettovinst och utdelning.*

Vidstående tablå ger en översikt av monopolbolagets kapital, nettovinst och utdelning under dess hittillsvarande verksamhetstid.

Om man bortser från år 1915, då verksamheten bedrevs under endast sju månader, har nettovinsten sålunda årligen uppgått till över 20 procent av aktiekapitalet och rört sig mellan 22,2 procent åren 1916—1917 och 33,0 procent år 1922. Därav ha utdelats 17,8—28,9 procent i stigande siffror. Preferensaktieägarna ha alltid fått mera än det belopp — $4\frac{1}{2}$ — som statens garanti enligt monopolkontraktet omfattade; deras utdelning har utgjort 8,5—10 procent. Stamaktierna åter ha givit ej mindre än 26,5—40,0 procent.

De belopp av vinsten, som ej disponerats för utdelning, ha i enlighet med därom gällande föreskrifter använts för avsättning till reserv- och pensionsfonder. Förstnämnda fond nådde efter 1920 års avsättning sitt maximibelopp, 4,600,000 kronor eller 10 procent av aktiekapitalet, och pensionsfonden uppgick vid 1922 års slut till 3,253,871 kronor. Den totala utdelningen för åren 1915—22 har utgjort å:

	1,000 kr.
stamaktier	55,570
preferensaktier, tillhörande pensionsstyrelsen	8,160
preferensaktier, tillhörande enskilda aktionärer	3,400
	Summa 67,130

Statens direkta kapitalinsats i monopolbolaget utgör, som tidigare sagts, det mot stamaktiekapitalet svarande beloppet eller 29 miljoner kronor. Då härå sålunda för åren 1915—1922 tillförts staten en inkomst i form av utdelning å 55,6 miljoner

Kapital, nettovinst och utdelning.

År	Pref-aktier.		Stamaktier.		Hela aktiekapitalet.		Nettovinst		Däruv utdelat å					
	1,000 kr.		1,000 kr.		1,000 kr.		%		1,000 kr.		%		1,000 kr.	
1915 juni—dec.	17,000	18,000	35,000	2,494	7,1	1,020	6,0	1,080	6,0	2,100	6,0	2,100	6,0	
1916	17,000	18,000	35,000	7,768	22,2	1,445	8,5	4,770	26,5	6,215	17,8	6,215	17,8	
1917	17,000	1) 29,000	46,000	7,777	1) 22,2	1,445	8,5	4,770	1) 26,5	6,215	17,8	6,215	17,8	
1918	17,000	29,000	46,000	11,189	24,3	1,445	8,5	7,685	26,5	9,130	19,8	9,130	19,8	
1919	17,000	29,000	46,000	11,201	24,4	1,445	8,5	7,685	26,5	9,130	19,8	9,130	19,8	
1920	17,000	29,000	46,000	11,907	25,9	1,530	9,0	8,990	31,0	10,520	22,9	10,520	22,9	
1921	17,000	29,000	46,000	11,481	25,0	1,530	9,0	8,990	31,0	10,520	22,9	10,520	22,9	
1922	17,000	29,000	46,000	15,158	33,0	1,700	10,0	11,600	40,0	13,300	28,9	13,300	28,9	

1) Av stamaktierna löpte 11,000,000 kr. med ränta först fr. o. m. år 1918.

kronor, innebär detta i själva verket att statens hela utlägg återburits med mera än 10 procent ränta per år.

Ur denna synpunkt måste sålunda tobaksindustriens monopolisering betraktas såsom en för staten mycket gynnsam affär. Efter endast $7\frac{1}{2}$ års verksamhet har hela det investerade statskapitalet jämte en god ränta återvunnits och statens direkta engagemang i monopolet är sålunda numera närmast att betrakta såsom ett gratiskapital i ett efter allt att döma riskfritt och inbringande företag.

Vid den närmare analys, som här skall ägnas detta vid första anblicken ganska imponerande resultat av det svenska monopolets ekonomiska verksamhet, skall till en början framhållas den omständigheten, att monopolet genomfördes nästan omedelbart före den med kriget inträdda starka förskjutningen i penningvärdet, varigenom det för inlösen och ersättning erforderliga kapitalbehovet kunde bestämmas efter en helt annan och väsentligt lägre prismåttstock än den, som sedermera kommit att ligga till grund för bolagets hela ekonomiska arbete. Denna gynnsamma faktor förstärktes sedan av den under kriget i hög grad stegrade köpkraften och konsumtionen. Med dessa förutsättningar borde inom varje i övrigt välskött företag goda vinster kunna ernås.

5. Prissättningen.

Den populära uppfattningen om grunderna till ett tobaksmonopols stora vinster är emellertid, att dessa stå i nära samband med varornas fördyring och försämring. Den vetenskapliga litteraturen i ämnet företräder också ofta denna ståndpunkt, där den icke helt förnekar, att monopolen överhuvud givit någon verklig företagarevinst.¹⁾ Ehuru varje undersökning på detta område möter de största svårigheter, och i detta fall särskilt erbjuder vanskligheten att omfatta en period av i stort sett abnorma pris- och handelsförhållanden, är det emellertid

¹⁾ En intressant antimonopolistisk undersökning av tobaksmonopolen utgör *A. W. Madsen, The state as manufacturer and trader*, London 1916.

nödvändigt att söka tränga fram till ett åtminstone ungefärligt bedömande av denna fråga i vad den gäller det svenska monopolet.

Som bekant blev monopolet i vårt land endast partiellt, bl. a. enär man önskade genom bibehållande av importen av utländska tobaksfabrikat hålla konkurrensen öppen och därmed skapa en spärr mot varuförsämring och prisuppskörtning från monopolets sida. Kvantitativt har den på sådant sätt medgivna fria importen ägt betydelse huvudsakligen för cigarrerna, i viss mån även för cigarrcigarretter och röktobak, i obetydlig grad för cigarretter och ej alls för tuggtobak och snus. Tobakshandlarnas import utgjorde för nämnda varuslag följande procent av totalförsäljningen under nedanstående år:

Fri import i procent av totalförsäljningen.

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Cigarrer	22,3	21,5	36,9	14,5	25,6	36,4	17,0
Cigarrcigarretter	7,0	5,9	9,4	9,1	14,3	18,2	8,7
Cigarretter	4,2	3,5	3,5	3,6	4,4	5,9	3,5
Röktobak.....	8,2	5,4	11,6	29,4	27,3	19,0	13,2
Tuggtobak	0,3	0,1	—	0,2	0,5	0,3	—

Huru prisutvecklingen gestaltat sig för å ena sidan monopolets varor och å andra sidan de av den fria handeln importerade tobaksfabrikaten framgår av omstående tablå, som upptager genomsnittsprisen i priskurantpris för de båda varukategorierna i såväl relativa som absoluta tal.

En jämförande tablå av denna art måste läsas med stor försiktighet, närmast av det skälet, att siffrorna inom varje varugrupp ofta representera relativt olikartade pris- och kvalitetslägen. I stor utsträckning har importen sammansatts av varor av genomsnittligt högre pris än monolförsäljningen. I varje fall torde så ha varit förhållandet under den berörda periodens tidigare år, då även kvaliteten ifråga om röktobak och vissa

*Genomsnittspris (Priskurantpris) å Monopolvara
och Tobakshandelns Import 1916—1922.¹⁾*

	Cigarer kr. pr 1,000 st.	Cigarci- garett kr. pr 1,000 st.	Cigarret- ter kr. pr 1,000 st.	Röktobak kr. pr kg.	Tugg- tobak kr. pr kg.	Snus kr. pr kg.
1916 <i>Monopolet</i> ...	136,05	72,04	28,17	7,98	7,95	3,18
Prisindex	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Handeln</i>	261,60	90,0	53,73	20,95	—	—
Prisindex	100,0	100,0	100,0	100,0	—	—
1917 <i>Monopolet</i> ...	147,96	71,30	29,75	8,43	7,97	3,23
Prisindex	108,8	99,0	105,6	105,6	100,3	101,6
<i>Handeln</i>	254,85	93,43	62,08	23,40	—	—
Prisindex	97,4	103,8	115,5	111,7	—	—
1918 <i>Monopolet</i> ...	202,68	103,18	37,56	13,78	11,00	3,42
Prisindex	149,00	143,2	133,3	172,7	138,4	107,5
<i>Handeln</i>	561,80	185,33	142,47	56,59	—	—
Prisindex	214,8	205,9	265,2	270,1	—	—
1919 <i>Monopolet</i> ...	230,20	109,30	43,44	16,69	13,74	4,31
Prisindex	169,2	151,7	154,2	209,1	172,8	135,5
<i>Handeln</i>	435,71	171,83	114,61	38,80	—	—
Prisindex	166,6	190,9	213,3	185,2	—	—
1920 <i>Monopolet</i> ...	269,25	123,54	42,43	18,11	17,07	5,37
Prisindex	197,9	171,5	150,6	226,9	214,7	168,9
<i>Handeln</i>	399,73	142,59	122,54	44,06	—	—
Prisindex	152,8	158,4	228,1	210,3	—	—
1921 <i>Monopolet</i> ...	269,62	125,60	43,73	18,96	17,18	5,47
Prisindex	198,2	174,3	155,2	237,6	216,1	172,0
<i>Handeln</i>	321,37	139,14	98,23	47,24	—	—
Prisindex	122,8	154,6	182,8	225,5	—	—
1922 <i>Monopolet</i> ...	246,11	123,74	44,58	19,32	17,24	5,43
Prisindex	180,9	171,8	158,3	242,1	216,9	170,8
<i>Handeln</i>	363,29	153,34	114,61	49,34	—	—
Prisindex	138,9	170,4	213,3	235,5	—	—

¹⁾ Handelsimport av tuggtobak och snus är praktiskt taget betydelselös, vadan hithörande siffror i tabellen uteslutits.

cigarretter av utländskt ursprung sannolikt var högre än monopolvarornas. För de sista åren kan emellertid en förskjutning nedåt i båda dessa hänseenden antagas ha ägt rum. När sålunda priskurvan för importvarorna från och med år 1919 i allmänhet vänt och företräder ett lägre prisläge, medan prisrörelsen för monopolfabrikaten även efter denna tidpunkt fortsatt uppåt, så torde förklaringen härtill närmast vara att söka däri, att importen, särskilt under år 1921, gynnad av valutadifferenser till förmån för exportlandet (huvudsakligen Tyskland), kunnat kalkylera väsentligt billigare än monopollet. Detta belyses relativt väl av följande siffror, angivande importhandelns pris för cigarer i förhållande till monolets :

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Importhandelns cigarrpris om monolets = 100	192,3	172,2	277,2	189,3	148,5	119,2	147,6

Om sålunda jämförelsen på denna linje icke får ge anledning till vittgående slutsatser, visar den i varje fall, att under periodens första hälft, då differenser av denna art ännu icke framträtt, monolets priskurva rörde sig uppåt i en vida moderatare takt än handelns. År 1918, då cigarrimporten utgjorde 36,9 procent av totalförsäljningen av denna vara, pressade handeln, i trots av att varukvaliteten torde ha varit underhållig, upp sitt genomsnittspris med mer än det dubbla, medan monolet stannade vid en ökning av omkring 50 procent. För cigarrcigarretterna voro siffrorna ungefärligen liknande, medan för röktobaken, som år 1918 importerades i en kvantitet motsvarande 12 procent av totalomsättningen av varan, importhandelns ökade priset med omkring 170 procent, men monolet med endast omkring 73 procent. Så betydande prishöjningar, som dessa siffror antyda för importhandelns vidkommande under perioden 1916—18, har monolet näppeligen genomfört ens under hela tidrymden från 1916 till 1922.

Det är vidare anmärkningsvärt, att monolet för de båda stora konsumtionsartiklarna cigarretter och snus, där importens

konkurrens är oväsentlig eller alldeles obefintlig, ökat prisen *mindre* än för de varor, där konkurrensen har betydelse. Cigarrettpriset var sålunda 1918 endast 33 procent högre än 1916 (importens motsvarande tal 165 procent!) och snuspriset hade under dessa tre år höjts med blott några få procent (7,5 procent. Under hela perioden 1916—1922 steg cigarretternas pris hos monolet med 58 och snusets med 71 procent.

Av intresse är även att jämföra monolets prisindex med socialstyrelsens prisindex för livsmedel. En dylik jämförelse för monolets tre huvudvaror erbjuder följande tablå:

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	¹⁾ 1922
Livsmedel	100,0	116	162	210	194	163	122
Cigarrer	100,0	108,8	149,0	169,2	197,9	198,2	180,9
Cigarretter	100,0	105,6	133,3	154,2	150,6	155,2	158,3
Snus	100,0	101,6	107,5	135,5	168,9	172,0	170,8

Uppenbarligen ha sålunda monolets priser ända till och med år 1919 rört sig uppåt i långsammare takt än livsmedelsprisen. Mot en index för sistnämnda pris av 210 svarade detta år endast 169 för cigarrer, 154 för cigarretter och 136 för snus. Men medan år 1920 representerar kurvans vändpunkt för livsmedlen, fortsätta monolets priser för cigarrer och snus alltjämt sin väg uppåt, ehuru endast de förstnämnda nå livsmedelsindexens höjd. Cigarrettpriset vänder emellertid också år 1920, men sjunker relativt något mindre än livsmedelsprisen. År 1921, som kännetecknas av ett betydande fall i livsmedelsprisen, överstiger cigarrpriset för första gången väsentligt livsmedelsnivån, medan snuspriset ungefärligen stannar vid dess höjd och cigarretterna alltjämt ligga relativt lägre i pris. Under år 1922 har livsmedelspriset gått avsevärt nedåt, medan tobakspriserna sjunkit endast obetydligt (skatten höjdes samma år).

Tillika har en jämförelse sökts även med prisutvecklingen i Danmark, ett land med helt fri näring. Materialet härtill har

¹⁾ År 1922 ökades beskattningen för cigarretter med 0,4 öre per st. och för snus med 30 öre per kg. (jfr not 2, sid. 38).

bjudits av uppgifter, meddelade i den av den danska monopolkommissionen verkställda undersökning, som tidigare citerats. De danska siffrorna i nedanstående tablå, som anger resultatet av denna jämförelse, vilken begränsats till den danska konsumtionens huvudartiklar, cigarrer, cigarretter och röktnobak,¹⁾ hänföra sig till priset per kg. obeskattad vara i engroshandeln, medan de svenska talen hämtats ur tablån å sid. 34 och således grunda sig på beskattade detaljpris per 1,000 st. för cigarrer och cigarretter och per kg. för röktnobak. Ehuru grundvalen sålunda är olikartad, minskas eller bortfaller betydelsen härav, då, såsom i tablån är fallet, talen endast äro relativa.

		1916	1918	1919	1920	1921
<i>Cigarrer</i>	Sverige, monopolet	100,0	149,0	169,2	197,9	198,2
	d:o, importhandeln	100,0	214,8	166,6	152,8	122,8
	Danmark.....	100,0	147,6	200,2	238,7	224,8
<i>Cigarretter</i>	Sverige, monopolet	100,0	133,3	154,2	150,6	155,2
	d:o, importhandeln	100,0	265,2	213,3	228,1	182,8
	Danmark.....	100,0	211,5	232,5	213,4	205,3
<i>Röktnobak</i>	Sverige, monopolet	100,0	172,7	209,1	226,9	237,6
	d:o, importhandeln	100,0	270,1	185,2	210,3	225,5
	Danmark.....	100,0	240,4	225,5	236,2	234,4

Prisstegringen har sålunda i Danmark varit genomgående avsevärt större än för de svenska monopolfabrikaten, även om hänsyn tages till den danska skatteökningen år 1918. När de

¹⁾ Konsumtionen per individ utgjorde år 1918:

	Sverige	Danmark
Cigarrer, stycken	23	99
Cigarrcigarretter, stycken	19	31
Cigarretter	190	211
Röktnobak kg.	0,106	0,400
Tuggtnobak ,, ...	0,055	0,290
Snus ,, ...	1,140	0,100

danska cigarrernas pris år 1919 redan fördubblats, hade de svenska monopolcigarrerna ökat sitt pris med endast 70 procent och ännu år 1921, som för cigarrerna beteckna den första avmattningen av den danska priskurvan, stodo dessa kvar vid en stegring av 225 procent mot 198 för den svenska monopolvaran. Cigaretterna blevo under den här undersökta perioden mer än dubbelt så dyra i Danmark, men ökade monopolet sitt pris endast med något över 50 procent. För röktabakens vidkommande var differensen mindre, men likväl, med undantag för år 1921, regelbundet till den danske konsumentens nackdel. Även i förhållande till den svenska enskilda importhandels pris voro de danska noteringarna relativt högre för alla år utom 1918. Skillnaden skärpes särskilt under år 1921, då de svenska importörernas pris, såsom förut anmärkts, voro relativt lägre än även monopolets.

Av vikt vid detta spörsmåls allmänna dryftande är slutligen även det förhållandet, att monopolet understundom faktiskt sålt en del varor med ringa eller ingen vinst och vid vissa tillfällen till och med med förlust. Enligt den nationalekonomiska teorien skulle monopolistens pris alltid vara så högt, att den största möjliga nettovinsten ernås — idealpriset vid ett monopol ligger vid den punkt, där efterfrågan minskas i samma proportion, som nettovinsten per enhet försåld vara på grund av prisförhöjning växer.¹⁾ Tobaksmonopolet har emellertid icke ens för de varor, för vilka monopolet varit i stort sett faktiskt — snus, tuggtobak och cigaretter — och sålunda än mindre för de fabrikat, där importhandels konkurrens fått göra sig gällande, ansett sig kunna eller böra anpassa sin prispolitik närmast efter dylika grunder. I allmänhet har monopolet räknat med pris, baserade på produktionskostnaderna med tillägg av skatt,²⁾

¹⁾ Jfr t. ex. Wicksell, Föreläsningar i nationalekonomi I, 1, 2:dra upplagan, Lund 1911, sid. 95.

²⁾ År 1914 fastställdes skatterna till följande procent av priskurantpriset, nämligen för:

cigarrer och cigarrcigaretter	15
cigaretter	20
rök- och tuggtobak	10
snus	15

rabatter, distributions- och allmänna omkostnader. Den härutöver kalkylerade vinsten skulle, enligt monopolbolagets avtal med staten, vara i möjligaste mån procentuellt lika för de skilda varuslagen. Kristidens osäkra och växlande förhållanden på råvarumarknaden, konsumtionens svängningar, de senaste årens valutadifferenser o. s. v. ha emellertid medfört, att detta program ej kunnat helt genomföras. Då man samtidigt velat tillämpa en moderat prissättning, har cigarrfabrikationen och även snusberedningen (fullt monopol!) i själva verket flera år gått med ringa eller ingen vinst, under det att den framför allt vinstgivande tillverkningsgrenen varit cigaretproduktionen. Men likväl ha cigaretprisen, som varit praktiskt taget utan konkurrens, pressats upp relativt mindre än prisen å alla andra varuslag.

Det material, som här föredragits till belysande av frågan rörande monolets varupriser, kan, ehuru det, såsom uttryckligen framhållits, måste bedömas med försiktighet, i varje fall icke tagas till intäkt för påståendet, att monolet begagnat sin ställning för en oskäligen prissättning. Snarare giva de anställda jämförelserna stöd för antagandet att, därest den svenska allmänhetens tobakskonsumtion under de här berörda åren skulle ha tillgodosetts uteslutande eller väsentligen av fri handel eller fri näring, prisen måhända under periodens sista år skulle ha blivit lägre än monopolprisen, men under övriga år sannolikt ej oväsentligt högre. I stort sett måste sägas, att monolets prispolitik, i full överensstämmelse med regeringsinstruktionens program, präglats av måttfullhet och hänsyn till konsumtionen. Måhända har den till och med ur ekonomisk synpunkt varit allt för varsam.

1915 höjdes satsen för alla varor utom cigarrer och cigarrcigaretter med 10 procent. Vid 1922 års riksdag genomfördes en provisorisk tilläggs-skatt, gällande till den 1 juli 1923, för i riket tillverkade tobaksvaror och utgående för cigaretter med 0,4 öre per styck, för röktobak med kr. 1,50, för tuggtobak med kr. 0,70 och för snus med kr. 0,30, allt per kg. År 1923 förlängdes denna tilläggs-skatts giltighetstid till den 1 juli 1924, men fastställdes skattesatserna för cigarrer till 0,8 öre (ny), för cigarrcigaretter till 0,6 öre (ny) och för cigaretter till 0,5 öre, allt per styck, medan övriga satser bibehölls oförändrade.

6. *Varukvaliteten.*

Möjligheterna för ett objektivt bedömande av frågan, huruvida kvaliteten av de varor det svenska monopolet bjuder konsumtionen är underlägsen beskaffenheten av de fabrikat, som förekommo under den fria näringens tid, äro helt naturligt synnerligen begränsade. Desto större spelrum har på detta område den subjektiva uppfattningen. I den mån denna under monopolets hittillsvarande verksamhet tagit sig allmänna uttryck kan den sägas ha format sig till påståendet, att en kvalitetsförsämring ägt rum ifråga om cigarrer och cigarretter, en försämring, som varit särskilt framträdande under kriget. Utom den genomsnittliga nedgången i kvaliteten skulle denna jämväl enligt samma ofta hörda uppfattning ha varit synnerligen ojämn, så att ett visst fabrikat med kort tids mellanrum skiftat karaktär. Cigarrförbrukarna framhålla dessutom, att monopolet framför allt försummat de högre märkena — den mera fordringsfulla konsumtionen skulle kunna tillfredsställas endast genom importcigarrer.

Det vill dock synas som om i denna allmänna åsikt rörande dessa monopolvarors mindervärdighet på senaste tiden en viss omsvängning skett, i det att tidigare klandrare ofta medgivit, att de numera saluförda varornas kvalitet icke gäve anledning till befogade erinringar. Mot beskaffenheten av snuset samt rök- och tuggtobak ha klagomålen i regel varit mindre framträdande.

Mot dessa anmärkningar har från monopolets sida framhållits, att före monopoltiden den fria näringens alla fabriker tävlade om att, var och en inom sitt verksamhetsfält, framlägga en så väl sorterad priskurant som möjligt. Såsom en följd härav förefanns ett mycket stort antal märken i marknaden. Som monopolet måste begränsa antalet märken, men å andra sidan önskade så vitt möjligt tillfredsställa allmänhetens smak, gjordes urvalet till en början och till dess tillräcklig erfarenhet vunnits med en viss försiktighet. Därefter vidtog så småningom en reduktion på sådant sätt, att konkurrerande, lik-

artade märken i viss mån sammanslogos och sådana, som haft endast relativt liten omsättning, uteslötos. Ifråga om cigarrererna blev beskärningen starkast. Det befanns nämligen, att bland de i handeln förekommande märkena endast ett litet fåtal lyckats vinna en så stadgad efterfrågan, att ett bibehållande kunde anses berättigat. Därför följdes av monopolet den praxis att i priskuranten upptaga endast ett mindre antal av de mest kända cigarmärkena och sedan utarbete nya, som efter hand underställdes allmänhetens prövning. För att emellertid tillfredsställa allmänhetens önsknings levererade monopolet i början, utöver de i priskuranten upptagna cigarmärkena, även andra, som förut tillverkats i riket, under förutsättning, att ett antal av minst 10,000 à 20,000 cigarrer beställdes.¹⁾

Med avseende på anmärkningarna mot kvaliteten har monopolledningen påpekat att kristidens förhållanden givetvis i hög grad försvårat såväl ett upprätthållande av den högsta standard hos fabrikatet som ock av erforderlig jämnhet hos samma märke. Läget på råvarumarknaden var under flera av de svåraste åren sådan, att tobak måste köpas på den marknad och av den beskaffenhet, som överhuvud var tillgänglig — köparens valfrihet var i väsentlig mån begränsad. Likvisst, enligt monopollets mening, voro dess varor under kriget — där de ej uttryckligen angåvos såsom surrogat — bättre än importhandelns. Med återinträdandet av normalare förhållanden på den internationella varumarknaden har läget åter förbättrats och därmed monopollets möjligheter att på tillfredsställande sätt kunna tillgodose konsumtionens berättigade krav.

En tillverkning av monopollets omfattning, samlad i en enda hand, måste, om de med driftens koncentration avsedda ekonomiska fördelarna alls skola kunna vinnas, nödvändigtvis leda till, att själva urvalet av varor minskas och antalet framställda fabrikat inom samma tillverkningsgren begränsas. En viss standardisering av varan blir en given följd av varje centraliserad drift. Den konsument, som väntar, att under en mo-

¹⁾ Styrelseberättelsen för 1915, sid. 8.

nopoliserad regim finna samma, åtminstone till namnet utomordentligt rika varusortering som under fri näring, måste därför uppleva besvikelser. Det stora antal fabriker, som före monopolets tid tillverkade cigarrer, saluförde bortåt ett tusental olika märken. Säkerligen skilde sig många blott åt genom namnet, men intrycket av en rik variation förminskades icke härigenom.¹⁾ Redan i monopolets priskurant för år 1916 hade detta antal sjunkit till 70, men minskades årligen, så att den sista priskuranten för år 1923 (nr 12) upptager endast 30 cigarmärken av egen tillverkning. Cigarrcigarretternas antal märken har däremot varit nästan konstant. Det utgjorde, med få variationer under åren, 10, såväl år 1916 som år 1921, men minskades sedan, så att det år 1923 stannade vid 7. På samma sätt har antalet snusmärken föga förändrats — år 1916 funnos 18 och år 1923 bjödos 16. Cigarrettmärkena ha till och med något ökats — från 22 till 25 — medan i stället rök- och tuggtobaken numera erbjudes i väsentligt mindre variationer än vid monopolets början — en direkt jämförelse försvåras dock av, att förenklingar i förpackningarna genomförts, som endast skenbart minska antalet nu salubjudna nummer av dessa varuslag.

Om sålunda icke kan förnekas, att ifråga om vissa varuslag en relativt långt gående standardisering genomförts av det svenska monopolet — dock i vida mindre mån än inom andra tobaksmonopol — så har därmed egentligen endast konstaterats, att varuurlvalet numera är kraftigt beskuret och att konsumtionen sålunda ur denna synpunkt kommit i en sämre ställning. Men dels har denna utjämnats genom den tillgång till andra

¹⁾ Jfr i detta hänseende å sid. 5 citerade kommittébetänkande av 1911, Del II, Kungl. Kommerskollegii utredning ang. den svenska tobakshandlingen år 1908, Stockholm 1911, sid. 311, ävensom följande uttalande i en reservation till det danska monopolbetänkandet: "Naar man ofte gør gældende, at Monopolet ikke vil tilfredsstille de mere kræsne Rygere, og f. Eks. henviser til, at Sverige kun har 33 (skall vara 34), men Danmark 4,098 anmeldte cigarmærker, skal vi derved for hævde, at denne Forskel mere er formel end reel. Da Antallet av danske Virksomheder i 1919 var godt 700, vil man alene deraf forstaa, at det store Antal Mærker faktisk kun findes paa den Kasserne paaklæbede Etikette" (a. st. sid. 86).

varor, särskilt cigarrer och rökto bak, som den fria import-handeln möjliggjort och även i betydande utsträckning äv ägabr agt, dels är därigenom icke bevisat, att den genomsnittliga kvaliteten av landets egna produkter försämrats. Det förtjänar i sådant hänseende erinras om, att importvarorna spelade en mycket betydande roll även under den fria näringsens tid och att det då allmänt ansågs att den mera fordringsfulla konsumtionen icke kunde tillgodoses ur andra källor. Sannolikt var denna uppfattning i stor utsträckning resultatet av den i vårt land ej endast på detta område gängse föreställningen, att utländska varor äga högre kvalitet än inhemska och antagligen var den här såsom ofta eljest frukten av en villfarelse. Men denna åskådning har under monopoltiden säkerligen icke förlorat i styrka. Sakskälen må ha varit lika starka eller lika svaga som under tiden före monopolet — helt visst har den djupt inrotade tron på varje monopolregims ogynnsamma inverkan på varornas beskaffenhet i förening med tobaksmonopolets i vissa fall starka standardisering av varutyperna icke bidragit att minska styrkan hos det allmänna föreställnings-sättet i detta avseende.

Till belysande — från en objektiv utgångspunkt — av frågan, huruvida det inhemska fabrikatets beskaffenhet verkligen försämrats under monopoltiden må tjäna en jämförelse mellan råvarans sammansättning under och före monopolet. I sådant

Vid tillverkningen förbrukad råto bak.

År	Utländsk tobak ton	Svensk tobak ton	Summa råto bak ton	Därav utländsk %
1908.....	4,293	662	4,955	86,6
1916.....	4,702	604	5,306	88,6
1917.....	4,766	585	5,351	89,1
1918.....	3,376	665	4,041	83,5
1919.....	5,849	402	6,251	93,6
1920.....	6,352	303	6,655	95,4

syfte hänvisas först till tablån, sid. 43, angående de kvantiteter svensk och utländsk råtabak, som förbrukats vid tillverkningen dels år 1908,¹⁾ dels under monopolåren 1916—20.²⁾

En viss förskjutning mot användning av utländsk råtabak i relativt större utsträckning än förr kan på grundval av dessa siffror konstateras under monolets tid. År 1908 var den utländska tobakens andel 86,6 procent av förbrukningen, år 1920 var siffran 95,4 procent, således omkring 10 procent högre. Då emellertid konsumtionen under monopolåren starkt ökats, men den svenska tobaksodlingen varit praktiskt taget stationär, må ur denna siffra inga vittgående slutsatser dragas.

Huru den utländska tobaken fördelade sig på olika produktionsländer framgår av följande tablå.³⁾

Vid tillverkningen förbrukad utländsk råtabak (ton).

År	U. S. A.	Cuba	Brasilien	Nederl. Indien	Domingo	Orienten	Ryssland	Kina	Ej specificerat	Summa
1908.....	3,115	88	122	405	—	174	13	12	304	4,233
1916.....	3,185	107	157	397	9	722	—	96	29	4,702
1917.....	3,187	116	214	495	30	598	25	82	19	4,766
1918.....	1,863	144	200	488	83	451	58	22	67	3,376
1919.....	3,844	186	301	505	80	689	81	111	52	5,849
1920.....	3,853	282	469	794	99	637	94	117	7	6,352

Tyvär var i 1908 års utredning, vilken på denna punkt mötte en av sina största svårigheter, kvantiteten "ej specificerad" råtabak relativt stor. En jämförelse mellan tabellens siffror för olika år måste därför närmast avse totalmängden, minskad med denna post. En dylik sammanställning för åren produktionsländer framgår av följande tablå.³⁾

¹⁾ Siffrorna hämtade ur tidigare citerade utredning av kommerskollegium, sid. 104.

²⁾ Senare siffror ofullständiga.

³⁾ För år 1908 jfr kommerskollegiets utredning, sid. 102.

Vid tillverkningen förbrukad råtabak (relativa tal).

År	U. S. A.	Cuba	Brasilien	Nederl. Indien	Domingo	Orienten	Ryssland	Kina	Summa
1908	79,3	2,3	3,1	10,3	—	4,4	0,3	0,3	100,0
1916	68,2	2,3	3,4	8,5	0,2	15,4	—	2,0	100,0
1919	66,3	3,2	5,2	8,7	1,4	11,9	1,4	1,9	100,0
1920	60,7	4,5	7,4	12,5	1,6	10,0	1,5	1,8	100,0

Den amerikanska tobaken kommer i mycket stor utsträckning till användning inom snustillverkningen, vars vikt betydligt överstiger hälften av konsumtionens totalvikt, och representerar i regel enklare tobakskvaliteter. Den omständigheten, att importen av dylik vara under monopolets tid, såsom förestående siffror visa, relativt minskats talar sålunda för, att den utländska råvarans sammansättning i varje fall icke försämrats mot förr. I samma riktning tyda de höjda siffrorna för råtabak från Cuba och Nederländska Indien (Sumatra och Java), vilka representera de för cigarrtillverkningen viktigaste kvalitetsvarorna. Den mycket ökade importen av den dyrbara Orienttobaken, vilken användes så gott som uteslutande för cigarrtillverkningen, torde däremot närmast sammanhånga med den såväl absolut som relativt synnerligen starkt ökade inlandsfabrikationen av cigarrer.¹⁾

Dessa siffror giva sålunda näppeligen något stöd för antagandet, att monopolvarornas kvalitet skulle ha försämrats. Därtill kommer emellertid, att monopolbolaget vid sitt bildande övertog ej blott alla fabriktionsrecept och dylikt utan därjämte flertalet högre kvalificerad personal, såväl fabrikschefer och verkmästare som yrkesskickliga arbetare från den

¹⁾ Nedgången i förbrukning av orienttobak under monopoltiden beror på den relativt väsentligt ökade tillverkningen av de vida mindre råvara krävande munstyckscigaretterna.

äldre industrien och därigenom för sig möjliggjorde upprätthållandet av den speciella fackkunskap, som där fanns företrädd. Många av de märken inom olika tillverkningsgrenar, som monopolet saluför, äro också alltjämt desamma, som under den fria näringsens tid vunnit burskap och rykte. De tillverkas enligt samma recept och grunder och ofta av samma händer eller under ledning av samma män. De nya märkena sammanställas, utexperimenteras och avprovos under tävlan och kontroll mellan de olika fabrikernas experter. Fabrikernas antal har minskats och fabrikatens likaså. Variationerna ha därigenom blivit väsentligt mindre. Men intresset för att hålla god vara bör knappast ha lidit därpå. Och skulle det intresset slappna, så hotar alltid konkurrensen från den fria handelns import.

7. Företagarevinsten.

Av det försök, som här sålunda gjorts att undersöka frågan, huruvida det svenska tobaksmonopolets vinst tillkommit genom en i förhållande till omständigheterna alltför stor varufördyring eller kvalitetsförsämring torde den slutsatsen kunna dragas, att antaganden av denna art i varje fall icke positivt stödjas av någorlunda klart påvisbara fakta. I stället kan måhända med större fog göras gällande, att monopolbolaget i sin prissättning näppeligen ens uttagit hela den vinstmarginal, som ur ett såsom monopol arbetande företags synpunkt varit naturlig och försvarbar samt att varumärkenas antal visserligen för en del varugrupper starkt minskats, men beskaffenheten av varorna, om man bortser från de av svårigheter för råvaruanskaffningen mest utsatta krigsåren, i stort sett ej torde vara sämre hos monopolfabrikanten än hos den förmonopolistiska, fria tobaksindustrien i vårt land.

Under sådana omständigheter borde sålunda den av monopolbolaget redovisade vinsten giva ett någorlunda riktigt uttryck åt den ekonomiska bärigheten av företaget såsom sådant, drivet under nuvarande förutsättningar. Denna slutsats är emellertid icke riktigt. Bolagets bokförda nettovinst har nämligen fram-

kommit utan att hänsyn tagits till den i sådant sammanhang synnerligen viktiga omständigheten, att å vinst- och förlust-kontot såsom inkomst upptagits hela den licensavgift, som monopolet inkasserar från handeln för dess importverksamhet. Såsom tidigare framhållits (jfr sid. 11), består denna licensavgift dels av tobaksskatten, utgående med de i författningen föreskrivna procentuella beloppen av priskurantpriset och i lika mån belastande monopolets tillverkning, dels ock av en speciell tilläggsavgift, som till sin storlek bestämmes av monopolet enligt i författningen angivna grunder och i huvudsak motsvarande den vinst och de omkostnader monopolet skulle beräkna, om den importerade varan framställdes i dess egen tillverkning. Den del av licensavgiften, som motsvarar skatten, redovisas direkt till statsverket i samband med skatten för monopolfabrikationen. Den andra delen åter tillfaller monopolbolaget. För importören är sålunda licensavgiften en helhet, närmast att betrakta såsom en banderollskatt, överstigande författningens tobaksskatt. För bolaget representerar däremot den del av licensavgiften, som bolaget får behålla, teoretiskt sett en ersättning för vinsten och omkostnaderna å den produktionsminskning, som motsvarar den fria handelns import, men praktiskt taget en vinstökning, ehuru denna måhända bleve än större, om tillverkningen omslutit även den importerade varukvantiteten.

När det gäller att komma till klarhet om monopolbolagets verkliga driftsresultat, måste detta senare led av licensavgiften bortskäras. Det har intet direkt samband med de faktorer, som konstituera driftsöverskottet. Visserligen skall det vara ett slags kompensation för en mer eller mindre påtvungen inskränkning på tillverkningen av monopolrättens utövande, men måste helt naturligt giva ett mycket ofullkomligt uttryck häråt. Skarpast belyses karaktären av denna så att säga arbetsfria inkomst därav, att dess belopp automatiskt stegras, när importen ökas och monopolets tillverkning på grund därav minskas och att det åtminstone teoretiskt kunde tänkas, att all tillverkning nedlades, men bolaget genom licensavgifterna uppbyure och re-

dovisade samma vinst som eljest. Att denna under sådana omständigheter icke kan räknas såsom driftvinst torde vara uppenbart och härav visas även, att här ifrågavarande avgift överhuvud icke får medtagas, när det gäller att taga ställning till frågan om monopolbolagets driftöverskott.

På grundval av de preliminära beräkningar, som kunde verkställas under monolets första tid, fastställdes bolagets andel av licensavgiften till 13 procent av priskurantpriset. Sedan rörelsen bedrivits så lång tid, att exakta kalkyler kunde göras, visade det sig att 13 procent icke motsvarade bolagets samtliga omkostnader och vinst i den vidsträckta betydelse omkostnadsbegreppet erhållit i hithörande författningsbestämmelse. Så länge brist rådde å tobaksvaror inom landet på grund av kriget, vidtog monolet emellertid ingen förändring, enär importen då enligt monolets mening borde på allt sätt gynnas.¹⁾ Sedan normalare tider återinträtt, ökades från maj 1920 bolagsandelen av licensavgiften till 18 procent.

Storleken av erlagda licensavgifter jämte deras fördelning på stat och monopol framgår av följande tablå, där hänsyn tagits jämväl till de summor av avgiften, som enligt därom utfärdade föreskrifter under åren 1920—1922 restituerats.

Tobakshandelns licensavgifter (1,000 kr.)

År	Statens andel	Monopolets andel	Summa	Importens värde (priskurantpris)
1915.....	451	341	792	2,619
1916.....	1,490	1,029	2,519	7,920
1917.....	1,754	1,215	2,969	9,340
1918.....	6,663	4,908	11,571	37,758
1919.....	6,541	4,210	10,751	32,365
1920.....	7,221	5,686	12,907	36,740
1921.....	6,425	5,681	12,106	31,608
1922.....	3,692	3,196	6,888	17,753

¹⁾ Styrelseberättelsen år 1920, sid. 27.

För att nå fram till monopolbolagets verkliga företagarvinst sådan denna kan beräknas på grundval av den redovisade nettovinsten skall denna emellertid minskas, utom med bolagets andel av licensavgiften, jämväl med skälig kapitalränta å aktiekapital och fonder. Denna ränta torde lämpligen kunna sättas till 5 procent. Med dessa justeringar skulle den mot företagarvinsten svarande avkastningen av bolagets rörelse uppgå till de å nedanstående tablå angivna belopp.

Monopolbolagets företagarvinst.

Å r	Aktiekapital och reserver (reserv- och pensionsfond samt vinstbalans). 1,000 kr.	Nettovinst 1,000 kr.	A v g å r		Återstående nettovinst (= företagarvinst)	
			5 % ränta å aktiekap. och reserver. 1,000 kr.	Monopollets andel av licensavgift 1,000 kr.	1,000 kr.	i % av kapit.
1915 juni—dec.	35,000	2,494	¹⁾ 1,021	341	1,132	²⁾ 5,5
1916.....	35,394	7,768	1,770	1,029	4,969	14,0
1917.....	36,947	7,777	1,847	1,215	4,715	12,8
1918.....	49,509	11,189	2,475	4,908	3,806	7,7
1919.....	51,562	11,201	2,578	4,210	4,413	8,6
1920.....	53,821	11,907	2,691	5,686	3,530	6,6
1921.....	53,235	11,481	2,662	5,681	3,138	5,9
1922.....	54,116	15,158	2,706	3,196	9,256	17,1
Summa	369,584	78,975	17,750	26,266	34,959	9,5

Såsom av denna tablå framgår, har företagarvinsten, om man bortser från det första bokslutsåret, då verksamheten endast omfattande sju månader, samt år 1922, varit högst under de tidigaste åren och sedan befunnit sig i oavbrutet sjunkande

¹⁾ För 7 månader. ²⁾ Beräknad för hela året.

ända till det sista året, då vinsten med ens sprang upp från omkring 6 till 17 procent. Medelsiffran för hela perioden uppgår till 9,5 procent, eller, om år 1922 undantages, 8,1 procent.

För att ernå en uppfattning om, huruvida denna företagarevinst skall anses stor eller icke, torde närmast en jämförelse med förhållandena under den fria näringsens tid böra ske. Kommerskollegiets utredning för år 1908 erbjuder i detta avseende ett fylligt material, ehuru det för ernående av den här önskade jämförelsen måst delvis omräknas på sätt nedanstående tablå angiver.

Företagarevinst hos de svenska tobaksfabrikerna 1903—1908.

	Samtliga fabriker			Fabriker med gynnsamt ekonomiskt resultat		
	Aktiekap. och eget kapital + reserver 1,000 kr.	Nettovinst 1,000 kr.	Nettovinst minskad med 5 % ränta å kap. + reserver (= företagarevinst) %	Aktiekap. och eget kapital + reserver 1,000 kr.	Nettovinst 1,000 kr.	Nettovinst minskad med 5 % ränta å kap. + reserver (= företagarevinst) %
Cigarrfabriker	14,605	1,238	3,5	11,574	1,314	6,4
Cigarrettfabriker ...	10,272	1,360	8,2	—	—	—
Snusfabriker	36,674	4,736	7,9	32,599	4,795	9,7
Blandade fabriker...	38,161	3,723	4,8	33,179	3,675	6,1
Samtliga.....	99,712	11,057	6,1	¹⁾ 86,437	11,160	7,9

Dessa siffror gälla sålunda en period av sex år, medan monopolbolagets motsvarande material avser något mer än sju år, vadan jämförelsen närmast bör sökas med totalsiffrorna. Det faller då genast i ögonen att, ehuru åren 1903—1908 ingalunda representerade någon gynnsam period för den svenska tobaksindustrien, de siffror, som angiva den genomsnittliga företa-

¹⁾ I summan ha inräknats cigarrettfabrikerna med gynnsamt resultat.

garevinsten för den fria näringen, icke skilja sig mycket från monoipolets motsvarande tal. Industriens vinstbelopp av denna art åren 1903—1908 utgjorde 6,1 procent, det vill säga 2,0 procent mindre än monopolbolagets genomsnittssiffra, om år 1922 undantages, eller 3,4 procent mindre om nämnda år medräknas. Låter man jämförelsen avse endast de företag före monopoltiden, som hade ett gynnsamt ekonomiskt resultat och vilka omslöto omkring 86 procent av det år 1908 i driften engagerade kapitalet samt omkring 80 procent av samma års produktion, så visar det sig, att dessa företag kunde redovisa en företagarevinst, som låg 1,6 procent under monoipolets (0,2 procent, om 1922 borträknas).

Tablån belyser också de skilda fabriksgruppernas olika räntabilitet och visar, att monoipolets erfarenhet av cigarrfabrikationen såsom den minst givande tillverkningsgrenen icke är ny.

Den slutsats, som av denna jämförelse kan dragas, är av viss betydelse för bedömning av det svenska monopolbolaget såsom ekonomiskt företag. Alldeles bortsett från att detta utövat sin verksamhet såsom monopolist på ett stort industriområde, hade det legat nära till hands att vänta, att dess drift kunnat relativt tidigt anordnas i väsentliga hänseenden billigare än den enskilda näringen före monoipolet med dess hundratal konkurrerande företag. Vinstens ökande genom minskade omkostnader för fabriker, förvaltnings- och arbetarepersonal, resande, försäljningsrabatter, reklam o. s. v. samt genom driftens rationellare anordnande överhuvud plägar anses såsom ett givet syfte och även såsom ett relativt lätt uppnåbart mål vid genomförandet av en koncentration i stort, såsom tobaksnäringens samlande i monoipolets hand inneburit. Detta mål torde, enligt vad i det följande skall närmare visas, numera ha vunnits, men har direkt influerat på vinstresultatet först under sista året. I övrigt ger siffermaterialet närmast stöd för antagandet, att monopolbolaget under tiden till och med 1921 i stort sett icke givit bättre ekonomiskt driftsresultat, än den fria hanteringen förmodde. Närmast torde, såsom tidigare antytts, orsaken härtill ligga i monoipolets prispolitik, som med utgångspunkt i de av

riksdag och regering givna direktiven låtit prissättningen å monopolfabrikaten ske med en understundom långt gående moderation. Den betydande vinsten för år 1922 torde, utom på koncentrationens genomförande, bero bland annat på, att prisen, för att ej behöva höjas vid den väntade nya skattens ikraftträdande, höllos relativt oförändrade hela året och sålunda kommo företaget oavkortade tillgodo under den del av året, då skatten ännu icke tillämpades.

IV.

MONOPOLBOLAGETS DRIFTSKONCENTRATION.

1. Tillverkning.

Såsom i det föregående ofta påpekats, har mono-polets produktion under flertalet av dess hittillsvarande verksamhetsår i hög grad influerats av kristidens särskilda svårigheter.

I 1916 års förvaltningsberättelse kan styrelsen ännu konstatera, att mono-polet, sedan erfarenhet om allmänhetens smakriktning vunnits och fabrikationen anpassats därefter, vore i stånd att tillgodose landets behov av tobaksvaror.¹⁾

Redan påföljande år visade det sig emellertid, att efter hand som svårigheten att erhålla stimulansmedel blev större, efterfrågan å tobaksvaror ökades. Då samtidigt tobakslagren på grund av importsvårigheterna endast i ringa omfattning kunde förnyas och även möjligheten att använda ersättningsmedel var begränsad, genomfördes under senare hälften av år 1917 en minskning i utlämning av varor till återförsäljaren, vilken minskning likväl kunde inskränkas till rök- och tuggtobak samt snus.²⁾ Svårigheterna ökades ytterligare under år 1918, då mono-polet kunde importera endast omkring en tredjedel av det normala årsbehovet av råtobak och måste utdryga de knappa förråden med ersättningsmedel, vilka dock kommo till användning blott vid tillverkningen av rök- och tuggtobak samt snus. Under mitten av året uppstod till följd härav en synnerligen svår brist på tobaksvaror, som föranledde en del ransonerings-

¹⁾ Styrelseberättelsen för år 1916, sid. 5.

²⁾ Styrelseberättelsen för år 1917, sid. 9 och 12.

åtgärder.¹⁾ Vid ingången av år 1919, då tillförseln av råttobak började bli tillräcklig, vidtogos vissa lättnader i ransoneringen. Det visade sig då, att konsumtionen blev över all förväntan stor. Stegringen fortgick så gott som oavbrutet med den påföljd, att cigarrlagret under sommaren 1919 nedgick till ett sådant minimum, att monopolet icke var i stånd att tillfredsställa efterfrågan, ehuru arbetarestammen utökades så långt lokaler och arbetsverktyg medgävo. Monopolet tvangs då att hos en tysk firma beställa en mycket betydande post cigarrer. Under år 1920 sjönk den starka efterfrågan snabbt, så att monopolet då ånyo såg sig i stånd att med egen tillverkning tillgodose såväl konsumtionen som behovet av lagerbehållning, vadan med nyssnämnda tyska firma underhandlingar inleddes om minskning eller annullering av återstående leveranser.²⁾ Den fortsatta starka depressionen under år 1921 ävensom de abnorma valutaförhållandena, som gynnade den fria handelns import, särskilt från Tyskland, vållade en mycket betydlig nedgång i monopolets försäljning av cigarrer och även minskning i avsättningen av cigarretter.³⁾ Under år 1922 steg försäljningen av monopolets cigarrer, cigarrcigarretter och rökttobak något men nedgick betydligt för övriga varuslag. Lagerbehållningens storlek gjorde emellertid att tillverkningen av cigarrer, cigarretter, tuggttobak och snus avsevärt minskades.

Givetvis måste dessa förhållanden avspegla sig i monopolets produktionssiffror. Tyvärr medgiver det tillgängliga materialet icke en fortlöpande exakt jämförelse av tillverkningens omfattning för hela monopoltiden, i det att för åren 1916—1918 endast försäljnings-, icke tillverkningssiffror föreligga. I vidstående tablå ha dessa försäljningssiffror emellertid medtagits och torde de, då tillverkningen för lager av ovan berörda orsaker sannolikt omfattat endast relativt obetydliga kvantiteter, i varje fall någorlunda riktigt belysa även tillverkningens storlek. Till jämförelse med monopolproduktionen ha i samma

¹⁾ Styrelseberättelsen för år 1918, sid. 5 och 9.

²⁾ Styrelseberättelsen för år 1920, sid. 25. Dessa förhandlingar ledde sedermera till positivt resultat.

³⁾ Styrelseberättelsen för år 1921, sid. 24.

Tobakstillverkningen.

	Till- verkning 1908	För- säljning		Försäljning			Tillverkning			
		1912	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	
Cigarrer 1,000 st....	83,491	84,130	62,811	82,054	80,867	98,540	99,362	48,513	29,647	
Cig.-cig. » ...	90,263	97,140	66,472	97,946	100,060	116,780	121,916	127,815	104,321	
Cigarrett. » ...	196,663	221,500	703,670	890,928	1,041,379	1,560,726	1,524,121	1,345,382	1,007,210	
Röktobak ton	303	331	586	747	532	1,005	701	795	899	
Tuggtobak »	611	553	380	408	311	486	375	323	289	
Snus »	5,667	6,327	5,724	5,953	6,486	7,098	6,543	6,085	5,657	

tablå anförts jämväl siffror rörande tobaksfabrikationen år 1908 och försäljningen 1912, varvid uppgifterna hämtats dels ur kommerskollegiets förut ofta citerade utredning för 1908,¹⁾ dels ur en av samma ämbetsverk år 1913 utförd mindre undersökning, vilken tryckts såsom bilaga till monopolpropositionen.²⁾

Tablåns siffror visa, att den väsentligaste ändringen i konsumtionen och tillverkningen under monopoltiden i jämförelse med åren förut kommer på cigarretternas konto. Under de fyra åren mellan 1908 och 1912 har denna produktion stegrats endast med omkring 10 procent för att under nästa fyraårsperiod mer än tredubblas. Sedan inregistreras för varje år en stark ökning och först år 1921, under depressionens inflytande, kommer en mera betydande avmattning. Men sistnämnda års siffra representerar likafullt bortåt en sjudubbling av 1908 års produktion. Näst cigarrtillverkningens, men relativt långt efter denna, kommer röktobaksproduktionens ökning, vilken under perioden 1908—1922 betecknas av talet 296 procent. Cigarrtillverkningen har stegrats vida mindre — 1921—22 års siffror med dess starka nedgång måste i detta fall av ovan angivna skäl betraktas såsom abnormalt — likaså produktionen av cigarrcigarretter. Snus tillverkas nu i ungefärligen oförändrad omfattning mot förr, medan tuggtobaken företer en avgjord,

	Tillverkning 1908	Tillverkning 1920	
		antal %	vikt %
Cigarrer	100	119,0	128,3
Cigarrcigarretter	100	135,1	125,1
Cigarretter	100	775,0	465,4
Röktobak	100	—	231,4
Tuggtobak	100	—	61,4
Snus.....	100	—	115,5

¹⁾ A. st. sid. 76.

²⁾ A. st. sid. 174.

betydande nedgång. Till ytterligare belysning anföras förestående relativa tal, där jämförelsen omfattar åren 1908 och 1920, enär 1921—22 års siffror, som måste anses vara influerade av särskilda, övergående orsaker, icke torde lämpa sig för en dylik sammanställning.

Uppåtgången i cigarettillverkningen blir sålunda, om vikten lägges till grund för jämförelsen, ej fullt så markerad som när stycketalen jämföras, men närmar sig i varje fall en femdubbling.

2. Fabriker.

Enligt kommerskollegiets utredning angående den svenska tobakshanteringen år 1908 utgjorde hela antalet till fabriksstatistiken redovisade tobaksfabriker nämnda år 108. Härtill kommo omkring 100 företag inom hantverk och hemindustri, vilkas produktionsvärde likväl utgjorde endast en bråkdel (omkring 0,4 miljoner) av fabriksstatistikens (omkring 21,6 miljoner). Den även av kommerskollegium rörande förhållandena år 1912 verkställda utredningen angav antalet tobaksfabriker till 111 eller, om de 47 fabriker, som ingått i A.-B Förenade Svenska Tobaksfabriker, räknas såsom ett företag, 65, förutom de såsom hantverk eller hemindustri bedrivna företagen.¹⁾

Över ett hundratal fabriker, tillhörande ett sjuttio-tal olika firmor, voro sålunda i verksamhet vid tiden för monopolets ikraftträdande. Monopolet beslöt första året övertaga och driva inalles 27 fabriker, av vilka inom kort 2 nedlades. Efter någon växling i antalet fabriker under de följande åren, varvid en del nyförvärv och nybyggnader måste företagas, enär många av de äldre fabriker ej lämpade sig för koncentrerad drift, utgjorde fabriksantalet vid 1922 års slut 12, fördelade på följande 10 orter och bedrivande omstående tillverkning.

Koncentrationen ifråga om fabriker innebär sålunda en minskning ned till omkring en åttondel av antalet före monopo-

¹⁾ A. st. sid. 169 ff.

Monopolets fabriken år 1922.

	Antal fabriker med tillverkning av					Summa fabriker
	Endast cigarrer o. cigarrcigarretter	Endast cigarretter	Endast rök- och tuggtobak	Endast snus	Blandad tillverkning	
Stockholm	1	1	—	—	1 (rökt. snus)	3
Göteborg	—	—	—	1	—	1
Malmö	1	—	—	—	—	1
Karlskrona	—	—	—	1	—	1
Norrköping	—	—	—	1	—	1
Södertälje	—	1	—	—	—	1
Arvika	—	—	1	—	—	1
Charlottenberg ...	—	—	1	—	—	1
Gävle	1	—	—	—	—	1
Härnösand	—	—	—	—	1 (cigarrett, rökt. snus)	1
Tillsammans	3	2	2	3	2 ¹⁾	12

lets genomförande. Därjämte har allt hantverk och hemarbete inom industrien försvunnit.

I detta avseende har monopolets produktion sålunda otvivelaktigt karaktären av centraliserad stordrift, vilken är utmärkande för alla länder med tobaksmonopol. Skillnaden i detta fall mellan länder med fri näring och med monopol framgår tydligt av följande siffror (sid. 59), som visserligen på grund av de statistiska uppgifternas oregelbundna förekomst under och efter kriget, särskilt för de främmande monopolstaterna, avse huvudsakligen åren före kriget, men som likväl i stort sett äro jämförbara.

Ehuru Sverige ännu ej nått upp till de utländska monopolens starka fabrikskoncentration, framträder i denna tablå likväl starkt skillnaden mellan det svenska monopolets låga och den

¹⁾ Därtill kommer en särskild kartongfabrik i Södertälje samt kartongfabrikation bedriven vid samtliga snus- och blandade fabriker.

L a n d	Å r	Antal fabriker	Tillverkning per fabrik, ton
Frankrike, monopol	1913	20	2,252,6
Italien, »	1913	19	1,018,1
Österrike, »	1913	30	1,368,7
Sverige, »	1922	12	671,1
» fri näring	1908	108	69,4
Danmark ¹⁾ » »	1919	761	9,7
Schweiz » »	1909—13	247	35,7
Tyskland » »	1907	25,485	.

fria näringens höga fabriksantal samt den motsatta relationen ifråga om tillverkningsmängden per fabrik.

Monopolets fabriksfastigheter ha överlåtits till särskilda dotterbolag, Tobaksmonopolets Fastighetsaktiebolag och Fastighetsaktiebolaget Bryggaren, med aktiekapital av resp. 1,500,000 och 300,000 kr. samt fastighetstillgångar vid slutet av år 1922 upptagna till resp. 7,839,200 och 1,720,200 kr. Dessa fastigheter förhyras av monopolet för en hyra, som täcker omkostnader och räntor samt lämnar någon vinst. Endast snusfabriken i Stockholm förhyres från utomstående. I sitt eget balanskonto redovisar monopolet fastigheter till blott 419,400 kr.

3. Personal.

En jämförelse mellan förr och nu av förändringen i antalet av de inom industriens *förvaltning* anställda personer kan tyvärr ej i detalj genomföras. Monopolets styrelseberättelser redovisa visserligen utförligt förvaltningspersonalens antal och fördelning, men dels är uppställningen nästan för varje år i något avseende förändrad, dels skiljes ej mellan den för industrien och för tobakskontoren samt hjälpanläggningarna sysselsatta personalen av detta slag, vadan siffrorna enbart för industriens vidkommande icke kunna fastställas. Härigenom omöjliggöres en direkt jämförelse med åren före monopolet.

¹⁾ I den danska statistiken är hemindustrien medräknad, i den schweiziska och svenska icke.

En sammanställning av det delvis omräknade materialet ter sig emellertid på följande sätt.

Tobaksindustriens förvaltningspersonal.

	1908	1912	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Företagsledare, fabrikschefer, avdelningschefer o. d.	94	76	37	34	46	51	82	73	49
Verkmästare	74	70	46	55	53	40	38	25	22
Kontors- och lagerpersonal	178	264	272	327	313	389	398	327	312
Resande	215	125	21	17	15	13	13	15	14
Diverse.....	30	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa ¹⁾	591	535	376	433	427	493	531	440	397

Siffrorna före och efter monopolet få, såsom nyss sagts, icke direkt jämföras. Likväl är det tydligt, att monopolets siffror peka på en betydande personalminskning. Ehuru de innefatta jämväl personalen för tobakskontor och hjälpanläggningar, äro monopolsiffrorna genomgående lägre än talen för åren 1908 och 1912 och gäller detta till och med för högkonjunktursåren. Säkerligen kommer den väsentligaste minskningen på resandenas anpart — och då denna kategori under alla de i tablån förekommande åren redovisats efter i stort sett samma grunder, kunna dess siffror dessutom anses giva ett någorlunda exakt uttryck för gruppens kvantitativa förändringar. Uppenbarligen är det på detta konto monopolet kunnat genomföra den största personalbesparingen: antalet resande år 1920 var endast omkring 6 procent av 1908 års siffra och 10 procent av 1912 års. Den fortgående ökningen av förvaltningspersonalens antal under åren 1916—1920 och den starka nedgången åren 1921—22 avspeglar den ovan skildrade konjunkturväxlingen under monopolets hittillsvarande verksamhetstid.

¹⁾ Monopolet räknar även förmän till förvaltningspersonal. Denna grupp har dock i tablån uteslutits.

Förändringarna i *arbetarepersonalens* antal förete i stort sett samma drag. De i detta avseende i följande tablå sammanställda siffrorna kunna dock göra anspråk på att giva en exaktare bild av växlingarna även i enskildheter, enär talen såväl före som under monopoltiden avse i allt väsentligt motsvarande grupper.

Tobaksindustriens arbetarepersonal.

	¹⁾ 1908	1912	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Cigarrfabriker	3,141	—	2,763	3,084	2,723	3,352	3,158	2,076	2,201
Cigarrettfabriker	746	—	641	647	774	1,186	860	694	576
Röktobaksfabriker ...	103	—	119	97	402	197	121	125	123
Tuggtobaksfabriker...	565	—	217	201		297	246	211	203
Snusfabriker	448	—	368	266	221	200	186	185	171
Summa fabriksarbet.	5,003	4,333	4,108	4,295	4,120	5,232	4,571	3,291	3,274
Hjälpanläggningar ...	—	—	103	215	125	314	417	383	265
Tobakskontor	—	—	120		129	153	147	163	141
Totalantal arbetare	—	—	4,331	4,510	4,374	5,699	5,135	3,837	3,680

Vad först beträffar totalantalet fabriksarbetare visar tablå, att redan den mellan åren 1908 och 1912 genomförda koncentrationen inom industrien medförde en sänkning av denna siffra. I stort sett kan sägas, att, om man bortser från 1921

	Produktion			Antal fabriksarbetare	
	1908	1920 Antal vikt %		1908 %	1920 %
Cigarrfabriker	100	127,1	127,1	100	100,5
Cigarrettfabriker	100	775,0	465,4	100	115,3
Röktobaksfabriker.....	100	—	231,4	100	117,5
Tuggtobaksfabriker	100	—	61,4	100	43,6
Snusfabriker	100	—	115,5	100	41,6
Samtliga	100	—	127,6	100	91,3

¹⁾ Siffrorna i 1908 års utredning omräknade.

och 1922 års på grund av produktionsinskränkning minskade arbetarstam, monopolet icke ytterligare minskat detta tal, var-
 emot sänkningen i jämförelse med den ännu oorganiserade fri-
 konkurrensens tid år 1908 blivit bestående. Jämföras i detta
 avseende åren 1920 och 1908, framträda å föregående sida an-
 givna relationer, varvid med stöd av tablån å sidan 56 även an-
 förts motsvarande siffror för produktionen.

Medan produktionens vikt sålunda ökats med omkring en
 fjärdedel hade arbetareantalet minskats med en tiondedel. Siff-
 rorna visa emellertid jämväl tydligt, att koncentrationen i myc-
 ket olika grad påverkat arbetareantalets förändringar inom de
 skilda tillverkningsgrenarna. Cigarrettfabrikationen, vilken un-
 der monopoltiden mångfaldigats, hade trots detta ökat sin ar-
 betarstab med endast 15 procent, under det att cigarrtillverk-
 ningen, vilken ej stegrats med mera än en fjärdedel, hade
 samma arbetareantal år 1920 som år 1908. Inom snusproduk-
 tionen, vilken vuxit föga, hade arbetareantalet kunnat minskas
 med mera än hälften.

Anledningen till denna olikartade utveckling av den levande
 arbetskraftens användning är i huvudsak av teknisk art. Cigar-
 rettillverkningen, vilken under monopoltiden organiserats med
 anlåtande av all den maskinella utrustning, som inom denna
 gren av tobaksindustrien är tillgänglig, är den högst mekani-
 serade av industriens alla tillverkningar och kan öka sin kvan-
 titativa avkastning i vida starkare progression än den dispo-
 nerade arbetskraften. Även snusproduktionen, som före mono-
 polets tillkomst i stort sett var en primitiv hantverksdrift, har
 av monopolet i betydande omfattning mekaniserats och organi-
 serats såsom stordrift, varav en väsentlig besparing i arbets-
 kraftens användning vunnits. En motsvarande utveckling har
 inom cigarrindustrien, som sysselsätter 60—70 procent av in-
 dustriens totala arbetareantal och som sålunda utövar en i detta
 hänseende dominerande inverkan, mött svårigheter. Cigarr-
 fabrikationen är i stor utsträckning baserad på handarbete och
 möjligheten att komplettera eller ersätta detta med maskinell
 drift är begränsad. I varje fall kan en ökad mekanisering av

cigarrproduktionen betyda en lägre varustandard och innebär gärna en egalisering av produkten. Kvalitetsarbetet, åtminstone det högsta, är tillsvidare förbehållet den övervägande manuelle driften. Här har koncentrationen inom denna näringsgren ur arbetsbesparingssynpunkt en gräns, som den icke kan överskrida utan att omskapa sina alster. Det svenska monoopolet har visserligen under de sista åren i viss omfattning infört arbetsmaskiner inom sin cigarrtillverkning,¹⁾ men har hittills (1922) en radikal omläggning på denna punkt ej skett — säkerligen till fromma för arbetarne och måhända även för konsumenterna. Däremot har även inom denna fabrikationsgren genomförts en storindustriell organisation ifråga om driftens yttre anordnande.

Besparingarna i den levande arbetskraftens kvantitet kunna emellertid tänkas ha i viss mån motvägts av den ökade kostnaden för dennas avlöning. I detalj kan icke påvisas, hur denna utgiftspost stigit i jämförelse med tiden före monoopolet, enär siffrorna för denna tid ej erbjuda ett i detta hänseende fullt analogt material. Följande sammanställning av hithörande, användbara siffror torde emellertid vara av ett visst intresse.

Medelårsinkomst för tobaksarbetare.

	1908		1919		1920		2) 1921	
	kr.	%	kr.	%	kr.	%	kr.	%
Cigarrarbetare	713	100,0	2,893	405,8	3,062	429,5	2,671	374,6
Cigarrettarbetare ...	735	100,0	2,573	350,1	2,715	369,4	2,476	336,9
Snusarbetare	1,131	100,0	3,161	279,5	3,215	284,3	3,150	278,5
Levnadskostnads- index	—	100,0	—	290,6	—	298,6	—	274,2

¹⁾ I motsats till cigarrettmaskinerna, som i stor utsträckning utexperimenterats av monoopolet och tillverkas i Sverige, ha cigarrmaskinerna främst importerats från U. S. A. Hädanefter komma emellertid även dessa att tillverkas inom landet.

²⁾ År 1922 ej medtaget, enär årsinkomsterna starkt minskats genom arbetsinskränkning.

Jämförelsen har, som synes, inskränkts till de viktigaste grupperna av arbetare och ha siffrorna, för att vinna en mätare på lönestegringen mellan 1908 och 1919—1921, ställts i relationen till socialstyrelsens levnadskostnadsindex, varvid förutsetts, att denna år 1908 var 90 procent av utgångstalet för 1914, vilket eljest plägar betecknas med 100. Tabblån visar, att, medan snusarbetarnas lönenivå stegrats i nära anslutning till indexsiffran, såväl cigarrettarbetarnas som i all synnerhet cigarrarbetarnas löner ökats i betydligt starkare progression. Då nu de båda sistnämnda grupperna tillsammans representera det övervägande antalet av hela arbetarstyrkan — cigarrarbetarna omkring 70 och cigarrettarbetarna omkring 20 procent — framgår härav, att belastningen på lönekontot varit relativt större för monolet än för den fria näringen år 1908, därest jämförelsen avser endast arbetarnas medelårsinkomst. Bilden blir emellertid en annan, om lönekostnaden ställes i relation till produktionsvärdet. Då visar det sig nämligen, att totalutgiften för löner till arbetare år 1908 utgjorde 15 procent av tobaksindustriens tillverkningsvärde, medan motsvarande siffror för åren 1920 och 1921 voro omkring 12 och 10 procent.

Trots den för arbetarnas stora flertal väsentligt förbättrade lönestandarder har monolet sålunda, tack vare koncentration och rationellare drift, kunnat nedbringa arbetarelönernas relativa andel av produktionsvärdet.¹⁾ Besparingen på detta konto är sålunda verklig.

Angående personalens *löneförhållanden* må i övrigt följande anteckningar göras.

I slutet av år 1918 genomförde monolet en fullständig omreglering av lönerna för hela förvaltningspersonalen, så att alla befattningshavare med jämförlig kompetens, befattning och tjänsteår kommo i åtnjutande av lika stora inkomster. Härvid ha tjänstemännen indelats i tre stora grupper. Till den första

¹⁾ För att beräkna här angivna relationstal har hänsyn måst tagas till att monolets produktionsvärde redovisas i "priskurantpris", d. v. s. incl. skatter och rabatt till detaljförsäljare, vilka poster sakna motsvarighet i 1908 års utrednings såsom "nettoförsäljningsvärde" angivna produktions-siffror.

höra samtliga föreståndare vid huvudkontoret, fabrikena och tobakskontoren. Andra gruppen omfattar avdelningsföreståndare, lagerföreståndare, föreståndare för utlämningar och intressekontor, språkkunniga korrespondenter, kvalificerade kontorister, verkmästare, underverkmästare, resande m. fl. Övriga tjänstemän hänförs till tredje gruppen. Inom varje grupp förekomma ett större antal löneklasser. Till tjänstemän med sinsemellan jämförlig anställning utgår lön med olika belopp endast därest levnadskostnaderna skilja sig åt å de orter, där vederbörande äro anställda. Till grund för denna dyrortsindelning ha lagts av socialstyrelsen meddelade indextal. Vid lönesystemets omläggning sänktes i regel förut utgående ordinarie löner. I stället beviljades ett avsevärt högre dyrtidstilllägg, ungefärligen motsvarande det av riksdagen för statens tjänstemän fastställda, dock så att ingen erhöi mindre inkomster än förut. I allmänhet ökades totalinkomsten av lön och dyrtidstilllägg rätt avsevärt.¹⁾

Med anledning av de löneförbättringar, som år 1920 beviljades för en stor del av statens befattningshavare, företogs en undersökning av gällande löneförmåner vid monopolet. Härvid framgick, att en rätt avsevärd del av monopolets tjänstemän hade låga grundlöner i jämförelse med statens befattningshavare. I följd härav vidtogos under sommaren 1920 omfattande öknningar av grundlönerna.²⁾

Vid monopolets ikraftträdande den 1 juni 1915 utlöpte det mellan förutvarande cigarrfabrikanter och deras arbetare gällande avtalet. Då de i detta avtal bestämda ackordslönera voro beräknade i förhållande till cigarrernas utförsäljningspris, men i monopolets priser jämväl måste inräknas skatten, blev det nödvändigt att omlägga grunden för ackordslönernas beräkning. Efter förhandlingar med tobaksarbetareförbundet upprättades kollektivavtal angående cigarrarbetarnas lönevillkor intill utgången av år 1918. År 1916 ingicks kollektivavtal med cigar-

¹⁾ Jfr styrelseberättelsen år 1918, sid. 12.

²⁾ Jfr styrelseberättelsen år 1920, sid. 3.

rettarbetarna och år 1917 med arbetarna vid snus- och tuggtobaksfabrikerna, vilka båda avtal erhöles samma giltighetstid som cigarrarbetaravtalet, vadan monopolet nu hade avtal med alla sina arbetare, utlöpande med slutet av 1918. Efter långa förhandlingar träffades i maj 1919 nytt avtal med tobaksarbetareförbundet. Avtalet innehöll dels allmänna bestämmelser gällande samtliga arbetare vid de olika fabrikerna samt dels specialföreskrifter jämte detaljerade ackordsprislistor för inom de olika fabrikationsgrenarna förekommande slag av arbeten. De olika arbetsplatserna uppdelades i dyrortsgrupper, där Stockholm såsom dyrast betecknades med indextalet 100 och Arvika, den billigaste orten, med 80. Lönerna uppdelades i grundlön och dyrtidstillägg, av vilka den förstnämnda fastställdes till 170 procent av motsvarande lön för 1914 och dyrtidstillägget stod i viss relation till socialstyrelsens index. Ackordsarbete tillämpades i största möjliga utsträckning och utarbetade monopolet ett särskilt premieackordsystem. Vid vissa arbeten utbetalades dessutom särskilda premier för ett noggrant utnyttjande av arbetsmaterialet samt för felfri tillverkning i övrigt. Arbetets utförande har härigenom i hög grad förbättrats och stora besparingar i material ha ernåtts. Förbundet uppsade detta avtal att gälla den 31 mars 1921 och slöts därefter ett nytt avtal, som i huvudsak innebar en prolongering av det gamla. Detta har sedermera utan uppsägning förnyats till den 31 januari 1924.

Endast tre strejker ha under monopolets hittillsvarande verksamhetstid förekommit, en under år 1918 och de båda övriga år 1920. Strejken år 1918 började vid fabrikerna i Stockholm och utsträcktes sedan till bolagets samtliga företag. Den varade 14 dagar. Den första strejken år 1920, vilken igångsattes mot tobaksarbetareförbundets vilja och utan dess understöd, omfattade 56 syndikalistiska arbetare vid snusfabriken i Stockholm och vållade under omkring en månad en något minskad tillverkning vid fabriken. Den andra strejken, som berörde packningsavdelningen vid cigarrettfabriken i Stockholm och omfattade 455 arbetare, varade endast tre dagar. Under år

1920 träffades med förbundet avtal om en gemensam förhandlingsordning för tobaksindustrin.

På grund av minskad konsumtion inskränktes arbetstiden under år 1920 i några fall under kortare tid vid tre fabriker. Därjämte entledigades samma år ett mindre antal av de senast anställda, yngre arbetarna. Konsumtionsminskningen, som, enligt vad tidigare nämnts, erhöll stegrad omfattning under år 1921, nödgade monolet att avskeda ett stort antal arbetare, huvudsakligen unga arbeterskor, som under högkonjunkturen nyanställdes inom cigarrfabrikationen. Även förkortning av arbetstiden måste vid olika tillfällen vidtagas. Under år 1922 vidtogos ej obetydliga inskränkningar av arbetstiden inom cigarrfabrikationen.

Liksom dessa uppgifter visa, att monolet i förhållande till sina arbetare konsekvent ställt sig på den moderne arbetsgivarens ståndpunkt att bygga lönevillkoren på av parterna gemensamt upprättade kollektivavtal, vilka synas ha tillämpats utan större slitningar — endast betydelselösa arbetsinställelser ha förekommit, trots att monolets verksamhet omfattat år, som i detta avseende äro rekordår i svensk industri — så ha de i det föregående anförda siffror angående arbetarnas löner visat, att dessa inneburit en oförtydlig förbättring av denna arbetarekategoris allmänna lönestandard (jfr sid. 63). Under tiden före monolet lyckades tobaksarbetarna i själva verket icke i samma grad som det stora flertalet av övriga industriarbetare uppnå förbättring i sina löneförmåner, enär fabrikanterna dels på grund av den utländska konkurrensen, dels i förväntan på, att ett tobaksmonopol i en eller annan form skulle komma till stånd, motsatte sig alla löneförhöjningar. När monolet övertog fabrikationen, voro tobaksarbetarna sålunda relativt lågt avlönade i förhållande till andra industriarbetare. Monolet har tydligen i detta avseende fattat det såsom sin uppgift att i möjligaste mån uppträda som mönsterarbetsgivare och har dels direkt genom löneförhöjningar, som mer än kompenserat levnadskostnadernas stegring, dels indirekt genom premiesystem

och krav på arbetstidens fulla utnyttjande lyckats i väsentlig grad höja arbetarnas genomsnittliga årsinkomst.

En manlig cigarrarbetares medelårsinkomst var år 1920 för arbetare mellan 21 och 60 år 4,031 kronor och en kvinnlig cigarrettillverkares 2,928 kronor. Enligt Svenska arbetsgivareföreningens lönestatistik för samma år, omfattande hela den svenska industrien, nåddes de högsta medellönerna för vuxna manliga arbetare inom skrädderierna med 6,183 kronor samt guld- och silvvervarufabrikerna med 5,298 kronor, medan de lägsta motsvarande lönerna voro 3,122 kronor för stenkolsarbetare ovan jord samt 3,180 kronor för tändsticksfabrikerna. För de kvinnliga vuxna industriarbeterskorna var lönen högst inom boktryckerierna, där den utgjorde 3,520 kronor samt inom destilleringsfabrikerna med 3,363 kronor, varemot de lägsta lönerna åtnjötos av arbeterskorna inom småglasbruken med 1,385 kronor och cementbruken med 1,710 kronor. Genomsnittslönen för samtliga redovisade vuxna manliga arbetare utgjorde 4,162 kronor och för de kvinnliga 2,564 kronor. En jämförelse mellan dessa löner och tobaksarbetarnas bekräftar sålunda, att de sistnämnda nått upp till en god standard i förhållande till övriga industriarbetare.

En undersökning av ingående art, som utförts på uppdrag av den i det föregående nämnda danska tobaksmonopolkommissionen och som avsett att jämföra det svenska monopolets lö-

		Genomsnittlig timinkomst 1919
<i>Sverige</i>	Cigarrarbetare, män:	176,7 öre
	» , kvinnor: tobaksberedning	100,7 »
	» , » cigartillverkning	120,6 »
	» , » packning, sortering	127,4 »
	Cigarrettarbetare, » tobaksberedning	108,9 »
	» , » cigarettillverkning	127,0 »
<i>Danmark</i> ...	Cigarrarbetare, män:	144,8 »
	» , kvinnor:	95,6 »
	Cigarrettarbetare, »	82,5 »

ner med den danska tobaksindustriens, visar, att de förra ligga högre än de senare.¹⁾ Jämförelsen utmynnar i föregående huvudsiffror (sid. 68), gällande de beräknade timlönerna för år 1919.

Vilka reservationer, som än vid läsning av dessa siffror måste göras med hänsyn till materialets i många hänseenden olikartade beskaffenhet, så måste likväl den slutsatsen dragas, till vilken den danske utredningsmannen kommit, eller "att talen för Danmark ligga betydligt under talen för de grupper av svenska arbetare, med vilka de närmast böra jämföras".

Såsom en stor, välsituerad mönsterarbetsgivare har monopolet visat sig även ifråga om upprättande och understödjande av *välfärdsanordningar* för sin personal.

I syfte att ordna *förvaltningspersonalens pensionering* ingick monopolet i juni 1917 såsom passiv medlem av Sveriges privatanställdas pensionskassa, i vilken monopolets samtliga ordinarie tjänstemän, vilkas ålder vid inträdet icke översteg för män 47 och för kvinnor 42 år, därmed blevo aktiva medlemmar. Enligt pensionskassans stadgar skola avgifterna bestridas till ungefär lika delar av aktiva och passiva medlemmar, men utbetalade monopolet i form av dyrtidstillägg till en början jämväl tjänstemännens andel av premieavgifterna för dem, som varit anställda före bolagets inträde i kassan. Från år 1919 upphörde denna monopolets andelsbetalning. I slutet av 1922 voro av bolagets förvaltningspersonal (med undantag för den tekniska, varom närmare nedan) 132 män och 130 kvinnor medlemmar av pensionskassan med mot dåvarande grundlöner svarande pensionsbelopp av för männen 329,579 kronor i s. k. egen pension och 131,567 kronor i s. k. familjepension samt för kvinnor 120,385 kronor i egen pension. Premiebeloppet utgjorde 54,140 kronor för monopolet och 69,212 kronor för tjänstemännen. Från 1923 års ingång har den lägre kontorspersonalen, vars pensionering dittills ej varit ordnad, anmälts till inträde i kassan. Denna personal utgöres av 30 män och 29 kvinnor.

¹⁾ A. st. sid. 125—136.

För *arbetarnas pensionering* ha årligen från 1917 av vinsten avsatts belopp till en pensionsfond, vilken efter den år 1923 beslutade avsättningen uppgår till 5,253,871 kronor. År 1921 träffade bolaget avtal med pensionsstyrelsen om gruppförsäkring av den stadigvarande anställda arbetarpersonalen med undantag av dem, som före år 1921 fyllt, man 50 och kvinna 45 år. Denna pensionering är grundad på frivilliga avgifter enligt förordningen i ämnet av den 31 december 1917. De arbetare, som önska komma i åtnjutande av dylik pension, skola från år 1922 erlägga en årlig avgift, utgörande för man 50 och för kvinna 40 kronor. Dessa avgifter uppbäras av monopolet genom avdrag å avlöningen och redovisas till pensionsstyrelsen. Bolaget lämnar till varje stadigvarande anställd arbetares pensionering ett årligt avgiftsbidrag av 100 kronor för man och 80 kronor för kvinna, under förutsättning att arbetaren själv erlägger sitt avgiftsbidrag. Bidraget utgår från och med det år, arbetaren fyller 25 år. För pensionering av de arbetare, som före år 1921 fyllt 25 år, bidrager monopolet dessutom med en retroaktiv avgift, motsvarande kapitalvärdet av den pension, som utan statsbidrag skulle ha erhållits för monopolets bidrag, om detta utgått från och med det år, arbetaren fyllde 25 år till och med år 1920. Denna form för pensionering medför den fördelen, att arbetaren vid eventuell avgång ur monopolets tjänst före pensionsåldern, bibehåller sin rätt till pension på grundval av redan inbetalda avgifter och bidrag. För sådana arbetare kan även framdeles genom monopolets förmedling inbetalning verkställas, varigenom vinnes ökning av pensionen. Rätt till pension inträder vid varaktig oförmåga till arbete, dock senast från den månad, då manlig arbetare fyller 62 år och kvinnlig 57 år. Retroaktivavgiften jämte monopolets årsavgift för år 1921 uppgick till något över 2 miljoner kronor. Vidare har monopolet beslutat att utan pensionsstyrelsens förmedling ombesörja pensionering av samtliga stadigvarande anställda arbetare, som före år 1921 fyllt respektive 50 och 45 år och som sålunda icke omfattas av den nu berörda gruppförsäkringen. Slutligen träffades år 1922 avtal med pensionsstyrelsen

om att avtalet om arbetares gruppförsäkring från nämnda år skulle omfatta jämväl den tekniska förvaltningspersonalen.

År 1917 ombildades på initiativ av monolet tobaksarbetarnas förutvarande sjukförsäkring, Sveriges Tobaksarbetares sjuk- och begravningskassa, vilken under namn av *Svenska Tobaksmonolets arbetares sjuk- och begravningskassa* blev obligatorisk för bolagets nya ordinarie arbetare. Medlemmarna uppdelades i olika klasser efter inkomstgrupper och graderades sjukhjälp i förhållande härtill. Monolet förband sig att för varje i bolagets tjänst anställd medlem av kassan betala en viss årlig avgift, beräknad till omkring en tredjedel av medlemsavgiften, varjämte lokal med inredning, lyse, värme o. s. v. samt tjänsteman för kassagöromålens bestridande avgiftsfritt ställdes till sjukförsäkringskassans förfogande. Trots dessa bidrag och ehuru kassan därjämte åtnjöt statligt och kommunalt understöd, uppstod på grund av stor sjuklighet år 1918 en avsevärd brist, för vars täckande monolet beviljade ett extra anslag av 30,000 kronor. Genom penningvärdets fall blev den sjukhjälp, som kassan kunde bereda, otillräcklig. Efter samråd med kassans styrelse upprättade monolet därför år 1920 en tilläggsjukförsäkring, i vilken de arbetare, som tillhöra vissa klasser inom sjukförsäkringskassan, mot inbetalning av fastställda avgifter kunna tillförsäkra sig viss fyllnad i sjukhjälp. Tilläggsförsäkringskassan åtnjuter bidrag av monolet i ungefärligen samma proportion som den registrerade sjukförsäkringskassan. För arbetare, som ej kunnat förete behörigt läkareintyg för inträde i sistnämnda kassa, har monolet mot inbetalning av fastställda avgifter garanterat sjukhjälp efter i huvudsak samma grunder, som gälla för medlemmarna i sjukförsäkringskassan.

Antalet medlemmar i sjukförsäkringskassan var vid 1922 års slut 2,628, av vilka 2,193 voro anställda hos monolet och de övriga utgjordes av förutvarande tobaksarbetare. Monolets andel i avgiftsbidrag under nämnda år utgjorde 24,912 kronor, under det att arbetarnas avgifter uppgingo till 72,927 kronor. Medlemsantalet i tilläggsförsäkringskassan uppgick vid samma tidpunkt till 125, monolets avgiftsbidrag för året till 2,108 och arbe-

tarnas avgifter till 3,478 kronor. Till sjukhjälpsverksamheten för sådana arbetare, som ej vunnit inträde i sjukkassan, voro vid slutet av 1922 anslutna 109 personer och utgjorde mono-
polets bidrag till denna frivilliga sjukhjälp 3,431 kronor samt arbetarnas avgifter 3,001 kronor.

Intressekontor ha av mono-
polet upprättats å följande orter, nämligen: Stockholm, Malmö, Gävle, Härnösand och Söder-
tälje, vartill kommit ett numera nedlagt kontor i Hagaström. Utom intressekontorens vanliga uppgifter — emottagande och
förräntning av personalens besparingar, verkställande med in-
sätta medel av större utbetalningar såsom för hyror, skatter, bränsle o. dyl. — ha mono-
polets intressekontor även in-
tresserat sig för anordnande av kurser i matlagning, konserve-
ring, barnavård, sömnad, skolagning, gymnastik, språk, väl-
skrivning, historia, sång m. m., varjämte bibliotek i några fall upprättats samt sommarkolonier och barnkrubbor för med-
lemmarnas barn ordnats. Undantagsvis ha kontoren också beviljat mindre lån för skattebetalning o. s. v. Antalet insättare å kontorens sparkasseräkning var vid 1922 års slut 1,255 och tillgodohavandet 167,709 kronor.

För att medverka till bostadsbristens avhjälpande har mono-
polet år 1919 av pensionsfondens medel ställt till förfogande ett belopp av 200,000 kronor för *egnahemslån* åt hos mono-
polet anställda personer. Dylika lån utlämnas mot in-teckningssäker-
het till $3\frac{1}{2}$ procent (före 1922 till 5 procent) och kunna uppgå till högst $\frac{2}{3}$ av fastighetens värde. Amorteringstiden, som börjar med andra året efter lånets beviljande, är i regel tio år. Under de fyra åren 1919—1922 hade sammanlagt beviljats 36
egnahemslån å 275,350 kronor.

Som ett led i den av riksdagen beslutade överbyggnaden på rikets folkskolor anordnade mono-
polet år 1920 försöksvis för personalen vid fabrikerna och tobakskontoret i Stockholm en *förmanskurs*. Kursens syfte är att utbilda förmän och fa-
briksbiträden och omfattar undervisning i modersmålet och matematik, föreläsningar över löneavtalet, något för tobaks-
industrien viktigt ämne ur nationalekonomien eller handels-

geografien o. s. v. Kursplanen avser en utbildningstid av fyra terminer för manliga och tre för kvinnliga elever med fyra lektioner i veckan.

Under den del av kristiden, då knappheten på förnödenheter var mest kännbar, sökte monopolet i likhet med åtskilliga andra större företag i möjligaste mån lindra dyrtidstrycket ej endast genom kontant dyrtidstillägg utan därjämte även genom *varuförmedling*, d. v. s. tillhandahållande till jämförelsevis billiga priser av ett flertal av de för ett enkelt hushåll mest oundgängliga livsförnödenheterna samt genom bespisning i särskilda *marketenterier*. Under år 1916 och första delen av år 1917 var denna verksamhet obetydlig, men utökades högst betydligt under den följande tiden och sköttes av monopolet såsom en självständig rörelse med härför kvalificerad personal. Totalvärdet av de i varuförmedlingarna från senare halvåret 1917 till 1919 års utgång inköpta och försålda varorna uppgick till inemot 8 miljoner kronor, under det att i marketenterierna dagligen serverades frukost och middag eller endera för omkring 2,000 personer. Sedan efter krigets slut varutillgången åter blev rikligare, begagnades varuförmedlingen i mindre utsträckning av personalen och monopolet avvecklade därför denna rörelse i slutet av 1919. Totalförlusten hade då uppgått till 2,654,000 kronor, svarande mot omkring 150 kronor per anställd och år. Marketenterierna fortsatte emellertid, ehuru även här en minskad frekvens kunde konstateras. Det av arbetarna betalade medelpriset (år 1922 uppgående till 75 öre för frukost och 1 krona för middag) täckte ännu 1922 ej fullt utgifterna för inköp av livsmedlen — alla kostnader för marketenteripersonal, lokaler, lyse, kraft, värme, servis etc. bäras helt av monopolet.

Arbetspersonalens sammansättning har under monopoltiden avsevärt förändrats. Medan år 1908 omkring $\frac{1}{3}$ voro män och $\frac{2}{3}$ kvinnor, hade denna relation redan under monopolets första fullständiga verksamhetsår 1916 förändrats, så att männens antal då sjunkit till 22 procent. År 1920, innan de av konjunkturomslaget föranledda avskedandena märkbart inverkat, hade

Tobaksarbetarnas fördelning på kön och åldersklasser.

Ålder	Absoluta tal						Relativa tal					
	1) 1908			1920			1908			1920		
	Män	Kvinnor	S:a	Män	Kvinnor	S:a	Män %	Kvinnor %	S:a %	Män %	Kvinnor %	S:a %
12.....	4	10	14	—	—	—	0,3	0,3	0,3	—	—	—
13—17.....	178	402	580	93	348	441	14,5	13,8	14,0	12,1	9,1	9,0
18—20.....	61	455	516	55	721	776	5,0	15,7	12,5	7,2	19,0	17,0
21—24.....	102	520	622	69	893	962	8,3	17,9	15,1	9,0	23,5	21,0
25—29.....	181	431	612	102	620	722	14,7	14,9	14,8	13,3	16,3	15,0
30—39.....	223	458	681	212	732	944	18,1	15,8	16,5	27,5	19,2	20,0
40—49.....	163	310	473	108	304	412	13,3	10,7	11,5	14,0	8,0	9,0
50—59.....	213	218	431	58	125	183	17,3	7,5	10,4	7,5	3,3	4,0
60—.....	104	99	203	72	59	131	8,5	3,4	4,9	9,4	1,6	2,0
Summa	1,229	2,903	4,132	769	3,802	4,571	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

denna proportion gått ned till 17 procent. Enär reduktionen av arbetarstyrkan, såsom tidigare antytts, drabbade i främsta rummet kvinnorna, hade de manliga arbetarnas antal vid slutet av år 1921 ånyo relativt ökats och utgjorde 20 procent av arbetarstyrkan, en relation, som bibehölls under år 1922.

Utvecklingen har emellertid oförtydligt gått i riktning mot en ökning av de kvinnliga arbetarnas antal på de manligas bekostnad. Detta sammanhänger med, att de fabriktionsgrenar, vilkas arbetarantal under monopoltidens koncentration mest minskats, nämligen snus- och tuggtobakstillverkningen, tidigare sysselsatte huvudsakligen män, under det att den enda bransch, där arbetarstyrkan märkbart ökats, d. v. s. cigarettproduktionen, både förr och nu betjänas så gott som uteslutande av kvinnor. Ett viktigt skäl till omläggningen torde ock vara, att cigarettfabrikationen, där förhållandet mellan manlig och kvinnlig arbetskraft år 1908 var som 30 till 100, under monopoltiden

¹⁾ För 1908 var åldersfördelningen känd endast för de i tablan berörda arbetarna.

successivt minskat männens antal, så att detta år 1920 var endast 12 procent av hela arbetarantalet. Denna sistnämnda omständighet beror på den fortgående omdaning av cigarrfabrikationen från manuellt till maskinarbete, i det att det tidigare i större utsträckning förekommande handarbetet av hög kvalitet i regel var männens uppgift. Med införande av mera komplicerade cigarrmaskiner kommer männens antal sannolikt att ånyo ökas.

Huru i samband med den relativa minskningen av den manliga arbetskraften arbetarstyrkans genomsnittsålder förskjutits till yngre åldersklasser visar ovanstående tablå.

4. Råtobaksinköp och tobaksodling.

Av produktionskostnaden för tobaksindustrien kommer för flertalet varor mer än hälften på tobaken — endast för cigarrtillverkningen, där arbetslönen når ungefärligen samma relativa andel av tillverkningskostnaden, stannar utgiften för tobaken vid omkring 40 procent. Enligt de å sid. 43 anförda talen angående den av monopolet vid tillverkningen förbrukade råtabaken utgöres denna i vida övervägande omfattning av utländsk vara. Prisbildningen å denna och villkoren för dess inköp bli sålunda av avgörande betydelse för monopolets kalkyler.

Enär det svenska monopolet omsluter jämväl råtabaksimporten, kan det tillgodogöra sig den vinst eller provision, som tidigare tillföll den enskilda råtabakshandeln i riket. Men utom denna besparing av mellanhandsvinst kan monopolet säkerligen i förhållande till fabrikanten före monopoltiden kalkylera med en direkt förtjänst genom billigare råvarupris. Endast mera sällan skedde förr tobaksindustriens uppköp direkt på de stora centralpunkterna för tobakshandeln. Där de ej förmedlades av i riket bosatta agenter för utländska handelshus, verkställdes de genom beställningar hos resande för oftast tyska tobaksfirmor. Monopolet företager däremot sina inköp genom egna

Tobaksodling i Sverige.

Å r	Odlareantal	Odlad areal har	Skörd ton		Genomsnittspris öre per kg.
			totalt	per har	
1897	—	451	855	1,90	—
1902	—	365	590	1,62	—
1908	1,362	290	589	2,03	68
1915	2,267	424	878	2,07	72
1916	2,037	390	738	1,89	83
1917	1,482	278	674	2,42	139
1918	1,782	302	630	2,09	242
1919	1,604	324	774	2,39	208
1920	1,773	304	766	2,52	225
1921	1,946	380	661	1,74	199
1922	1,827	304	528	1,74	148

uppköpare på de ledande råtabaksmarknaderna och i betydande poster för varje köp. Prisen ha därigenom helt visst blivit relativt vida fördelaktigare, men har monopolet samtidigt måst taga större risker, vilka förr i väsentlig mån buros av de utländska mellanhänderna. Dessa risker ha under kristiden med dess stora prissvängningar och svårigheter för internationellt varuutbyte sannolikt blivit större än eljest och därmed torde också den ekonomiska fördel, som monopolets behärskande av råtabakshandeln inneburit, under dess hittillsvarande verksamhetstid icke ha kunnat fullt utnyttjas.

På gestaltningen av den inhemska tobaksodlingen, vilken ej är monopoliserad, har monopolets införande icke utövat något avgörande inflytande. Denna odling har på grund av mindre lyckliga klimatiska förhållanden och ogynnsam jordmån aldrig haft och kommer antagligen ej heller att få någon större betydelse för vår tobaksproduktion — den svenska tobaken kommer huvudsakligen till användning för snusberedningen. Monopolet har ansett sin väsentliga uppgift på detta område vara att genom mönsterodling på egna odlingar uppmuntra till mera rationella anordningar. Omfattande och energiska odlingsförsök ha här

utförts, såsom maskinsättning av tobaksplanter, uppdrivning av planter med värmeanläggning, torkning enligt nya system o. s. v. Denna monopolets verksamhet omhänderhaves av ett särskilt dotterbolag, Aktiebolaget Tobaksodling, med ett aktiekapital av 200,000 kronor och fastigheter (jordareal och byggnader), år 1922 upptagna till 461,500 kronor. Bolagets tobaksskörd år 1922 utgjorde omkring 11 procent av rikets totalskörd. All skördad tobak har prissatts av prisnämnder i överensstämmelse med författningens föreskrifter (jfr sid. 11).

Uppgifter angående den svenska tobaksodlingens omfattning och resultat samt skördens pris återfinnas i ovanstående tablå.

5. Distributionen.

Redan före *engroshandelns avlösning* år 1916 var monopolet sin egen grossist och hade organiserat försäljningen till detaljhandeln genom upprättande av tobakskontor å olika orter i riket (närmare härom se sid 84 ff.). Härav ha å ena sidan föränletts kostnader för distributionen, vilka i denna form voro nya i jämförelse mot förr, men å andra sidan skapats förutsättningarna för en nationalekonomisk besparing — engroshandelns försvinnande som mellanhand.

De kostnader monopolets distributionsverksamhet innebär redovisas i styrelseberättelserna utförligt. Därav kan sålunda inhämtas, att frakterna från fabrikerna till tobakskontoren och från tobakskontoren till kunderna samt övriga omkostnader vid tobakskontoren uppgått till följande belopp:

Å r	1,000 kr.	I % av försäljningsbeloppet
1916.....	1,693	2,9
1917.....	2,219	3,0
1918.....	3,234	3,3
1919.....	4,554	2,9
1920.....	4,992	3,1
1921.....	4,610	3,2
1922.....	3,598	2,7

År 1915—16, då engroshandeln under monopoltiden ännu fanns kvar, erhöil denna av monopolet en rabatt, som uppgavs utgöra 3 à 4 procent å priskurantpriset.¹⁾ Denna rabatt var emellertid lägre, än handeln tidigare åtnjutit — med stöd av uppgifter i 1908 års utredning kan slutas, att dylik rabatt i allmänhet ej varit lägre än 10 procent.

Monopolet, som uttryckligen uttalade, att grossisterna såsom mellanhänder voro överflödiga, beräknade, att ersättningarna till dessa näringsutövare — kalkylerade till 2,600,000 kronor — incl. de ökade utgifterna för expedition o. s. v. komme att uppvägas av den avsevärda besparing, som vunnes genom grossistrabatternas bortfallande. Såsom av förestående siffror framgår, ha monolets kostnader för tobakskontoren etc. uppgått till 2,7 à 3,3 procent av försäljningssumman. Jämföres denna siffra med de förmonopolistiska rabatterna, kan en betydande besparing konstateras. Huruvida en dylik också uppstått i förhållande till den rabatt, monopolet första året utgav, förefaller tvivelaktigt. Emellertid torde denna låga rabatt icke ha kunnat vidmakthållas, vadan valet stod mellan ökade rabatter och grossisthandelns avlösning. Inför detta alternativ blev sannolikt det senare det ekonomiskt fördelaktigaste.

Tobakskontorens försäljning grundas huvudsakligen på order direkt från detaljhandeln, men sker därjämte genom ett antal *resande* och platsförsäljare. I det föregående har visats, att det antal personer monopolet sysselsatt såsom resande utgör endast en bråkdel av motsvarande personal före monopoltiden. Den för avlöning av denna personal nödiga kostnaden, vilken år 1908 uppgick till omkring 1 miljon kronor (i dåtida väsentligt högre penningvärde) med inräknande av agentprovisioner och dylikt, har sålunda kunnat högst väsentligt nedbringas och representerar nu en relativt betydelselös utgiftspost.

I nära samband med denna kostnad stå utgifterna för *reklam och annonser*. Dessa, som år 1908 uppgingo till 223,000 kronor, ha för monopolet betingat följande belopp:

¹⁾ Styrelseberättelsen år 1915, sid. 5.

År	1,000 kr.
1916	10
1917	8
1918	69
1919	23
1920	111
1921 ¹⁾	138

Under monolets första år hade denna kostnadspost således så gott som försvunnit. De senaste åren har den ånyo nått någon betydelse, sannolikt på grund av den fria handels konkurrens, vilken nödgat monolet till något större livaktighet i detta avseende. Utgiften är emellertid fortfarande relativt oväsentlig och, om penningvärdets fall tages i betraktande, endast femte- eller sjättedelen av den för år 1908 redovisade siffran.

---

¹⁾ Siffran för 1922 ej tillgänglig.

MONOPOLBOLAGET OCH HANDELN.

1. *Den fria handelns omfattning.*

Medan de flesta tobaksmonopol, däribland de franska, österrikiska och italienska, omfatta även all handel med tobak och tobaksfabrikat, så är det svenska monopolsystemet i detta avseende karakteriserat genom en fri detaljhandel och en fri import av färdiga tobaksvaror, vartill under monopolets första år kom jämväl fri engroshandel med svenska fabrikat.

Handelns undantagande från monopolisering, vilket föreslogs av 1909 års kommitterade,¹⁾ motiverades av dessa därmed, att den svenska handeln med tobaksvaror vore så ordnad, att den erbjöde en lämplig organisation för förmedlandet av ett tillverkningsmonopols varuförsäljning. Det vore därför obehörligt att, för ernående av ett statsfinansiellt tillfredsställande resultat av monopolet, låta det omfatta även handeln med tobaksvaror. Därtill komme, att man genom denna begränsning av monopolet skulle i avsevärd grad kunna minska kostnaden för monopolets införande utan att försvaga monopolets effektivitet såsom skatteform och utan att kränka några berättigade enskilda intressen.

Regering och riksdag följde kommittéförslaget i denna del, men icke ifråga om importen av tobaksfabrikat, som enligt kommittén skulle inramas i monopolet. Häremot restes livliga invändningar, närmast från tobakshandlarhåll. Finansministern fann sig visserligen vid framläggandet av sitt monopolförslag böra beteckna de befarade olägenheterna av kommittéförslagets

---

¹⁾ Jfr a. st. sid. 70 ff.

genomförande i denna del såsom icke oväsentligt överdrivna.¹⁾ Vissa anmärkningar saknade emellertid enligt statsrådets mening icke fog. Sålunda innefattade importförbudet en avsevärd begränsning i handlandenas fria näringsverksamhet och innebure ett avsteg från den eljest konsekvent fullföljda principen att lämna handeln med tobaksfabrikat oberörd av monopolet. Handlandena skulie visserligen enligt förslaget icke uteslutas från möjligheten att sälja importvara utan endast nödgas låta monopolet förmedla importen. Men handeln kunde i själva verket knappast anses fri, om monopolet bleve den ende engrosförsäljaren. Även tvingades handlandena för att kunna föra sina speciella, i marknaden inarbetade märken att för monopolet yppa sina förbindelser i utlandet och sålunda utsättas för risken av konkurrens från monopolets eller andra handlandes sida ifråga om märken, om vilka de förut varit ensamma.

Finansministern ansåg dessa invändningar så vägande, att han funnit sig böra frångå kommittéförslaget i ifrågavarande del och i stället utfinna någon anordning, som bättre tillgodosåge handlandenas berättigade intressen. Att låta importhandeln fortgå under samma fullt fria former som dittills vore emellertid otänkbart. För att det med monopolet åsyftade beskattningsresultatet icke måtte förryckas, måste sålunda främst tillses, att den skattebelastning, som enligt monopolförfattningen skulle påläggas alla av monopolbolaget tillverkade och importerade varor, även komme att åvila de av handlandena importerade tobaksfabrikaten. Men det vore icke nog härmed. Då staten skulle ingå som delägare i bolaget och sålunda finge ett omedelbart intresse av att det gäve ett tillfredsställande ekonomiskt utbyte, vore det för staten av största vikt, att monopolbolaget sattes i stånd att upptaga kampen med den utländska konkurrensen, vilken kunde tvinga bolaget till eljest obehövliga kostnader för annonser, reklamer, resande o. d. Utöver tull måste man sålunda pålägga den enskilda importen en särskild avgift, så hög att den icke blott innefattade

¹⁾ A. st. sid. 74 ff.

den även för monopol-tillverkningen gällande skatten utan även gäve mono-polets varor ett skydd mot den utländska konkurren-sen, som eljest lätt kunde bli bolaget och därmed också stats-intresset övermäktig. På grundval av denna uppfattning före-slog finansministern den licensavgift å importerade tobaks-fabrikat, vilken tidigare omnämnts (jfr sid. 11), och som vilar på principen, att mono-polet skall vara ekonomiskt oberoende av huruvida varan tillverkats inom landet eller dit importerats.

Kommerskollegium gjorde i sitt yttrande över detta förslag bl. a. det uttalandet, att handlandens fria importrätt måste anses utgöra ett betydelsefullt regulativ på mono-polets arbets-sätt, produkter och prissättning.

Vid riksdagsbehandlingen lämnades regeringsförslaget i detta avseende utan erinran, men utökades ersättningsförordningen med bestämmelser om eventuellt vederlag till importhand-lande med tobaksfabrikat för minskning i deras näringsverk-samhet. Riksdagen fann nämligen obestriddigt, att de enskilda importörerna åtminstone beträffande vissa varuslag genom tillkomsten av ett monopolbolag, som självt uppträdde såsom konkurrent på tobaksimportens område, fått sin ställning i viss mån försvagad. Av denna anledning vore det befogat, att de enskilda handlande, vilkas affärer uteslutande eller till huvud-saklig del varit baserade på import av utländska tobaksvaror, erhöle någon ersättning för den minskning i näringsverksam-het, som de på grund av mono-polets införande till äventyrs komme att få vidkännas. Dessa ersättningar borde emellertid självfallet utgå efter andra och mindre generösa grunder än gottgörelsen till dem, som på grund av mono-polets införande nödgades helt och hållet upphöra med sin förut bedrivna verk-samhet. Därjämte borde också den inskränkning i ersättnings-rätten göras, att den begränsades till att omfatta endast impor-törer av cigarrer och cigarrcigarretter.¹⁾

Den ersättning importörerna erhöles på grund av detta riks-dagsbeslut blev emellertid icke synnerligen stor. Den beslöts

¹⁾ Bihang till senare riksdagens protokoll 1914, II saml., 3 avd., 2 häft., sid. 7.

skola utgå med ett belopp, svarande mot 10 procent av värdet å resp. handlandes omsättning av utländska cigarrer och cigarr-cigarretter under tiden närmast före monopolets ikraftträdande. Det utgivna beloppet har av monopolet redovisats till 142,419 kronor.¹⁾

2. Engroshandeln.

Monopolets förhållande till tobakshandeln har sedan genomlupit flere utvecklingsskeden.

Redan före monopolets ikraftträdande gjordes av *tobaks-grossister* hemställan om ersättning för mistad näringsverksamhet. Till stöd för dessa framställningar anfördes, att denna handel icke längre bleve lönande, sedan monopolet övertagit tillverkningen och endast lägre grossistrabatt kunde erhållas. Då monopolet efter undersökning kommit till den åsikten, att grossister icke vore erforderliga såsom mellanhand vid försäljningen utan att det, sedan monopolet upprättat tobakskontor å ett stort antal platser, ur bolagets synpunkt för en rationell försäljningspolitik vore mycket önskligt, att grossisternas verksamhet upphörde, framställde styrelsen förslag i sådan riktning hos regeringen. Denna framlade efter en kommittéutredning förslag i ämnet till 1916 års riksdag, vilket förslag i huvudsak godkändes och föranledde utfärdandet av en förordning den 17 juni 1916, enligt vilken sådana grossister, vilkas omsättning av tobaksvaror uppginge till minst 25 procent av deras totala varuomsättning, skulle erhålla ersättning för förlorad näringsverksamhet.

Med anledning av denna förordning upphörde monopolet att lämna grossistrabatt, varigenom den av dylika mellanhänder förmedlade handeln så gott som fullständigt avstannade. Avlösningen av grossisterna genom utgivande av ersättningar skedde därefter successivt under senare hälften av år 1916. Ersättningarnas totalbelopp uppgick till 2,125,051 kronor.

Frågan, i vad mån grossisthandelns upphörande kan antagas ha inverkat på monopolets ekonomi, har tidigare berörts (jfr

¹⁾ Styrelsens berättelse för år 1917, sid. 1.

sid. 78). Att en nationalekonomisk besparing vunnits genom denna åtgärd torde vara otvivelaktigt. Enligt 1908 års utredning utgjorde antalet grossister, varmed förstods sådana tobakshandlande, som försålde en väsentlig del (75 procent) av sina varor engros, omkring ett hundratal.¹⁾ Antalet av de av monopolet upprättade tobakskontoren, vilka ersatt grossisterna, uppgick år 1922 till 17.²⁾ Motsvarande siffror i en del andra länder framgå av nedanstående tablå.

År	Land	Antal tobaksgrossister
1921	Sverige	17
1908	»	100
1919	Danmark	322
1913	Frankrike.....	367
1913	Italien	468
1913	Österrike	1,039

Starkast framträder här skillnaden mot Danmark, som har bortåt tjuvu gånger så många mellanhänder mellan fabrikant och minutör som Sverige. Men även i förhållande till de stora monopolländerna förefaller Sveriges siffra anmärkningsvärt låg, tydande på, att i detta avseende en stram och ur besparingspunkt verksam organisation genomförts.

3. Detaljhandeln.

I enlighet med en i riksdagsbeslutet om monopolets införande uttalad önskan, intogs, såsom tidigare nämnts, i instruktionen för de kungavalda ledamöterna av monopolets styrelse en uttrycklig föreskrift av innehåll, att skäligen rabatter, åtminstone

¹⁾ A. st. sid. 285.

²⁾ I Stockholm, Göteborg, Malmö, Karlskrona, Kalmar, Jönköping, Norrköping, Örebro, Karlstad, Arvika, Uppsala, Gävle, Hudiksvall, Sundsvall, Härnösand, Östersund och Luleå. Tidigare fanns ett kontor även i Visby, men när detta icke lyckats erhålla tillräckligt stor omsättning, har det nedlagts och rörelsen överlätits på en enskild grossist mot en ringa kommission.

under en övergångstid, borde lämnas tobakshandelns utöware. Rabattfrågan gjordes därför av monopolet till föremål för grundliga utredningar. Därvid uppdelades *detaljisterna* i två grupper, tobaksspecialister och övriga handlande. Till den första gruppen hänfördes sådana, vilkas omsättning av tobaksvaror utgjorde minst 75 procent av affärens totala omsättning och till den senare gruppen fördes övriga handlande. Samtliga detaljister erhöles till en början en rabatt av 16 procent, vartill för specialisterna kom ett tillägg av 8 procent.

Småningom uppkommo emellertid svårigheter att hålla specialisterna inom den av monopolet fastställda ramen för deras verksamhet och att upprätthålla skillnaden mellan dem och övriga minutörer. Då monopolet sökte vidtaga rättelser, uppstod ej sällan missnöje från återförsäljarnas sida. Sveriges tobakshandlars riksförbund, detaljhandelns intresseorganisation, framställde då i slutet av 1917 förslag om att tobaksspecialisternas tilläggsrabatt skulle diskonteras i form av en engångsersättning. Sedan enighet mellan monopolet och förbundet vunnits angående grunderna för denna avlösning, verkställdes den under år 1918. Totalkostnaderna för monopolet uppgingo till 5,387,883 kronor och omfattade ersättningsförfarandet 1,550 tobaksspecialister.

I samband härmed genomfördes även en sänkning av rabatten för alla detaljister till 15 procent samt indragning av all kreditförsäljning, vilken ersattes med försäljning mot förskottslikvid.

Dessa leveransvillkor ha sedan ägt oförändrat bestånd till år 1921. I november nämnda år ansåg sig monopolet emellertid under trycket av den minskade försäljningen av dess egna cigarrer och den ökade utlandskonkurrensen, böra för viss tid bevilja återförsäljarna en omsättningspremie å denna vara utöver den reguljära rabatten av 15 procent. Denna premie skulle utgå till de handlande, som under tiden 1 december 1921—31 december 1922 ökade sina cigarrinköp i jämförelse med perioden januari—oktober 1921, och skulle vid fördubblad omsättning eller däröver kunna utgå med ett maximibelopp av 15 procent. Denna möjlighet att bereda sig extra inkomster spor-

rade återförsäljarna, så att av monopolets omkring 19,000 återförsäljare vid 1922 års utgång omkring 4,200 hade premierabatter att utfå. Totalbeloppet av omsättningspremien utgjorde omkring 1,28 miljoner kronor, motsvarande i genomsnitt 8,3 procent av cigarrförsäljningens värde år 1922. I april samma år sänktes emellertid rabatten för alla andra varor än cigarrer till 13 procent, så att medelrabatten för år 1922 (incl. premien) stannade vid 14 procent.

Den rabatt av 15 procent, som monopolet under större delen av sin hittillsvarande verksamhetstid medgivit detaljhandeln, är sannolikt lägre, än vad denna gren av näringen tidigare åtnjutit, även om hänsyn tagits till att rabatten numera beräknas på ett, absolut räknat, högre priskurantpris. Frådrages tobaksskatten från priset, blir rabatten på det återstående priset numera omkring 20 procent. 1908 års utredning lämnar följande siffror såsom slutresultat av en ingående undersökning av dåvarande rabatter.¹⁾

	Detaljstens bruttoförtjänst i % av detaljpriset för svenska varor
Cigarrer	35,7
Cigarrcigarretter	38,9
Cigarretter	39,1
Röktobak.....	17,0
Tuggtobak	17,0
Snus.....	17,0

Det kan på goda grunder antagas, att dessa siffror, som i utredningen äro beräknade såsom genomsnittstal för hela riket, på åtskilliga orter och för vissa varor äro att betrakta såsom minimisiffror.

Av denna rabatt lämnade emellertid detaljisten i regel någon del till den kund, som vid samma inköp tillhandlade sig ett större

¹⁾ A. st. sid. 337.

parti av varan. Redan vid inköp för 1 krona av cigarrer kunde denna returrabatt uppgå till 4—9 procent och vid försäljning av en halvlåda cigarrer (50 st.) lämnades köparen åtminstone i de större städerna en gottgörelse av 15—20 procent.

Om detaljisten sålunda kunde tillgodoräkna sig sin fulla bruttoförtjänst endast vid försäljning styckevis i mindre poster, så bör likväl anmärkas, att denna förtjänst, som för cigarrer, cigarrcigarretter och cigarretter uppgick till mera än det dubbla av den av monopolet medgivna rabatten, sannolikt ernåddes ifråga om mer än halva kvantiteten av den totala försäljningen.¹⁾ Utan tvivel var sålunda detaljhandels relativa inkomst av försäljningen av inhemska cigarrer, cigarrcigarretter och cigarretter i genomsnitt högre under dessa förhållanden än efter monopolets tillkomst. Rabatten vid försäljning av övriga varor — rök- och tuggtobak samt snus — torde däremot ha varit ungefärligen densamma.

Handeln med av andra importörer än monopolet införda varor har undantagslöst lämnat detaljisterna större förtjänst. Detta var regel redan under tiden före monopolet. Enligt 1908 års utredning beräknades denna inkomst på följande sätt:²⁾

	Bruttoförtjänst i % av detaljpriset för importvaror
Cigarrer	74,0
Cigarrcigarretter	68,9
Cigarretter	70,3
Röktobak	68,6
Tuggtobak	39,0

Jämföras dessa siffror med förestående, å sid. 86 anförda för de svenska varorna, framgår, att rabattsatsen var betydligt högre för samtliga varuslag, men gällde här ovan påpekade förhållanden om returrabatter till kunder jämväl för utländska varor.

¹⁾ Kommerskollegiets utredning 1908, a. st. sid. 333.

²⁾ A. st. sid. 339. Då handel med importerat snus endast undantagsvis förekom, har för denna vara ingen vinstsiffra beräknats.

Närmare uppgifter angående rabatterna för utländska varor under monopoltiden föreligga visserligen icke, men av de upplysningar, som äro tillgängliga, kan den slutsatsen dragas, att rabatten sällan understigit 25 procent, men ofta uppgått till 30—40 procent. Även om i dessa rabattsatser ingå både importörens och detaljistens rabatter, så är skillnaden mellan monolets och importhandelns rabatter betydande och har bidragit till framskapande av de förhållanden ifråga om importens gestaltning, vilka senare skola beröras (jfr sid. 92).

Detaljhandeln är under monolet liksom förr differentierad på tre huvudgrupper: de egentliga tobakshandlandena ("specialisterna", enligt monolets terminologi), restauranter, kaféer o. d. samt lanthandeln. Ehuru samtliga dessa grenar av tobakshandeln principiellt äro fullt fria näringar, har monolet likväl medvetet sökt sträva till en begränsning i antalet av åtminstone den första gruppens utövere. Förutsättningen för att kunna sälja monolets varor i detalj är nämligen, att bolaget beviljar den ansökan om återförsäljningsrätt, som måste ingivas av varje reflektant på denna handel. I syfte att åvåga-bringa en på sina håll välbehörlig minskning av de egentliga tobakshandlandenas antal prövas dylika ansökningar med en viss noggrannhet, varvid yttrande angående behovet av ytterligare försäljare i varje särskilt fall inhämtas såväl från tobakskontoret och monolets resande inom distriktet som i regel från tobakshandlandenas riksförbund, vilket i detta avseende fullföljer samma intressen som monolet. Utvecklingen har också gått i riktning mot en minskning av antalet tobaksaffärer i de större städerna. Sålunda har denna siffra för Stockholms vidkommande minskats på följande sätt under de senaste åren:

Å r	A n t a l d e t a l j i s t e r
1918	717
1921	594

Samtidigt har affärernas genomsnittliga omsättningssumma ökats, såsom framgår av nedanstående tal för nyss berörda stockholmshandlande.

Å r	Antal detaljister med en omsättning av.									
	högst 6,250		6,251—15,000		15,001—60,000		över 60,000		Summa detaljister	
	kronor	%	kronor	%	kronor	%	kronor	%	absol. tal	%
1918...	137	19,1	367	51,2	198	27,6	15	2,1	717	100
1921 ...	38	6,4	204	34,4	321	54,0	31	5,2	594	100

De handlande, som uppnått endast en ringa omsättning, ha av monopolet erbjudits ett kontant belopp för att kunna likvidera och övergå till annan näring. Under åren 1920—22 utvecklades på detta sätt 129 tobaksspecialister med ett totalt bidrag från monopolet av 269,600 kr.

Utom dessa tobakshandlande, som få föra monopolvaror och som vid sidan härav i olika stor utsträckning tillhandahålla även utländska tobaksvaror, finnas emellertid andra detaljister, som sälja uteslutande importfabrikat. Till en del äro dessa affärer, som förekomma endast i de största städerna, relativt stora, representativa företag med en rik varusortering. I andra fall åter är här fråga om handlande, som av någon anledning ej satts i tillfälle att sälja monopolets produkter, men i stället lyckats erhålla förbindelse med något eller några utländska hus, vars varor utgöra affärens lager. Monopolets möjlighet att utöva inflytande på detaljhandelns omfattning har sålunda här sin begränsning.

Emellertid torde i stort sett kunna sägas, att antalet av dessa detaljister med uteslutande importvara icke är synnerligen betydande. Vill man därför jämföra detaljhandelns omfattning i Sverige med andra länders motsvarande förhållanden, torde man utan egentlig olägenhet kunna utgå från monopolets siffror. En sådan jämförelse giver följande resultat.

År	L a n d	Detaljför säljnings- ställen.		Detalj- handelsför- tjänst i % av detalj- priset
		antal	in- vånare pr försäljn. ställe	
1918	Sverige.....	18,236	313	15,00
1913	Frankrike	47,499	828	6,66
1913	Österrike	70,525	444	10,00
1913	Italien	36,880	980	7,50
1911	Danmark	21,241	130	25,00

Visserligen är skillnaden mellan de i tablån angivna ländernas förhållanden i olika hänseenden stor, men siffrorna visa i varje fall, att i de tre stater, där monopolet omfattar även detaljhandeln, det relativa antalet detaljförsäljningställen är väsentligt mindre än i Sverige och i Danmark. Men jämväl differensen mellan dessa båda sistnämnda länder inbördes är betydande, varvid förtjänar framhållas, att Sverige, ehuru dess befolkningstäthet är vida mindre än Danmarks, likväl har ett väsentligt lägre relativt antal utminuteringsställen för tobaksvaror.

Ifråga om rabatten torde monopolländernas detaljister däremot vara avsevärt sämre ställda än kollegerna i den fria handelns länder. De privilegierade tobaksförsäljarna i Frankrike, Italien och Österrike få åtnöjas med resp. 6,7, 7,5 och 10 procent rabatt, medan de svenska få 15 procent och de danska 25 procent.¹⁾

Det svenska monopolet har, såsom av det anförda framgår, visserligen medverkat till att inskränka de egentliga tobakshandlandenas antal och därigenom i någon mån begränsat räckvidden av vårt monopolsystems principiella ståndpunkt, enligt vilken detaljhandeln skulle bibehållas vid sin ställning under den fria näringsens tid. Alldeles bortsett från huruvida icke även den dåvarande ställningen i viss utsträckning innebar beroende

¹⁾ Siffrorna för andra länder än Sverige avse tiden före kriget.

av leverantören-tobaksfabrikanten, så har denna utveckling emellertid ingalunda varit till skada för denna förvärvsgrens gestaltning under monopolet. Den samtidigt med antalets minskande fortgående förskjutningen uppåt av varje affärs omsättningssumma — varmed i regel följt en högre förtjänstsiffra — har säkerligen, trots den sänkta rabattsatsen, bidragit till en förbättring av denna handlarekårs genomsnittliga ekonomiska standard. Att en dylik förbättring varit synnerligen erforderlig, framgår av de uppgifter angående detaljhandelns förhållanden, som meddelats i 1908 års utredning. Efter att ha undersökt dessa handlandes ställning och visat, att för flertalet av dem årsinkomsten av enbart tobaksförsäljningen varit så låg, att den "i regel icke kunde anses utgöra en tillfredsställande bärning för en även i blygsamma villkor levande person",¹⁾ har utredningen beräknat att endast genom den försäljning av andra varor, som oftast bedrivits i förening med tobakshandeln, en någorlunda dräglig utkomst kunnat nås. Intrycket av att en stor del av tobaksminutörerna framlevde sitt liv under i ekonomiskt hänseende ogynnsamma förhållanden mildrades, enligt utredningens mening, emellertid endast delvis härav och det framstode såsom slutresultat av undersökningen i denna del, att "den fria konkurrensen, med dess framskapande av ett obegränsat antal handlande, på detta område knappast hade lyckats att giva den kommersiella verksamheten en sund och tillfredsställande gestaltning".²⁾

De 634 handlande, för vilka år 1908 hithörande siffror redovisats, fördelade sig med avseende på årsomsättningssummans storlek enligt tablån å nästa sida.³⁾

Jämföras dessa siffror, under hänsynstagande till prisnivåns förändringar, med motsvarande i tablån å sid. 89 meddelade för år 1921, framgår, att medan år 1908 ännu nära en femtedel av affärerna måste åtnöjas med en årsomsättning av omkring 6,000 kr. (efter 1921 års penningvärde) och 40 procent

¹⁾ A. st. sid. 323.

²⁾ A. st. sid. 325.

³⁾ A. st. sid. 319.

Omsättning kronor	Antal handlande	
	absolut	%
Under 3,000	113	17,8
3,000— 5,000	133	21,0
5,000— 7,500	129	20,4
7,500— 10,000	83	13,1
10,000— 15,000	82	12,9
15,000— 25,000	58	9,1
25,000— 50,000	26	4,1
50,000—100,000	10	1,6
	634	100,0

av de övriga nådde högst till 15,000 kr., så låg år 1921 flertalet handlandes omsättningssiffra över 15,000 kr. och endast ett ringa fåtal stannade under 6,000 kr.

Otvetydigt kan ur dessa siffror utläsas en avsevärd förbättring av läget och det måste sålunda framhållas, att, i den mån monolet bidragit till denna utveckling, dess inverkan varit av gynnsam natur.

4. *Importhandeln.*

Utom detaljhandeln är även all handel med importerade tobaksfabrikat enligt det svenska monopolsystemet en fri näring. Vilken betydelse denna importverksamhet haft för sitt vid förarbetena till monolet angivna syfte att utgöra "ett regulativ på monolets rabettsätt, produkter och prissättning" har i det föregående gjorts till föremål för undersökning. Här skall något närmare uppmärksamhet ägnas åt frågan om det inflytande denna begränsning av monolet utövat på dettas ekonomiska verksamhet i dess helhet.

Omfattningen av importen ävensom dess fördelning på olika tobaksvaror belyses närmare av vidstående tablå.

Tobaksimporten och totalkonsumtionen.

År		Cigarrer	Cigarr- cigar- retter	Cigar- retter	Rök- tobak	Tugg- tobak	Snus						
		1,000 st.	1,000 st.	1,000 st.	ton	ton	ton						
916	Försäljn. av Monopolets egen tillv.)	62,811	66,472	703,670	586	380	5,724						
	» » » » imp.)												
	Handelns import							18,006	5,000	30,544	52	1	0,2
	All imp. i % av all försäljn.							—	—	—	—	—	—
917	Försäljn. av Monopolets egen tillv.)	82,054	97,946	890,928	747	408	5,953						
	» » » » imp.)												
	Handelns import							22,485	6,102	32,377	43	0,5	0,2
	All imp. i % av all försäljn.							—	—	—	—	—	—
918	Försäljn. av Monopolets egen tillv.)	80,867	100,060	1,041,379	532	311	6,486						
	» » » » imp.)												
	Handelns import							47,232	10,438	37,512	70	—	—
	All imp. i % av all försäljn.							—	—	—	—	—	—
919	Försäljn. av Monopolets egen tillv.)	124,772	131,163	1,443,349	888	467	6,993						
	» » » » imp.)												
	Handelns import							21,216	13,177	56,135	371	1	0,03
	All imp. i % av all försäljn.							14,8	9,2	6,2	29,7	0,2	—
920	Försäljn. av Monopolets egen tillv.)	82,258	118,338	1,525,926	744	381	6,524						
	» » » » imp.)												
	Handelns import							6,641	1	32,579	31	—	—
	All imp. i % av all försäljn.							31,2	14,3	6,4	30,2	0,5	—
921	Försäljn. av Monopolets egen tillv.)	41,025	116,770	1,325,681	806	329	6,097						
	» » » » imp.)												
	Handelns import							16,960	1	19,765	9	—	—
	All imp. i % av all försäljn.							33,152	25,894	84,178	192	1	0,1
922	Försäljn. av Monopolets egen tillv.)	62,325	118,495	1,123,168	897	292	5,653						
	» » » » imp.)												
	Handelns import							12,772	11,334	40,145	137	—	—
	All imp. i % av all försäljn.							—	—	—	—	—	—
	Handelns imp. i % av all försäljn. ...	17,0	8,7	3,5	13,2	—	—						

Till en början visar tablån, att monopolets egen importverksamhet, vilken särskilt redovisas för åren 1919—1921, varit av betydelse huvudsakligen ifråga om cigarretter samt under åren 1920—21 jämväl för cigarrer. Av sistnämnda varuslag importerar monopolet i vanliga fall endast havannacigarrer, men har införseln av skäl, för vilka tidigare redogjorts (jfr sid. 54), under 1920—21 tillfälligtvis kommit att omfatta även i Tyskland för monopolets räkning tillverkade cigarrer. Cigarrettimporten omfattar huvudsakligen några dyrare kvalitetsmärken. I stort sett har monopolets införsel emellertid uppgått till endast en ringa bråkdel av den inländska omsättningen och har bolaget av naturliga skäl föga intresse för att utveckla denna verksamhetsgren, som minskar dess egen tillverkning, gör intrång på dess arbetares arbetstillfällen o. s. v.

Av den fria handelns import ger tablån en annan bild. Såsom förut betonats, har denna varit betydelselös för handeln med tuggtobak och snus samt i stort sett även för cigarretter. Där emot har den visat sig fylla en avsevärd del av konsumtionen av cigarrer och cigarrcigarretter samt röktobak. Under monopolets båda första år uppgick den fria importens andel av totalförsäljningen av cigarrer till något mera än en femtedel, medan siffrorna för cigarrcigarretter och röktobak ej voro särskilt betydande — de stannade betydligt under en tiondel. År 1918 steg importen högst väsentligt och kom nämnda år ej mindre än nära fyra tiondelar av cigarrförbrukningen och omkring en tiondel av resp. cigarrcigarrett- och cigarrettkonsumtionen att tillgodoses genom varor saluförda av den fria handeln. Påföljande år, 1919, lyckades denna icke på långt när uppnå samma resultat ifråga om cigarrer — den fria importen sjönk detta år till omkring en sjundedel, hela monopolperiodens lägsta siffra. Röktobaksimporten stegrades däremot ofantligt, i det att den femdubblades mot föregående år och ensam täckte bortåt en tredjedel av förbrukningen. Åren 1920 och 1921 med dess fortskridande depreciering av särskilt den tyska valutan gynnade exporten därifrån av särskilt cigarrer. Importen av denna vara visade också en förnyad stegring, för

år 1920 till något över nivån från de första monopolåren och år 1921 till omkring 1918 års rekord utan att dock nå dess höga absoluta tal. Samtidigt ökades importen av cigarrcigarretter avsevärt, så att denna, från att tidigare ha omslutit högst en tiondel av totalförsäljningen, år 1921 nådde till nära en femtedel. Rök tobaksimporten var fortfarande mycket betydlig, ehuru med en viss avmattning, och även den fria handels införsel av cigarretter ökades avsevärt — år 1921 till mera än den dubbla absoluta kvantiteten för 1919.

Före monopolet, under den fullt fria näringsens tid, ägde endast importen av cigarretter någon avsevärd betydelse för den svenska konsumtionen. Vår egen cigarrindustri stod då i sin första övergång till stordrift och hade icke ännu förmått att effektivt möta konkurrensen från Förenta Staterna, Finland och Egypten. Dess produktion täckte år 1908 ännu icke fullt halva förbrukningen. Av cigarrer¹⁾ importerades nämnda år tillsammans 15,6 procent av totalkonsumtionen, sålunda väsentligt mindre än under monopolets första år.

Det första intryck läsningen av dessa siffror giver är utan tvivel, att den fria importen under de sista åren varit i färd med att erövra en stigande, högst betydande del av den svenska konsumtionen av en del tobaksvaror, däribland dess största artikel, cigarrerna.²⁾ Detta förhållande blev också föremål för stats-

¹⁾ Cigarrer räknades i statistiken tillsammans med cigarrcigarretter, av vilka importen dock var mycket obetydlig.

²⁾ I Danmark utgjorde importen av cigarrer och cigarrcigarretter — detta lands utan jämförelse viktigaste konsumtionsartikel — år 1905 omkring 10 procent av förbrukningen. Med den inhemska industriens starka expansion under det följande årtiondet lyckades man småningom nedbringa denna siffra, så att den trots den betydande konsumtionsökningen efter kriget åren 1919 och 1920 icke utgjorde mera än omkring 5 procent. År 1921 inträdde emellertid i samband med det tyska valutafallet en hastig stegring av importen, så att denna för nämnda år kom att omsluta ej mindre än omkring 20 procent av totalförbrukningen av cigarrer och cigarrcigarretter. Under de första kvartalen av 1922 ökades importen ytterligare och uppgick för cigarrer till omkring 40 och för cigarrcigarretter till omkring 30 procent av förbrukningen.

Den utländska varans erövring av marknaden har sålunda i Danmark försiggått relativt häftigare än i Sverige och framkallat så gott som en omvälvning — från att ha betytt nära nog intet till att omfatta nära

makternas uppmärksamhet och beslutade 1922 års riksdag på regeringens förslag en tilläggsbeskattning av alla tobaksvaror, så anordnad att den hårdare drabbade importerade än av monopolet tillverkade varor. Denna åtgärd motiverades av finansministern i propositionen bl. a. därmed, att importen av tobaksvaror hotade att taga en allt större omfattning och redan hade inverkat menligt på den inhemska tillverkningen. Orsaken till denna stegrade import låge framför allt däri, att konkurrensen på den inhemska tobaksmarknaden till alldeles övervägande del härrörde från länder med i hög grad deprecierade valutor. I det stora hela kunde därför utan tvivel importerade tobaksvaror bära en tyngre skattebelastning än de inom riket tillverkade. En differentiering med hänsyn till olika valutaförhållanden mellan skattesatserna å tobaksvaror från olika länder syntes av praktiska skäl vara utesluten. Då statens förhållande till tobakshanteringen ordnats från den utgångspunkten, att hanteringen borde utnyttjas såsom en av statsverkets viktigare inkomstkällor och då de importerade varorna syntes skäligen kunna med större anpart än hittills bidra till tobaksskatten, funne sig finansministern böra föreslå högre skattesatser för importerade än för inhemska tobaksvaror.

---

hälften av förbrukningen är onekligen en förändring, som närmar sig katastrofen. Också blev arbetslösheten synnerligen omfattande. Medan antalet arbetslösa inom tobaksindustrien år 1919 var 8 procent och under flertalet månader 1920 endast 3 procent, steg siffran successivt från november 1920 och nådde redan i februari 1921 upp till 51 procent för att sedan sakta sjunka till 37 procent under sommarmånaderna, då en ny stegring satte in och förde siffran upp till 68 procent i december — en arbetslöshet, som betydligt överstiger den motsvarande svenska.

Den danska industrien anropade under dessa förhållanden statsmakternas skydd och vann även gehör för sina krav, i det att under sensommaren 1922 en importreglering för tobaksvaror genomfördes.

Dessa danska erfarenheter förtjäna att studeras bl. a. av dem, som under den offentliga debatten om den år 1922 vidtagna skattehöjningen för utländska tobaksvaror hävdade den meningen, att den inträdda situationen med övermäktig utlandskonkurrens huvudsakligen vore att tillskriva den bristande "smidighet", som utmärkte monopolets ledning och alltid måste vara en följd av statsmonopoliserad drift. Jämförelsen med Danmark visar snarare, att den fria tobaksnäringen i detta fall haft större svårigheter att kämpa med än monopolet.

Otvivelaktigt har den anledning till importkonkurrensens starka stegring, som finansministern i detta uttalande främst åberopat eller de tack vare den tyska valutaförstöringen relativt mycket billiga inköpen i detta land, varit det väsentliga skälet till att cigarrimporten under de senaste åren fått en så stor omfattning. Den mycket betydande skillnad mellan svensk och tysk inländsk prisnivå, som framskapats genom den tyska valutans depreciation, har i dubbelt avseende stärkt de tyska varornas konkurrenskraft. Dels har nämligen genomsnittspriset för de tyska cigarrerna på den svenska marknaden kunnat sänkas, dels ha också importörerna, utan att behöva minska sin egen relativt avsevärda vinst, ägt en ingalunda outnyttjad möjlighet att öka detaljhandelns rabatter.

I förstnämnda hänseende kan hänvisas till nedanstående, av finansministern vid ovannämnda regeringsförslags behandling i Andra kammaren meddelade siffror,¹⁾ vilka delvis i det föregående berörts (jfr sid. 33) och där genomsnittspriset å de av monolet tillverkade cigarrerna jämförts med priset å tobakshandelns importcigarrer.

	1916	1917	1918	1919	1920	1921
Genomsnittspris för monopolcigarrer, öre pr st.	13,6	14,8	20,3	23,0	26,9	27,0
Genomsnittspris för importcigarrer, öre pr st.	26,2	25,5	56,2	43,6	40,0	32,1
Importcigarrernas pris, om monopolcigarrernas = 100	192,3	172,2	277,2	189,3	148,5	119,2

Medan sålunda importcigarrerna under de första monopolåren representerade ett i genomsnitt avsevärt högre prisläge än monopolcigarrerna och denna differens ytterligare skärptes eller kvarstod under åren 1918 och 1919, då tillgången på cigarrer vida understeg efterfrågan — sannolikt ett bevis för att handeln utnyttjade konjunkturen i väsentligt högre grad än monolet

¹⁾ Andra kammarens protokoll 1922, n:r II, sid. 50.

— så visa åren 1920 och 1921 en stark nedgång i importcigar-
rernas medelpris, en nedgång, som framträtt särskilt märkbart
under 1921, då prisskillnaden mellan de svenska och utländska
cigarrerna minskats till en femöring. Det senare slagets cigar-
rer har därigenom kommit att spela en annan roll i förbruk-
ningen än förr, då de närmast avsågo att tillgodose den grupp
konsumenter, som med rätt eller orätt trodde, att den utländska
varan var bättre än den inhemska och därför också var beredd
att betala ett högre pris för den. När nu importcigarren blivit
nästan jämnställd i pris med monopolprodukten, har den i konkurrensen kunnat tillgodoräkna sig även den allmänt utbredda
uppfattningen eller fördomen, att den utländska varan alltid
måste vara "finare" än den svenska.

Men åt utbredandet av denna uppfattning ävensom åt ett vid-
sträcktare spridande överhuvud av importcigarrerna har också
detaljhandeln lämnat ett verksamt bidrag. Den viktigaste or-
saken härtill har varit, att cigarrimportörerna, såsom tidigare
nämnts, konsekvent beviljat detaljisterna högre rabatt än mo-
nopolet.

Det är visserligen svårt att konstatera, huru hög rabatt im-
portörerna i själva verket lämna detaljhandeln. Avtalen här-
om äro av lätt insedda skäl mer eller mindre hemliga och dess-
utom växla rabattsatserna säkerligen rätt mycket för olika varor
och för skilda importörer. De uppgifter, som äro tillgängliga,
giva emellertid, såsom tidigare nämnts, stöd för antagandet,
att detaljhandels rabatt å de av den fria handeln importerade
cigarrerna aldrig understigit 25 procent men ofta uppgått till
30, 35 och 40 procent. Då monopolets rabatt, såsom av den
förestående redogörelsen framgår, med undantag av första
året, utgjort 15 procent, vartill kommit fordran på förskotts-
likvid i stället för flermånatlig kredit från importörernas sida,
framgår utan vidare, att det varit förenat med större lockelse
för detaljisten att tillhandahålla utländska än svenska cigarrer.
Det är också ett allmänt uppmärksammat förhållande, att i de
större städerna, särskilt Stockholm, monopolets varor antingen
icke alls eller ock endast i mycket begränsat urval kunnat er-

hållas i ett flertal av de stora och medelstora tobaksaffärerna eller restaurangerna.¹⁾ Dessa tillgodose betydande konsumentgruppers tobaksbehov, vilket sålunda genom detta förhållande i främsta rummet fyllts med utländsk vara. Men dessa kategorier stadsinnevånare utöva en relativt omfattande inverkan på opinionen angående smak och seder, och det är därför lätt att förstå, att den sakligt mer eller mindre ogrundade uppfattningen om den underhaltiga kvaliteten i monopolets varor på dessa vägar vunnit en allmän spridning och bidragit till att öka intresset för köp av utländska tobaksprodukter.

Importens ofantliga stegring under de senaste åren har också slutligen tvingat monopolet att, såsom tidigare nämnts, öka sin rabatt till detaljisterna. Visserligen har en dylik ökning gjorts villkorlig, i det att den förbundits med en stegring av försäljningen, men tendensen är i varje fall uppenbar: det har gällt för monopolet att i kamp med importhandeln stimulera detaljisterna. Samtidigt har också antalet resande något ökats samt större intresse och kostnader ägnats åt annonser och reklam.

Konkurrensen från importörerna, som skulle bibehållas för att vara en spärr mot varuförsämring och prisfördring från monopolets sida, har sålunda visserligen möjligen haft en viss inverkan i dessa avseenden, men har otvivelaktigt lett till en kraftig beskärning av monopolets varuomsättning och en direkt ökning av dess omkostnader. Monopolets ställning såsom monopolist har lidit en väsentlig inskränkning och det är synnerligen tvivelaktigt, om icke den härav föranledda ogynnsamma inverkan på monopolets ekonomi överväger den eventuella fördelen av en kontroll på bolagets tillverkning och prissättning.

Den av importhandeln betalade licensavgiften, varigenom monopolet å alla av enskilda handlande importerade tobaksvaror skulle erhålla samma vinst, som om importen skett för bolagets räkning, skulle visserligen, enligt vad som uttalades vid monopolets införande, göra det för bolaget likgiltigt till huru stor del importen komme att ske genom den privata företagsam-

---

¹⁾ Detta förhållande har tvingat monopolet att i Stockholm uppsätta en centralt belägen, egen detaljaffär.

heten.¹⁾ Utvecklingen har emellertid visat, att detta antagande icke besannats. Man hade icke förutsett den inverkan en betydande ökning av importen och dennas övergång från dyrare till billigare varor skulle komma att utöva på monolets egen försäljning och tillverkning. Att denna, såsom nu skett, lidit ett väsentligt intrång och föranlett stark lageranhopning i förening med betydande inskränkningar av driften, torde näppe- ligen ha varit avsett.

Det är en nationalekonomisk oegentlighet, att fast kapital — fabriker, maskiner o. s. v. — som bundits för visst ändamål, icke fullt kunna utnyttjas och att lager av råvaror samt halv- och helfabrikat icke omsättas med den hastighet, som vid ett företags planläggande avsetts. Det är också en olägenhet av samma art, när en industris levande arbetskraft icke finner fortsatt sysselsättning, utan i större eller mindre utsträckning tvingas till arbetslöshet. En avsevärd del härav måste skrivas på den bibehållna privatimportens skuldkonto. Dit måste också föras den direkta eller indirekta kostnadsökning, som av nu anförda skäl drabbar monopolbolaget — högre ränteutgifter, stegrade distributionskostnader och rabatter, minskad omslutning o. s. v.

Dessa förluster och kostnader kompenseras icke av de till monopolkassan inflytande licensavgifterna. Denna "arbetsfria" inkomst för monolet bidrager i stället att dölja det rätta saksammanhanget.

Man har emellertid trots dessa med importhandelns frihet förenade olägenheter icke velat stänga denna dörr mot yttervärlden med dess förmenta eller verkliga förmåga att bereda rum för en ur konsumtionens synpunkt värdefull konkurrens. När denna likväl, såsom tidigare visats, under år 1921 nådde en omfattning, som blev synnerligen besvärande för monolet, valde man i stället vägen att söka göra dörröppningen trängre och införde 1922 års tilläggsskatt. Om dess effektivitet vittnar det av ovan återgivna tablå (sid. 93) konstaterade faktum att

¹⁾ Proposition n:r 254/1914, sid. 78.

den fria importen under år 1922 ånyo sjönk ned till 1916 års såsom normala ansedda siffror. Av totalförsäljningen år 1922 fyllde de av handeln importerade cigarrerna endast 17 procent — mot 36,4 år 1921 och 22,3 procent år 1916 —, cigarrcigarretterna 8,7 procent (år 1921: 18,2 procent, år 1916 7,0 procent) samt röktobaken 13,2 procent (år 1921: 19,1 procent, år 1916 8,2 procent).

Den "rubbade jämvikten" var härmed återställd, för att citera finansministerns yttrande till statsrådsprotokollet vid framläggande år 1923 av proposition med förslag om tilläggsskattens förlängning. I detta yttrande framhölls, att de särskilt gynnsamma importmöjligheter, som valutaförhållandena tidigare medfört, under den sista tiden icke förelegat i samma grad och att därför en jämkning av den särskilda skattens belopp borde genomföras, innebärande en sänkning för de importerade men en höjning för de inhemska varorna, d. v. s. en betydande förskjutning till importhandelns förmån. Finansministern erinrade vidare om att statsmakterna redan vid tobaksmonopolets tillkomst genom sin utformning av tullsatsen m. m. givit uttryck åt den uppfattningen att åtgärder borde vidtagas för upprätthållande av den inhemska tillverkningen, så att denna ej skulle komma att allt för mycket inkräktas av importen. Enligt statsrådets mening borde tobaksmonopolets tillverkning såsom underlag för en statens speciellt skapade inkomstkälla bedömas efter en särskild måttstock. Därför vore det alltså påkallat att vidmakthålla en sådan skillnad mellan skattesatserna för inhemska och införda varor, att ej tillståndet före den särskilda skattens tillkomst (d. v. s. före 1922) kunde befaras återinträda.

VI.

SLUTANMÄRKNING.

Det har i det föregående framhållits, att tobaksmonopolets genomförande i vårt land löst frågan om tobakens beskattning på ett ur tekniskt-fiskala synpunkter enkelt och effektivt sätt. Tillika har emellertid av utredningen framgått, att monopolbolaget intill år 1922 i stort sett icke givit högre ekonomiskt driftsutbyte, än den fria tobaksnäringen före monopoltiden förmådde.

Den närmare undersökning, som ägnats denna sistnämnda sida av problemet, har givit vid handen, att, ehuru orsakskedjans sammanhang i många hänseenden endast kunnat med svårighet uppdagas, närmast på grund av de ur många synpunkter onormala förhållanden, som kännetecknat större delen av monopolets hittillsvarande verksamhetstid, det viktigaste skälet till det påpekade förhållandet är att söka i monopolbolagets prispolitik.

Det är sannolikt, att vissa dispositioner, främst i sammanhang med genomförandet av det för koncentrationen nödvändiga byggnadsprogrammet, varit ekonomiskt ogynnsamma, varjämte omkostnadskontot särskilt under de senaste åren belastats med betydande extra utgifter för driftens tekniska omdaning. Båda dessa faktorer ha verkat i vinstminskande riktning, ehuru de, såsom erfarenheten av 1922 års rörelse givit vid handen, torde innebära avsevärda möjligheter till en fördelaktigare vinstgestaltning för kommande år.

Men i huvudsak måste vinstresultatet ses mot bakgrunden av monopolets prissystem. Undersökningen har i detta avseende visat, att detta monopol aldrig, trots vad som därom på-

ståtts, tagit monopolpris för sina varor. Det har, såvitt tillgängligt material ger vid handen, icke någonsin varit fråga om att "utnyttja" marknaden för att ur denna utkräva de högsta möjliga prisen och detta ehuru flera av monopolären kännetecknats av starkt stegrad köpkraft och överhuvud av en ur prissynpunkt utpräglad högkonjunktur. Monopolbolagets varupris ha hela tiden kalkylerats på grundval av de fastställda skattesatserna och de konstaterade omkostnaderna. Den vinst, som sedan lagts på fabriken, har i regel utmätts med stor försiktighet, och har man därvid tydligen städe ansett sig bunden av riksdagens och regeringens direktiv om, att "den konsumerande allmänheten" skulle "skyddas mot obehörig fördyring". Vid tillämpningen av denna grundsats har man understundom gått så långt, att man sålt vissa varor utan vinst, ehuru priset icke ens nått upp till den nivå, som kunnat vara skäligen med hänsyn till penningvärdets allmänna nedgång.

I korthet skulle monolets prispolitik kunna karakteriseras så, att den avsett att utöver skatten giva endast så stor vinst, som erfordrats för en måttlig förräntning av det i företaget investerade kapitalet, överlämnande åt statsmakterna, att, därest högre utbyte av tobakshandlingen befunnes önskvärd, utvinna denna genom skattesatsernas ökning. Endast för år 1922 vill det synas som om man eftersträvat och även vunnit en relativt hög avkastning.

En privat monopolist skulle säkerligen icke förfara på detta sätt vid sina varors prisbestämning. Han komme alltid att söka uppnå de pris, som gäve den högsta nettovinsten. Tobaksmonopolet, som i stort sett varit befriat även från den potentiella konkurrens, med vilken privatmonopolisten oftast måste räkna, har i stället bestämt sina pris under påverkan av för dess prissättning meddelade direktiv eller i anslutning till en principiell uppfattning rörande lämpligheten av vinstens begränsning till visst maximum.

Det kan givetvis diskuteras, huruvida en dylik politik är riktig eller ens lämplig. Såsom framgår av de i det föregående meddelade jämförelserna mellan å ena sidan monolets pris

och å andra sidan de pris, som betingats av utländska varor i Sverige eller av tobaksfabrikat på den danska marknaden, har monopolets prissättning gjort det möjligt för den svenske konsumenten att under större delen av monopoltiden få röka relativt billigare, än han med all sannolikhet kunnat, därest han varit hänvisad uteslutande till importerad vara eller till en marknad, där den fria hanteringen ensam rått. Det är icke säkert, att ett så måttligt utnyttjande av den indirekta beskattningen, särskilt på tobaksförbrukningens område, varit avsett vid det svenska monopolets instiftande eller utgjort rättesnöre för statsmyndigheternas prisdirektiv. Det vill i varje fall förefalla, som om icke någon befogad erinran hade kunnat göras mot monopolets ledning, om den av den svenska rökaren uttagit åtminstone så mycket, som den i fri konkurrens arbetande fabrikanten skulle ha låtit honom betala och därigenom ökat monopolets och statens inkomster.

Ur dessa synpunkter har monopolet sålunda hittills medfört den vinst av nationalekonomisk natur, som ligger i, att ett allmänt använt njutningsmedel prissatts billigare än vad eljest kan antagas ha blivit fallet.

Men även andra nationalekonomiska fördelar kunna inregistreras såsom resultat av monopolets verksamhet.

Främst måste då hit räknas den koncentration av rörelsen, som under monopoltiden genomförts. Denna, som numera torde vara i stort sett fullt avslutad, innebär en synnerligen stark centralisation, där fabriksantalet minskats ned till en åttondel och varje fabriks tillverkningsmängd ökats tiofalt i förhållande till motsvarande siffror före monopoltiden. I samband härmed har även den levande arbetskraften minskats, ehuru i vida mindre grad än fabriksantalet. Starkast har denna minskning varit ifråga om de grenar av produktionen, där stordriftens organisation och maskintekniken kunnat fullt genomföras, d. v. s. alla tillverkningsgrenar utom cigarrfabrikationen. Inom denna sistnämnda torde centraliseringens fördelar först under de närmaste åren helt kunna tillgodogöras,

sedan övergång till maskinteknik blivit verklighet i större utsträckning än hittills.

Denna fördel torde likväl helt kunna vinnas endast på bekostnad av fabrikatets beskaffenhet, åtminstone så tillvida, att en fortsatt relativ minskning av det manuella arbetets användning inom cigarrtillverkningen medför en ökad standardisering av varan. Detta behöver emellertid icke innebära en försämring av kvaliteten, liksom den hittillsvarande utvecklingen i detta hänseende icke givit objektivt stöd för påståendet, att en dylik försämring redan skulle utmärka monoopolets fabrikation. Varuurlvalet har blivit väsentligt fattigare och det är möjligt, att detta förhållande kan komma att ytterligare skärpas i samma mån, som driften än mera industrialiseras. Men i motsats till den danska cigarrproduktionen, vilken, tack vare en synnerligen högt driven fulländning i handarbetets utövande, tillgodosett och alltjämt fyller även de fordringsfullaste rökarnes anspråk, har den kräsnare svenska konsumtionen i detta avseende även under den fria näringsens tid hämtat sina cigarrer i stor utsträckning från utlandet. Det är sålunda icke sannolikt, att monoopolet, på vars nationalekonomiska kreditsida driftens centralisation måste föras, rättvisligen kan sägas härigenom ha mer kännbart försämrat den svenska konsumentens ställning.

Den andra huvudvinsten för folkhushållet, som bör gottskrivast monoopolet, är den under dess tid väsentligt höjda ekonomiska standarden hos tobaksindustriens arbetare. Bolaget har i detta fall uppträtt med det ansvar, som ålegat en stor, kapitalkraftig industri i monopolställning. Det har genomfört löneförhöjningar, som mera än kompenserat levnadskostnadernas ökning, samt dessutom genom en rad välfärdsanordningar förbättrat arbetarekårens allmänna ställning. En jämförelse i detta avseende med motsvarande förhållanden inom den danska tobaksindustrien utfaller avgjort till Sveriges fördel.

Därjämte har monopolbolaget slutligen genom sin politik i fråga om detaljhandeln, för vilken det varit ett mål att söka medverka till begränsning av antalet detaljister, bidragit till

möjliggörande av en förbättrad ekonomisk standard även för denna förvärvsgrupp.

*   *

*

De besparingar i förhållande till den förmonopolistiska tobaksindustrien, som monopolbolaget främst genom sin driftskoncentration och förbilligandet av försäljningskostnaderna kunnat genomföra, ha, såsom denna hastiga återblick på några av utredningens viktigaste sidor sökt framhålla, före år 1922 huvudsakligen medfört vinster på andra områden än driftsutbytets. Detta närmast såsom en följd av monolets prispolitik. När koncentrationen och den industriella nyorganisationen fullt genomförts och den utländska konkurrensens ogynnsamma inverkan upphört — vilket allt numera i stort sett torde vara fallet — är det säkert möjligt för monopolbolaget att utan ett frångående av sin försiktiga prispolitik förbättra även det direkta ekonomiska utbytet eller ock — att sänka prisen. Väljes det förra alternativet, skulle bolaget regelbundet bli i tillfälle att giva en företagarvinst, överstigande den, som redovisades av den fria näringen före monoptiden. Denna vinst skulle än mera ökas, därest prisbildningen å monolets varor finge ske med något mindre hänsyn till faran av konsumenternas belastning. En verklig inkomststegring bleve under båda dessa förutsättningar ernådd — och det svenska tobaksmonolet komme utan varuförsämring eller varufördyring att tillföra statsverket ytterligare intäkter från en av dess viktigaste skattekällor.

Statens offentliga utredningar 1924

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

**Allmän lagstiftning. Rättskipning.
Fångvärd.**

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Socialpolitik.

Iakttagelser rörande socialiseringen i Österrike. [14]
Det svenska tobaksmonopolet. [15]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 11. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Blekinge län. [10] 12. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Kopparbergs län. [3] 13. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Västmanlands län. [8] 14. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Värmlands län. [9] 15. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Jämtlands län. [11] 18. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Gotlands län. [12]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar

Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 2
Bokföringsåren 1920—1921 och 1921—1922. [2]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Utredning rörande ny vattenväg mellan Östersjön och Vänern jämte bihang. [6]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

**Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.
Andlig odling i övrigt.**

Supplement nr 2 till Sverges familjenamn 1920. [4]
Betänkande angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. [5]

Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek. [7]

Förslag till löneroglering för befattningshavare vid allmänna läroverk m. fl. läroanstalter. [13]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Angående ordnandet av statens kommersiella förhållningssätt. [1]